

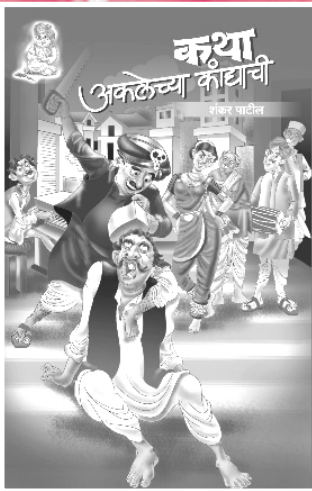
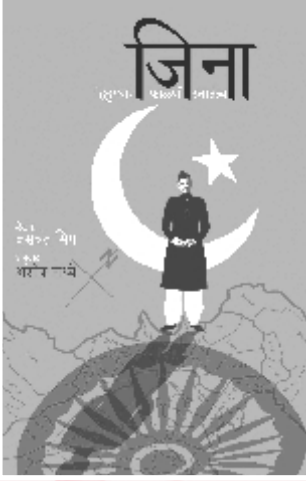
अल्पावधीत लोकप्रिय ठरलेले  
ग्रंथप्रसाराला वाहिलेले दर्जेदार मासिक

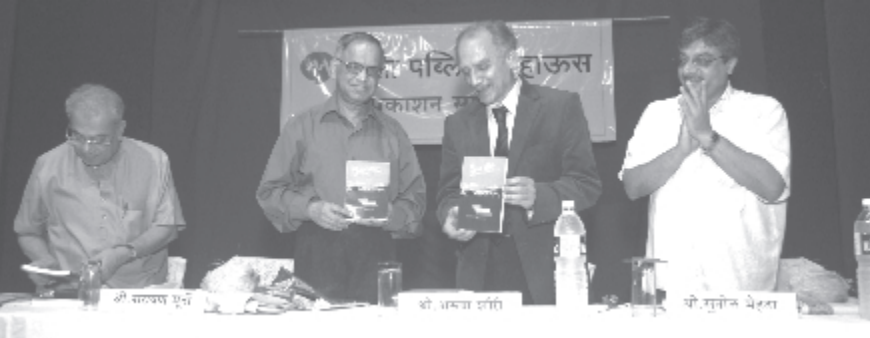
# मेहता मराठी ग्रंथज्ञान

सप्टेंबर २०१० | किंमत १५ रुपये

'मराठी विज्ञान परिषदे'चा  
पुरस्कार प्राप्त

'आंतरभारती अनुवाद सुविधा  
केंद्राचा' पुरस्कार प्राप्त





'अ बेटर इंडिया अ बेटर वर्ल्ड' व 'द पार्लिमेंटरी सिस्टीम' या पुस्तकाचे प्रकाशन करताना मा.श्री. अरुण शौरी, मा. श्री.एन.आर. नारायण मूर्ती व मेहता पब्लिशिंग हाऊसचे अनिल मेहता, सुनील मेहता.



मा.श्री.एन.आर.नारायण मूर्ती यांच्या 'अ बेटर इंडिया अ बेटर वर्ल्ड' या पुस्तकाच्या प्रकाशनानंतर स्वाक्षरी देताना.

- ◆ सप्टेंबर २०१०
- ◆ वर्ष दहावे
- ◆ अंक नववा

# मेहता मराठी ग्रंथिजघात

## — अनुक्रमणिका —

संपादकीय	४
साहित्यवार्ता	१८
पुस्तक परिचय	
जिना : अनु. अशोक पाध्ये	५०
द रोड ऑफ लॉस्ट इनोसन्स	
: अनु. भारती पांडे	६०
कथा अकलेच्या कांद्याची	
: शंकर पाटील	६८
पुरस्कार	७६
वाचकांचा प्रतिसाद	८९
श्रद्धांजली	९१
बालनगरी	१००

संपादक :

सुनील मेहता

कार्यकारी संपादक :

शंकर सारडा

संपादन साहाय्य :

वंदना घाटगे

अंकाची किंमत १५ रु.

वार्षिक वर्गणी

मनीऑर्डरने पाठवावी.

प्रसिद्धी

दरमहा १५ तारखेस

मांडणी-अक्षरजुळणी

मेहता

पब्लिशिंग

हाऊस



संपादक-मुद्रक-प्रकाशक : सुनील मेहता,

१९४१ सदाशिव पेठ, माडीवाले कॉलनी,

बाजीराव रोड, टेलिफोनभवनसमोर, पुणे-४११ ०३०

फोन : ०२०-२४४७६९२४/२४४७५४६२

Email - [info@mehtapublishinghouse.com](mailto:info@mehtapublishinghouse.com)

Website - [www.mehtapublishinghouse.com](http://www.mehtapublishinghouse.com)

वार्षिक वर्गणी १५० रु. तीन वर्षांची ३५० रु. पाच वर्षांची  
५०० रु. ३ किंवा ५ वर्षासाठी वर्गणीदार झाल्यास पुस्तक भेट !

या अंकातील लेखांतील मते ही त्या त्या लेखकांची असून त्यांच्याशी संपादक सहमत असतीलच असे नाही.



## ई-रीडर किंडल फक्त १३९ डॉलर्समध्ये

ई-बुकसला आरंभी मिळालेला अल्प प्रतिसाद, या नव्या तंत्रज्ञानाबद्दल साशंकता निर्माण करणारा होता. परंतु गेल्या दीड-दोन वर्षांत ही परिस्थिती पालटत असून, डिजिटल पुस्तकांची मागणी झपाट्याने वाढत आहे. अॅमेझॉन डॉट कॉमने 'किंडल' या आपल्या ई-रीडरच्या किमती आणखी कमी करून मास मार्केटमध्ये मुसंडी मारण्याचे ठरवले आहे. किंडलवर आपण गेल्या तिमाहीत हार्ड कव्हर पुस्तकांच्या प्रतीपेक्षा जास्त पुस्तके विकली, अशी आकडेवारीही त्यांनी प्रथमच प्रकट केली. अॅमेझॉनचे संस्थापक आणि कार्यकारी संचालक जेम्स बेझोस यांनी २८ जुलै रोजी दोन नवीन मॉडेल्सची घोषणा करून सध्या बाजारात असणाऱ्या प्रतिस्पर्धी ई-रीडर्सच्या पातळीवर त्यांच्या किमती आणण्याचे ठरवले आहे. आता वाय-फाय आणि श्री जी इंटरनेट कनेक्शनचा किंडल ई-रीडर १८९ डॉलर्सना, तर दुसरा केवळ वाय-फायचा किंडल ई-रीडर फक्त १३९ डॉलर्सना उपलब्ध होईल. ही नवी मॉडेल्स १४० देशांमध्ये २७ ऑगस्टपासून ग्राहकांना मिळू शकतील. पहिला किंडल ई-रीडर अॅमेझॉनने २००७ मध्ये बाजारात आणला, तेव्हा त्याची किंमत ४९९ डॉलर्स होती. अॅपलचा आय-पॉडही मल्टिपर्पझ टॅब्लेट पीसी त्याच पातळीवर होता. परंतु पुढे अॅमेझॉनचे स्पर्धक बाजारात उतरले. 'बार्न्स अँड नोबल' या अमेरिकेतील अग्रगण्य ग्रंथविक्री करणाऱ्या संस्थेने 'नूक' हा स्वतःचा ई-रीडर बाजारात आणून अॅमेझॉनवर अंकुश राहिल, असा व्यूह रचला. जून २०१० मध्ये 'बार्न्स अँड नोबल'ने ई-रीडर १९२ डॉलर्सना विकण्यास प्रारंभ केला. तेव्हा अॅमेझॉनने काही तासांतच आपल्या किंडलची किंमत १८९ डॉलर्सवर आणली. त्याच वेळी 'बॉर्डर्स' या दुसऱ्या ग्रंथविक्री संस्थेनेही 'सोनी' (sony) या जपानी कंपनीशी ई-रीडरबाबत करार करून या क्षेत्रात प्रवेश केला. कॅनडामधील 'कोबो इंक' या ई-बुक विक्रीकेंद्रानेही या स्पर्धेत उतरून आपले त्या भागातील वर्चस्व टिकवून धरण्याचा प्रयत्न चालवला आहे. अॅमेझॉनला १३९ डॉलर्सला किंडल रीडर विकताना तोटाच होत असणार; परंतु पुस्तकांच्या डाऊनलोडिंगमधून त्याची भरपाई व्हावी, ही भूमिका त्यामागे आहे. प्रतिस्पर्ध्यांना रोखण्याचा हा एक डावपेच आहे.

‘किंडल’ हा फक्त वाचनासाठीच वापरला जावा, पुस्तकाची पाने एकापुढे एक सलग वाचत जातो, तसाच किंडलवर डाऊनलोड केलेल्या पुस्तकांचा उपयोग करावा, अशी ॲमेझॉनच्या जेफ बेझोसची अपेक्षा आहे. किंडल माफक किमतीला उपलब्ध करून देऊन त्यामार्फत जास्तीत जास्त डिजिटल पुस्तके वाचकांपर्यंत पोचवावीत, असेच ॲमेझॉनचे उद्दिष्ट आहे. किंडलवर कुठलेही पुस्तक अर्ध्या-एका मिनिटात डाऊनलोड करून वाचकाला त्याचे वाचन सुरू करता येते. डाऊनलोड करायला किंडल सध्या एका पुस्तकाला सुमारे दहा डॉलर्स घेते. काही पुस्तके मोफत किंवा चार-पाच डॉलर्समध्येही मिळतात. किंडलच्या अल्प किमतीमुळे कोणीही तो विकत घेऊ शकतो. घरातल्या प्रत्येकासाठी स्वतंत्र किंडल घेण्याचीही प्रवृत्ती वाढत आहे. आपल्या मुलांनाही पालक भेट म्हणून वाढदिवसाला वा अन्य निमित्ताने किंडल देऊ शकतात. ॲमेझॉनला किंडलच्या विक्रीतून नफा होणे अपेक्षित नाही. पुस्तके डाऊनलोड करण्याच्या शुल्काद्वारे खरी कमाई होणार आहे. सध्या अमेरिकेत नवीन हार्ड कव्हर पुस्तकाची किंमत वीस ते पंचवीस डॉलर्स असते. पेपरबॅकची किंमत १५ ते २० डॉलर्स असते. त्यामुळे ही पुस्तके प्रत्यक्ष विकत घेऊन वाचण्याऐवजी डाऊनलोड करून वाचण्याने आर्थिक बचत होते. वाचकांचा फायदा होतो, तसाच प्रकाशकांचाही फायदा होतो. पुस्तक छापण्याचा, कागद-बांधणी-पाठवणी यांचा खर्च वाचतो. ॲमेझॉनकडून पुस्तक डाऊनलोड केल्याबद्दल ठराविक मानधन मिळते, ते पुस्तक विकून होणाऱ्या नफ्याऐवढे किंवा क्वचित जास्तच मिळते. पुस्तके सांभाळून गोडावूनमध्ये ठेवण्याचा खर्चही वाचतो. किंडल हे ई-रीडर म्हणून विकसित केले गेले आहे; परंतु पुस्तके आता वैयक्तिक संगणक, ब्लॅकबेरी, टॅब्लेट पीसी, आयपॅड, आयफोन, मोबाईल यांवरही डाऊनलोड करून वाचता येतात. त्यामुळे ‘किंडल’सारखे केवळ वाचनालाच वाहिलेले साधन विकत घेतले नाही तरी अडण्याचे कारण नाही. किंडलचा फायदा एवढाच की, एखादे पुस्तक वाचताना आपणास जसे वाटते, तसेच किंडलच्या स्क्रीनवर पुस्तकाची पाने वाचताना वाटते.

काही प्रकाशकांनी किंडलऐवजी आयपॅडसारखे टॅब्लेट्स वापरण्यावर भर दिला आहे. किंडलवर रंगीत मजकूर व रंगीत चित्रे दिसू शकत नाहीत. एकाच रंगात मजकूर असतो. आयपॅडवर पुस्तकांप्रमाणे रंगीत वृत्तपत्रे, मासिके, संदर्भग्रंथ वगैरे सहजपणे डाऊनलोड होऊ शकतात. शिवाय इंटर-ॲक्टिव्ह क्षमतेमुळे पाठ्यपुस्तके वगैरेंसाठीही आयपॅडचा वापर सोईस्कर ठरतो. व्हिडिओ आणि ॲनिमेशनची जोड पुस्तकांना मिळाल्याने वाचकांना त्यांचे आकर्षण जास्त वाटेल.

‘किंडल’मध्ये या सर्व गोष्टी टाळण्याचे धोरण आहे. व्हिडिओ, ॲनिमेशन, रंगीत चित्रे यामुळे वाचकांचे लक्ष पुस्तकातील मजकुरावर केंद्रित होत नाही, ते विचलित होते; असे कारण जेफ बेझोसने दिले आहे. हेमिंग्वेची कादंबरी वाचताना

---

तिच्यात व्हिडिओचे तुकडे टाकून काय फरक पडणार आहे, असा प्रश्न तो विचारतो. इतर कंपन्यांचा भर व्हिडिओ, ॲनिमेशन, मल्टिमीडिया यावर असला, तरी ॲमेझॉन केवळ ई-रीडर म्हणूनच किंडलची प्रतिमा आणि ओळख जपत राहण्यास कटिबद्ध आहे.

‘किंडल’च्या प्रसारावर सध्या ॲमेझॉनने आपले लक्ष केंद्रित केले आहे. किंडलची बॅटरी महिनाभर चालते. ई-रीडर आणि ई-बुक स्टोअर अशी किंडलची ब्रँड इमेज जनमानसात रुजवण्यासाठी ॲमेझॉनने खूप खर्चिक मोहीम हाती घेतली आहे. अर्थात, वाचकांचा कौल एकरंगी ‘किंडल’च्या बाजूने पडतो, की रंगीबेरंगी ॲनिमेटेड आयपॅडसारख्या साधनांच्या बाजूने पडतो, हे स्पष्ट व्हायला काही काळ जावा लागेल.

जास्तीत जास्त पुस्तकांचे डिजिटल हक्क मिळवण्याच्या प्रयत्नात ॲमेझॉन आहे. त्यावरूनही काही प्रकाशकांनी विरोधी मतप्रदर्शन केले आहे.

ॲँड्र्यू वायली या एजंटॉकडे जॉन उपडाइक, नॉर्मन मेलर, फिलिप रॉथ वगैरे लेखकांच्या पुस्तकांचे हक्क आहेत. त्याने ॲमेझॉनला दोन वर्षांसाठी या पुस्तकांच्या डिजिटल वितरणाचे हक्क देण्याचा करार केला आहे. त्यामुळे इतर ई-बुक रीडर्सवर ही पुस्तके उपलब्ध होऊ शकणार नाहीत. इतर प्रकाशक आणि विक्रेते यांचे त्यामुळे नुकसान होईल. ॲमेझॉनने ॲपलच्या आयपॅडचा धसका घेतला आहे. एप्रिल २०१० पासून गेल्या चार महिन्यांत तीस लाख आयपॅड विकले गेले. ई-रीडर म्हणून आयपॅड उत्तम काम करते. ॲपलचा आयफोन-४ या नव्या स्मार्ट फोननेही एका महिन्यात विक्रीचा वीस लाखांचा टप्पा ओलांडला आहे. त्याचाही वापर ई-रीडर म्हणून करता येतो. तेव्हा ‘किंडल’ला त्यांच्याशी स्पर्धा करावी लागेल.

ॲमेझॉनने वेगाने घोडदौड सुरू ठेवली आहे.

ॲमेझॉनने गेल्या तिमाहीत ३.४९ अब्ज डॉलर्सची उलाढाल केली. ४१ टक्के वाढ झाली. फायद्यातही ४५ टक्के वाढ झाली. परंतु गेल्या तिमाहीत वितरण खर्चातही ४० टक्के वाढ झाल्यामुळे शेअर्सचा भाव गुरुवार, दि. २२ जुलै रोजी थोडा खाली आला. या तिमाहीत ॲमेझॉनने २,२०० नवीन कर्मचाऱ्यांची भरती केली. चालू वर्षाच्या दुसऱ्या तिमाहीत ॲमेझॉनला २०७ दशलक्ष डॉलर्सचा फायदा झाला. गेल्या वर्षात ॲमेझॉनने १०० कोटी उत्पादने विकली. ॲमेझॉनने किंडलवर विकलेल्या पुस्तकांची संख्या २०१०च्या पहिल्या ६ महिन्यांत तिपटीने वाढली, असे जाहीर केले. मात्र, ‘किंडल’ रीडर्स किती विकले, हे सांगण्याचे टाळले आहे. परंतु जेफेरीज् ॲँड कंपनीच्या मते, ३५ लाख ते ४० लाख किंडलची विक्री झालेली आहे. (३० जून २०१० अखेर) ॲपलच्या आयपॅडची किंमत जास्त असूनही ३३ लाखांवर विक्री झाली आहे.

‘किंडल’ सारखे वाचनयंत्र भारतात लोकप्रिय होण्यास निश्चितच वाव आहे. इंग्रजी पुस्तकांच्या किमती लक्षात घेता, भारतीय बाजारात पुस्तकाला १० डॉलर्स हा दर काही पचनी पडणारा नाही. मराठीसारख्या प्रादेशिक भाषांबाबत तर पुस्तकाला दहा-वीस रुपये डाऊनलोड चार्जेसही असह्य वाटतील. परंतु काळाचा तगादा काहीतरी मार्ग काढण्यास नक्कीच प्रवृत्त करील. यासाठी स्थानिक पातळ्यांवर प्रयत्नांची गरज आहे.

ई-बुक्सची कल्पना अनेक अडथळ्यांची शर्यत पार करित ग्रंथव्यवहाराच्या केंद्रस्थानी आता स्थानापन्न होऊ पाहत आहे, हे मान्य करायला हवे.

मोहम्मद उमर

आंतरभारती अनुवाद सुविधा केंद्रातर्फे उत्कृष्ट अनुवादाचा

‘बाळशास्त्री जांभेकर अनुवाद पुरस्कार’

‘अमिना’ पुस्तकाला जाहीर




अमिना

मोहम्मद उमर अनु. उदय भिडे

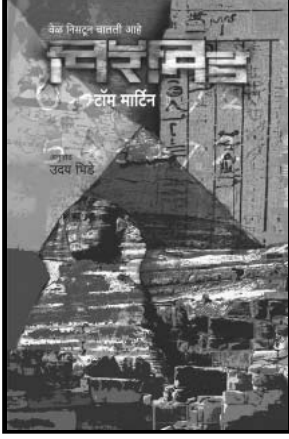
धर्मांध पुरुषांनी महिलांवर लादलेल्या असह्य बंधनांतून आत्मपरिक्षणाने मुक्त होऊ पाहणाऱ्या ‘अमिना’ या नायजेरियन स्त्रीची कहाणी

२२० रु., पोस्टेज २५ रु.

मेहता पब्लिशिंग हाऊस, पुणे. 

मेहता मराठी ग्रंथजगत : सप्टेंबर २०१० / ७

टी बुक क्लब १९ मधील पहिले पुस्तक



## पिरॅमिड

टॉम मार्टिन  
अनु. उदय भिडे

३०० रु.

टी बुक क्लब सभासदांना १५० रु.

पोस्टेज ३० रु.

जर मी परत आलो नाही तर...

युरेका!

४० १० ४ ४०० ३० ९ ३० ७० १०० ५ २०० ३० १० ४० १ ८० ५  
१०० ४०० ४० १० ५० १० २०० ३०० १०० ८ ७० ९ १ ५० ३००  
१० २० ८०० १० ३०० १० २०० ००५११७२५४३६७२

ऑक्सफोर्ड विद्यापीठातील एका नामवंत प्राध्यापकाचा खून झाला आहे; पण ही आत्महत्या आहे, असं तपास अधिकारी सांगताहेत.

तपास अधिकाऱ्यांच्या या म्हणण्यावर – विशेषतः मृत्यूने गाठण्याआधीच्या काही तासांदरम्यान प्राध्यापकांनी सांकेतिक भाषेत तिला पाठवलेला संदेश आणि अतिप्राचीन काळातले काही अत्यंत मौल्यवान नकाशे मिळाल्यानंतर – सुंदर, तरुण आणि विद्वान प्राध्यापिका कॅथरीन डोनोव्हान अजिबात विश्वास ठेवायला तयार नाही. पौराणिक वाङ्मय-विषयात तज्ज्ञ असलेल्या प्राध्यापक जेम्स रुदरफोर्डच्या साथीने सुरु झालेला हा सत्यशोध त्यांना ऑक्सफोर्ड विद्यापीठ नावाच्या स्वप्नगरीतून खेचून नेत पेरू आणि इजिप्तमधल्या ऐतिहासिक, प्राचीन वास्तूंची सफर घडवतो. त्यांचा हा शोध-प्रवास पूर्णत्वास जाऊ न देण्यासाठी काय वाटेल ते करायला तयार असलेल्या एका महाभयंकर, दुष्ट यंत्रणेच्या मारेकऱ्यांनी त्यांना गाठून त्यांची शिकार करण्यापूर्वी आपल्या पूर्वजांनी सांगून ठेवलेले ते रहस्य उलगडण्यात कॅथरीन आणि जेम्स यशस्वी होतील का?

त्या दोघांच्या जिवाला निर्माण झालेल्या धोक्यापेक्षाही – संपूर्ण जगावरच कोसळण्याची शक्यता असलेल्या प्रलयंकारी निसर्गापतीबद्दलचे – त्या सांकेतिक संदेशातून देण्यात आलेले धोक्याचे इशारे खरे असतील का?

८ / सप्टेंबर २०१० : मेहता मराठी ग्रंथजगत



## टी बुक क्लब १८ मधील प्रकाशित झालेली पुस्तके

डिसेप्शन पॉइंट	डॅन ब्राऊन	अनु. अशोक पाध्ये	५००
द अॅटर्नी	स्टीव्ह मार्टिनी	अनु. अजित ठाकूर	३५०
क्रायसिस	रॉबिन कुक	अनु. डॉ. प्रमोद जोगळेकर	३५०
वन शॉट	ली चाइल्ड	अनु. बाळ भागवत	३४०
द फर्म	जॉन ग्रिशॉम	अनु. अनिल काळे	४४०
नेक्स्ट	मायकेल क्रायटन	अनु. डॉ. प्रमोद जोगळेकर	४००



## T बुक क्लब १९

नोंदणी  
सुरू

सभासद फी ५००. आजच सभासद व्हा!

जगप्रसिद्ध इंग्रजी कादंबऱ्यांचे सरस मराठी अनुवाद आणि तेही निम्न्या किमतीत! एका क्लबमध्ये ६ पुस्तके, ही सहाही पुस्तके घेणे आवश्यक!

## टी बुक क्लब १९ मधून प्रकाशित होणारी पुस्तके

पुस्तकाचे नाव	मूळ लेखक	अनुवाद	किंमत (अंदाजे)
सीविच	अॅलिस्टर मॅक्लीन	अनु. अशोक पाध्ये	२२०
द असोशिएट	जॉन ग्रिशॉम	अनु. अशोक पाथरकर	३००
द गिफ्ट ऑफ रेन	टॅन ट्वॅन इंग	अनु. अशोक पाथरकर	४००
नर्थिंग टू लूज	ली चाइल्ड	अनु. उदय कुलकर्णी	३५०
डिजिटल फोट्रेंस	डॅन ब्राऊन	अनु. अशोक पाध्ये	४८०

वाचकांनी आपली सभासद फी (५००.) डी.डी. अथवा मनीऑर्डरने 'मेहता पब्लिशिंग हाऊस' येथे पाठवावी.

आगामी

## पानगळीच्या आठवणी



शोभा चित्रे

‘गोठलेल्या वाटा’, ‘गौरी, गौरी कुठे आलीस?’ यासारख्या अत्यंत लोकप्रिय ठरलेल्या शोभा चित्रे यांच्या पुस्तकांनंतर आता ‘मेहता पब्लिशिंग हाऊस’तर्फे येणारी ‘पानगळीच्या आठवणी’ या गाजलेल्या पुस्तकाची ही दुसरी आवृत्ती.

म्हटलं तर हे आत्मकथन आहे. त्यातील कथानकाला विशिष्ट काळाच्या, प्रसंगांच्या मर्यादा आहेत. हे शोभा चित्रे यांच्याच जीवनातले प्रसंग जरी असले तरी ते त्यांच्याच कुटुंबापुरते सीमित आहेत. मध्यमवर्गात जन्मलेली लेखिका अमेरिकेतल्या जीवनाचा स्वीकार करून जगत असताना, बदलत्या काळाबरोबर विविध अनुभवांना तोंड देत असताना बदलली नाही ती फक्त एकच गोष्ट. ती म्हणजे मनावरचे मध्यमवर्गीय संस्कार.

लग्नानंतरच्या आयुष्यात निर्माण झालेले नवे भावबंध, नातीगोती, मनावरचे मध्यमवर्गीय संस्कार जोपासताना परदेशातील आयुष्यात वाट्याला आलेली अटळ धडपड ही त्यांची वैयक्तिक जरी असली तरी ती वाचकाला प्रातिनिधिक वाटेल. पण त्याही पलीकडे, जीवनातल्या एका विशिष्ट अनुभवावर लिहिता-लिहिता त्यांचं भावविश्व इतकं विस्तारलं जातं की, तो सीमित अनुभव जणू सर्वस्पर्शी बनतो आणि वाचकाला अंतर्मुख करून टाकतो.

‘पानगळीच्या आठवणी’ ही प्रत्येकाने आवर्जून वाचावी, अशी भावनाप्रधान साहित्यकृती. जीवघेण्या विलक्षण अनुभवाचा वेध घेत सांगितली जाणारी ही प्रांजळ कथा हृदय हेलावून सोडते, हे निःसंशय.

आगामी

# आदिपर्व

मालोजीराजे भोसले  
यांच्या जीवनावर आधारित  
ऐतिहासिक कादंबरी

डॉ. प्रमिला जरग



सोळाव्या शतकात निजामशाही, आदिलशाही, मोगल यांच्यात सत्तासंघर्ष सुरू होता; त्यात लढणारे मात्र या भूमीचे पुत्र होते.

विध्वंस होत होता इथल्या भूमीचा. विध्वंस होणारी आपली भूमी, युद्धात आणि सततच्या दुष्काळात होरपळणारी रयत, श्रद्धास्थानांची होणारी दुरवस्था, याचा सल उरात ठेवूनच हा पराक्रमी योद्धा त्या काळाच्या निजामशाहीत वावरला. स्वपराक्रमाने 'सरगुन्हो' सारख्या सर्वोच्च दरबारी पदावर गेला.

शहाजीमहाराजांनी सहा वर्षे चालवलेली प्रतिनिजामशाही, स्वतंत्रपणे राज्यकारभार चालवण्याचा केलेला धाडसी प्रयत्न; पुढे त्यांच्या व जिजाऊंच्या प्रेरणेने शिवरायांनी स्थापन केलेले स्वतंत्र हिंदवी स्वराज्य- यामागे मालोजीराजेंच्या शौर्याचा, पराक्रमाचा वारसा आहे.

छत्रपती शिवरायांच्या कर्तबगारीतून साकारलेल्या सार्वभौम हिंदवी स्वराज्याचा धागा मालोजीराजेपर्यंत जातो.

मालोजीराजेंच्या कर्तृत्वाची ओळख मराठी वाचकांना करून देण्याचा प्रयत्न आजवर झालेला नाही.

‘आदिपर्व’ या कादंबरीने ही उणीव भरून काढलेली आहे.

इतिहासाशी प्रामाणिक राहून लिहिलेली ही अभ्यासपूर्ण कादंबरी मराठी ऐतिहासिक कादंबरीची परंपरा समृद्ध करणारी आहे.



मेहता मराठी ग्रंथजगत : सप्टेंबर २०१० / ११

नवे कोरे



## गो किस द वर्ल्ड

सुब्रतो बागची  
अनु. सुनीती काणे

१५० रु., पोस्टेज २५ रु.

असे प्रेरणादायी अनुभव वाचणं, हा कोणत्याही वयोगटाच्या वाचकाला अत्यंत श्रीमंत करणारा अनुभव ठरतो.

‘माइन्ड-ट्री’ या भारतातल्या अत्यंत नामवंत अशा सॉफ्टवेअर सर्किसेस कंपनीचे सहसंस्थापक सुब्रतो बागची म्हणतात, “देशातील लाखो व्यावसायिकांना आणि लहान-लहान गावांतील तरुणांना संदेश देणं की, माझ्याप्रमाणेच तेसुद्धा आयुष्यात यशस्वी होऊ शकतील, हा हे पुस्तक लिहिण्यामागचा हेतू आहे.”

व्यावसायिक आयुष्याचा प्रारंभ असतो जीवनातला अत्यंत निर्णायक टप्पा! या टप्प्यावर बुजुर्ग व्यक्तीनं स्वानुभवाद्वारे तरुणाईला हसत-खेळत केलेलं मार्गदर्शन अतिशय मोलाचं ठरतं.

‘गो, किस द वर्ल्ड’ (जा, सारी दुनिया कवेत घे!) हा ‘माइन्ड-ट्री’ या सॉफ्टवेअर कंपनीचे सहसंस्थापक श्री. सुब्रतो बागचींच्या मृत्युशय्येवरच्या अंध मातुःश्रीनी त्यांना दिलेला संदेश, हेच प्रेरणादायी पुस्तकाचं शीर्षक आहे.

चला तर मग! पाहू या की, श्री. बागचींनी आपली आंतरिक शक्ती ओळखून ती विकसित करताना कोणती आव्हानं पेलली आणि नव्या अनुभवांसाठी मनाची कवाडं उघडी ठेवून कोणता बोध घेतला!!

नवे कोरे

## द पार्लिमेन्टरी सिस्टिम

अरूण शौरी

अनु. अशोक पाथरकर

२२०रु. पोस्टेज २५रु.



इंटरनॅशनल प्रेस इन्स्टिट्यूटने 'ज्यांच्या कृतीमुळे स्वातंत्र्याचे रक्षण झाले अशा 'वर्ल्ड प्रेस फ्रीडम हिरोज' पैकी एक' म्हणून गौरवले आहे.

'बिझिनेस वीक'ने 'स्टार ऑफ एशिया' म्हणून; 'दि इकॉनॉमिक टाइम्स' ने खाजगीकरणवरील कामामुळे 'बिझिनेस लीडर ऑफ दि इयर' म्हणून गौरवले आहे.

भारतीय कंपन्यांच्या प्रमुखांनी 'श्री अटल बिहारी वाजपेयी सरकारमधील सर्वांत उल्लेखनीय मंत्री' म्हणून गौरवले आहे. मॅगसेसे अवॉर्ड, दादाभाई नौरोजी अवॉर्ड, अॅस्टर अवॉर्ड, इंटरनॅशनल एडिटर ऑफ दि इअर, पद्मभूषण या व अशा अनेक सन्मानांनी विभूषित, अरूण शौरी हे भारतातील अतिशय प्रसिद्ध असे वर्तमान आणि राजकीय घडामोडींवरील भाष्यकार आहेत.

राष्ट्रीय लोकशाही आघाडी मंत्रिमंडळात त्यांनी दळणवळण, माहिती-तंत्रज्ञान व निर्गुतवणूक अशी अनेक महत्त्वाची खाती सांभाळली.

हे त्यांचे एकविसावे पुस्तक.

मेहता पब्लिशिंग हाऊस, पुणे

मेहता मराठी ग्रंथजगत : सप्टेंबर २०१० / १३

अनोख्या विश्वाकडे झेपावणाऱ्या तरुणाचे आत्मकथन



# नांगरणी

आनंद यादव

२२० रु., पोस्टेज २५ रु.

कणखर सकसता आणण्यासाठी भूमीनं स्वतःवर धारदार अवजारांनी आडवे-उभे घाव घालून घेणे आणि सूर्यभट्टीत अंतर्बाह्य होरपळणे, म्हणजे नांगरणी.

उत्तम पिकांच्या समृद्धीसाठी शेत-मळ्यांवर हिरवीगार साय साकळावी; अंगाखांद्यांवरच्या गाईगुरांना, माणसाकाणसांना, किड्यामुंग्यांना, चिमण्या-पाखरांच्या इवल्या चोचींना मूठमूठ-चिमूटचिमूट चाराचणा मिळावा; म्हणून भूमीनं स्वतःची सोशिकपणे केलेली उरस्फोड, म्हणजे नांगरणी.

इच्छा-आकांक्षांची पूर्तता करणारा पाऊस कृपावंत होऊन पडावा, म्हणून तहानलेल्या पृथ्वीनं वासलेली चोच म्हणजे नांगरणी.

नांगरणी म्हणजे हिरव्या चैतन्याला जन्म देऊ पाहणाऱ्या सर्जनोत्सुक भूमीची घुसमटणारी निर्मितपूर्व करुणावस्था.



जळजळीत वास्तव व लालित्य यांचा मनोरम संगम  
घडलेली श्रेष्ठ कादंबरी

# झोंबी

आनंद यादव

२५० रु. पोस्टेज ३० रु.



झोंबी म्हणजे लढाई! एकाने दुसऱ्याशी झोंबणे.

ही आहे दारिद्र्याने विद्याप्राप्तीसाठी केलेली लढाई.

आनंद यादवांच्या आयुष्यातला शिक्षणासाठी त्यांनी केलेला संघर्ष म्हणजे ही आत्मचरित्रात्मक कादंबरी.

या कादंबरीत फक्त शिकण्यासाठी भोगलेल्या व्यथाच आहेत असे नाही, तर दरिद्री, अज्ञानी, ग्रामीण कुटुंबाचे, भीषण दारिद्र्याचे ते विश्वरूप दर्शन आहे. लेखकाचे गाव, गावातील रीतीरिवाज, निसर्ग, बापाचा आडमुठेपणा, आईचा होणारा अपरिमित छळ, लागोपाठ होणारी मुले, मुलांचे अपमृत्यू, शाळेतील प्रसंग, मास्तरांचे स्वभाव, तऱ्हा, गावातले उरूस, जत्रा, गांधीवधानंतर झालेली स्थिती... अशा अनेक गोष्टींचे वास्तव चित्र आहे.

या कादंबरीचा आवाका खूप मोठा आहे. कादंबरी रूपात झोंबी हे आत्मचरित्र लिहिताना आनंद यादवांनी आपली कुणी कणव करावी, अशी भूमिका घेतलेली नाही. एका सहृदय, चिंतनशील माणसाने आपल्या बालपणी भोगलेल्या व्यथा इथे शब्दरूप केलेल्या आहेत.

वाचकांना अस्वस्थ करण्याचं प्रचंड सामर्थ्य या कादंबरीत आहे.

दारिद्र्याचे श्रीमंत चित्रण करणारी कादंबरी.



मेहता मराठी ग्रंथजगत : सप्टेंबर २०१० / १५

आनंद यादव यांची साहित्यसंपदा



## माळावरची मैना

निखळ आणि निर्मळ कथांचा खजिना

११० रु., पोस्टेज २५ रु.



## उगवती मने

बालमनाचेही एक स्वतंत्र, समृद्ध विश्व असते;  
याची जाणीव करून देणारा कथासंग्रह.

१०० रु., पोस्टेज २० रु.



## घरजावई

प्रसन्न, दिलखुलास विनोदाची झकास पखरण

१०० रु., पोस्टेज २० रु.



## काचवेल

आनंद यादव ह्यांच्या आत्मकथनात्मक लेखनाचा हा  
अंतिम मनोहर - नयनमनोहर टप्पा

२५० रु., पोस्टेज २५ रु.



## आनंद यादव यांची साहित्यसंपदा

### नटरंग

कलावंतांच्या जीवनातील भयानक दारिद्र्य आणि मनातील कलात्मक ऊर्जा यातील जीवघेण्या संघर्षाची शोकात्म कादंबरी

१४० रु., पोस्टेज २५ रु.



### लोकसखा ज्ञानेश्वर

डॉ. आनंद यादव यांच्या लेखणीतून अवतरलेली ज्ञानेश्वरांच्या जीवनावरील पहिलीच वास्तववादी चरित्रात्मक कादंबरी.

३५० रु., पोस्टेज ३० रु.



### घरभिंती

गरिबीचे भेदक चित्रण

३०० रु., पोस्टेज ३० रु.



### कलेचे कातडे

मराठी लेखकांच्या मानसिकतेचा वेध घेणारी मराठीतील पहिली कादंबरी

२०० रु., पोस्टेज २५ रु.



मेहता मराठी ग्रंथजगत : सप्टेंबर २०१० / १७

# साहित्यवार्ता



## \* महंमद रफींसारखा आवाज पुन्हा मिळणार नाही

“रफी म्हणजे दोस्त. महंमद रफींनी त्यांच्या गायकीने गरीब आणि श्रीमंत या सर्वांनाच सारखाच आनंद दिला. रफींच्या जाण्यानंतर हिंदी चित्रपटसृष्टीला असा आवाज परत मिळाला नाही आणि मिळणारही नाही,” असे मत संगीतज्ञ उस्ताद फय्याज हुसेन खाँ यांनी व्यक्त केले.

श्रीधर कुलकर्णी यांनी लिहिलेल्या ‘आठवणी महंमद रफींच्या’ या पुस्तकाच्या तिसऱ्या आवृत्तीच्या प्रकाशनप्रसंगी ते बोलत होते. या वेळी लेखक श्रीधर कुलकर्णी, सदानंद चांदेकर उपस्थित होते. साईराज प्रकाशनातर्फे हे पुस्तक प्रकाशित करण्यात आले आहे.

हुसेन म्हणाले, “रफी अभिनयाचा अभ्यास करून गीत गायचे. त्यामुळे कलाकार गातोय की रफी, हे कळतच नसे. मध्य लयीतील गाणी गायला अवघड असतात, पण रफी अशी गाणीसुद्धा खूप सहजतेने गायचे. महंमद रफी म्हणजे ‘अल्ला का बंदा’ होते.”

कुलकर्णी म्हणाले, “तीस वर्षांच्या कारकिर्दीत रफी अनेक संगीतकारांकडे गायले. पण नौशाद, ओ. पी. नय्यर, शंकर-जयकिशन यांच्याकडे त्यांची गायकी जास्त खुलली. कलाकार पाहून आवाज लावण्याची त्यांची सवय आजही अभ्यासण्यासारखी आहे.”

## \* ६१ समाजपुरुषांच्या चरित्राचा संच

“धर्माचा नव्याने विचार करणाऱ्या प्रार्थना समाज, ब्राह्मो समाज, आर्य समाज अशा विवेकवादी चळवळी महाराष्ट्रात झाल्या. स्वातंत्र्यप्राप्तीसाठी राजकारण करताना समाजाकडे दुर्लक्ष झाले. स्वातंत्र्योत्तरकाळात आपण महात्मा फुले, गोपाळ गणेश आगरकर, न्या. म. गो. रानडे, लोकमान्य टिळक अशा समाजपुरुषांना हरविले आणि आता डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना हरवत आहोत. देव न मानणाऱ्या आंबेडकरांना आपण देवत्व बहाल केले आहे. यातून बाहेर पडण्यासाठी आता नव्याने सुरुवात करावी लागेल,” असे मत ज्येष्ठ पत्रकार अरुण टिकेकर यांनी व्यक्त केले.

महाराष्ट्र घडविणाऱ्या ६१ समाजपुरुषांच्या चरित्राचा संच 'गंधर्ववेद प्रकाशन'तर्फे प्रकाशित होत आहे. त्या निमित्ताने प्रकाशक आणि साहित्यदर्शन यांच्यातर्फे आयोजित कार्यक्रमात टिकेकर यांचे व्याख्यान झाले. शिवाजी विद्यापीठाचे माजी कुलगुरु डॉ. द. ना. धनागरे कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी होते. ज्येष्ठ संगणकतज्ज्ञ डॉ. विजय भटकर, अभय टिळक, प्रकाश खाडिलकर आणि रवींद्र कासार या वेळी उपस्थित होते.

टिकेकर म्हणाले, "समाजामध्ये मतभिन्नता असते, यावर विश्वास ठेवूनच प्रगतीसाठी परम सहिष्णुता गरजेची आहे. न्याय्य वाटणाऱ्या प्रागतिक विचारांचा स्वीकार, असामान्य धैर्य, उद्दिष्टामागची स्पष्टता आणि चिकाटी हे गुण हा ६१ चरित्रांमधील समान धागा आहे. या समाजपुरुषांच्या कार्यामुळे शंभर वर्षात पुढे पडलेली पावले मागे का आली, हे शोधावे लागेल. तत्त्वशून्य राजकारण, नीतिमत्तेविना व्यापार, कामाविना संपत्ती, चारित्र्यहीन शिक्षण, मानवतेविना विज्ञान, विवेकहीन सुखभोग आणि त्यागाविना भक्ती यामुळे असे घडत असल्याचे गांधीजींनी सांगितले होते. उपेक्षितांसाठी काही करण्याच्या कर्तव्यभावनेतून समाजसंस्था स्थापन झाल्या पाहिजेत."

टिकेकर पुढे म्हणाले, "इतिहासाचे पुनर्लेखन हा सध्याच्या काळात परवलीचा शब्द झाला आहे. मात्र, हे पुनर्लेखन का करायचे, याची चार कारणे आहेत. पूर्वीच्या इतिहासलेखनातील त्रुटी आणि उणिवा दूर करणे, नव्या साधनांच्या आधारे इतिहास-लेखन, ऐतिहासिक घटनांचा नव्याने अर्थ लावणे आणि इतिहासाकडे पाहण्याचा नवा दृष्टिकोन या चार कारणांसाठी इतिहासाचे पुनर्लेखन गरजेचे आहे."

डॉ. धनागरे म्हणाले, "आधुनिकीकरणाची सुरुवात केवळ इंग्रजांमुळे झाली, असा समज आपल्याकडे आहे; पण १८५७ चा उठाव झाला नसता, तर स्वातंत्र्य चळवळ फोफावली नसती. त्यामुळे ६१ ग्रंथांचा संच प्रकाशित झाल्यावर क्रांतिकारी मार्गाने त्याचप्रमाणे तळागाळातील चळवळीच्या इतिहासाचा मागोवा घेणारे तीन पुरवणी खंड प्रकाशित झाले पाहिजेत. महाराष्ट्राला प्रबोधनाचा वारसा असताना सध्या मात्र वैचारिक गारठा जाणवत आहे." या वेळी डॉ. भटकर यांनी मनोगत व्यक्त केले, तर टिळक यांनी प्रास्ताविक केले. दीपक खाडिलकर यांनी सूत्रसंचालन केले.

#### \* भारतीय कलाकृतींबाबत आपणच उदासीन

भारतीय भाषांमध्ये दर वर्षी सर्वोत्कृष्ट चित्रपटांची निर्मिती होत असते, मात्र आपल्याच कलाकृतींबाबत आपण उदासीन आहोत, अशी खंत ज्येष्ठ अभिनेते अमोल पालेकर यांनी व्यक्त केली. हॉलिवूड आणि बॉलिवूडच्या पलीकडे जाऊन चित्रपटांकडे पाहिले पाहिजे, असेही ते म्हणाले.

शैलजा देशमुख लिखित 'अॅण्ड द ऑस्कर गोज टू...' या 'नंदिनी पब्लिशिंग

हाऊस'च्या शंभराव्या पुस्तकाचे प्रकाशन चित्रपट दिग्दर्शक व अभिनेते परेश मोकाशी यांच्या हस्ते झाले. प्रकाशक संतोष तांबोळी, नंदिनी तांबोळी, लेखिका शैलजा देशमुख तसेच श्रीकांत जोशी या वेळी उपस्थित होते.

पालेकर म्हणाले की, चित्रपटांना ऑस्कर पुरस्कार मिळण्याची प्रक्रिया पाहिली की, या पुरस्काराला किती महत्त्व द्यायचे, हे लक्षात येईल. हा पुरस्कार मिळविण्यासाठी चित्रपटाचे 'मार्केटिंग' करावे लागते. जो हे काम चांगले करतो, त्याला पुरस्कार दिला जातो. हॉलिवूडच्या पुढचा जागतिक चित्रपट काय, हे मला समजल्यानंतर माझ्या मनातील 'ऑस्कर'ची भुरळ कमी झाली. दुर्दैवाने आपण हॉलिवूड व बॉलिवूडच्या पुढे जाऊन चित्रपटांचा विचार करीत नाही. भारताच्या मातीमध्ये प्रत्येक प्रादेशिक भाषेमध्ये दर वर्षी दर्जेदार चित्रपट तयार होतात. त्याकडे आपण लक्ष देत नाही. 'ऑस्कर'ला सर्वाधिक प्रसिद्धी दिली जाते, मात्र त्या प्रमाणात आपल्या राष्ट्रीय पुरस्कारांकडे पाहिले जात नाही.

देशमुख यांच्या पुस्तकाबाबत ते म्हणाले की, ८२ वर्षांत ऑस्कर मिळविलेल्या सर्व चित्रपटांवर रसास्वादात्मक लेखन देशमुख यांनी केले आहे. मोठ्या निष्ठेने यांनी हे काम केल्याने त्याचे विशेष वाटते. मात्र, चांगले चित्रपट असूनही ज्यांना 'ऑस्कर' मिळू शकले नाही, त्यांचा आढावाही पुस्तकात घेणे अपेक्षित होते.

मोकाशी म्हणाले की, आम्हा कलाकारांना कोणत्याही पुरस्कारापेक्षा प्रेक्षकांकडून मिळालेली थेट पावती महत्त्वाची असते. प्रेक्षकांचा हा पुरस्कार दहा 'ऑस्कर'पेक्षाही मोठा वाटतो. ऑस्करच्या पुरस्कारात सापेक्षता व व्यक्तिवाद असतो. त्यामुळे या पुरस्काराला किती महत्त्व द्यायचे, याचा विचार झाला पाहिजे.

पुस्तकाच्या निर्मितीबाबत देशमुख म्हणाल्या की, एखाद्या चांगला चित्रपट पाहिला की त्याबाबत इतरांनाही सांगावे, या उद्देशाने लेख लिहीत होते. त्यातून त्याचे एकत्रित पुस्तक काढण्याचा विचार झाला. वाचकांना एक संदर्भ उपलब्ध व्हावा व प्रेरणा मिळावी, हा या पुस्तकाचा उद्देश आहे. आश्लेषा महाजन यांनी सूत्रसंचालन केले. नीलिमा करमरकर यांनी आभार मानले.



## बिझिनेस महाराजे

गीता पिरामल अनु. अशोक जैन

बिझिनेस महाराजे म्हणजे भारतातील आठ विख्यात उद्योगपतींच्या यशाची उत्कंठावर्धक कहाणी

२५००. पोस्टेज ३००.

---

**\* 'प्रवासवृत्त' हा साहित्याचा महत्त्वाचा वाङ्मयप्रकार**

'प्रवासवृत्त' हा साहित्याचा महत्त्वाचा वाङ्मयप्रकार असून, त्यामध्ये देश-विदेशातील संस्कृतींचे दर्शन घडते. आपल्याकडील जुन्या प्रवासवृत्ताची कल्पना ही नवीन प्रवाशांना यातून मार्गदर्शन मिळावे, अशी होती. मात्र, त्यात वृत्ताबरोबरच प्रवासातील विविध गोष्टी रसिकतेने अनुभवणे आणि अभिव्यक्त करणे गरजेचे असते, असे मत ज्येष्ठ साहित्यिक द. मा. मिरासदार यांनी व्यक्त केले.

दिलीपराज प्रकाशनाने प्रकाशित केलेले जया जोग लिखित 'सॅक, सूटकेस आणि सतार' या पुस्तकाचे प्रकाशन मिरासदार यांच्या हस्ते झाले; त्या वेळी ते बोलत होते. ज्येष्ठ लेखिका डॉ. अश्विनी धोंगडे, प्रा. मिलिंद जोशी, सतारवादक उस्ताद उस्मान खॉ व प्रकाशनाचे राजीव बर्वे उपस्थित होते.

मिरासदार म्हणाले की, निसर्गसौंदर्य व गुरूबरोबरचा विदेशातील सांगीतिक प्रवास या पुस्तकात रेखाटला आहे.

डॉ. धोंगडे म्हणाल्या की, या प्रवासवर्णनात जोग यांनी विविध अनुभव खेळकर पद्धतीने मांडलेले आहेत. प्रा. जोशी म्हणाले, "विविध देशांच्या अंतरंगांचे दर्शन या पुस्तकात होते. त्यामुळे संस्कृतीच्या तौलनिक अभ्यासासाठी हे पुस्तक उपयुक्त आहे."

या वेळी उस्ताद उस्मान खॉ यांनीही आपले मनोगत व्यक्त केले. जया जोग यांनी सतारवादन केले. केतन बिडवे यांनी त्यांना तबल्यावर साथ केली. राजीव बर्वे यांनी प्रास्ताविक केले.

**\* 'अक्षरमैत्री' पुस्तकाचे प्रकाशन**

गेल्या चाळीस वर्षांचा विचार केला असता, मराठी साहित्यात व्यक्तीविषयक लिखाण मोठ्या प्रमाणावर झाले आहे, असे मत ज्येष्ठ लेखिका डॉ. वीणा देव यांनी व्यक्त केले.

संस्कृती प्रकाशनाने प्रकाशित केलेल्या आणि रागिणी पुंडलिक यांनी लिहिलेल्या 'अक्षरमैत्री' या पुस्तकाचे प्रकाशन त्यांच्या हस्ते झाले. या प्रसंगी प्रा. मिलिंद जोशी, डॉ. माधवी वैद्य, सुनीता पवार आदी उपस्थित होते.

"विद्याधर पुंडलिक यांच्या साहित्यामुळे जी माणसे जोडली गेली, त्या व्यक्तींचे चित्रण या पुस्तकात आहे. या पुस्तकाची खासियत अशी की, रागिणी पुंडलिक त्या व्यक्तींचा आणि आपल्या नात्याचा शोध घेताना दिसतात."

"या पुस्तकात जुन्या साहित्यिकांच्या असलेल्या दुर्मिळ आठवणी हा अनमोल ठेवा आहे," असे देव यांनी सांगितले.

या पुस्तकात 'जे जे चांगले, ते ते मी वेचिले' अशा वृत्तीने पुराणिक यांनी

---

लेखन केल्याचे मत प्रा. मिलिंद जोशी यांनी व्यक्त केले.

माधवी वैद्य यांनी पुस्तकाच्या काही भागांचे अभिवाचन केले.

**\* द. भि. कुलकर्णी यांच्या दोन पुस्तकांचे प्रकाशन**

द. भि. कुलकर्णी यांच्या गोदा प्रकाशनाच्या 'अपार्थिवाचा यात्री' (आत्मकथा) आणि पद्मगंधा प्रकाशनाच्या 'नाटक : स्वरूप व समीक्षा' या पुस्तकांच्या प्रकाशनाचा समारंभ महाराष्ट्र साहित्य कला प्रसारिणी सभेतर्फे आयोजित करण्यात आला होता. या वेळी साहित्य परिषदेचे कार्याध्यक्ष डॉ. वि. भा. देशपांडे, प्रा. मिलिंद जोशी, कवी उद्धव कानडे, गोदा प्रकाशनाचे दादासाहेब गोरे, अरुण जाखडे आदी उपस्थित होते.

“रसिकमुखाने विचार करणारी माझी समीक्षाप्रक्रिया आहे. भावकाव्याची जी प्रकृती आहे, तीच समीक्षेची प्रकृती असते. कथा-कादंबरीमधील शब्दांचे अर्थ कळून चालत नाही. तो भाषेचा भास आहे. मराठी समीक्षकांनी शब्दसंख्येवर न जाता 'डाएटिंग' करावे,” असे मनोगत ज्येष्ठ समीक्षक द. भि. कुलकर्णी यांनी व्यक्त केले.

देशपांडे म्हणाले, “साहित्यामध्ये पांडित्य व रसिकता यांचा फार कमी समन्वय असतो, तो द. भि.मध्ये आहे. आपल्याला आलेला अनुभव वाचकांपर्यंत पोचवा, यासाठी रसिकता आवश्यक आहे. सखोल व विषयाचा शोध घेण्याच्या स्वभावाप्रमाणे असलेले लिखाण या पुस्तकांद्वारा पाहायला मिळणार आहे.”

‘अपार्थिवाचा यात्री’विषयी बोलताना प्रा. जोशी म्हणाले, “मराठी सुवर्णकाळ अनुभवलेल्या द. भि.चे आत्मचरित्र हे या काळाचा इतिहास ठरणारे आहे. लहान घटना आणि तत्कालीन परिस्थितीचा विचार या आत्मकथेतून दिसून येतो. वाङ्मयीन जाणिवा समृद्ध करण्यासाठी हे पुस्तक महत्त्वाचे आहे.”

‘अपार्थिवाचा यात्री’ (आत्मकथा) या पुस्तकाचे प्रकाशन प्रा. मिलिंद जोशी यांच्या हस्ते, तर ‘नाटक : स्वरूप व समीक्षा’ या पुस्तकाचे प्रकाशन डॉ. वि. भा. देशपांडे यांच्या हस्ते करण्यात आले.

**\* कलेतील जिवंतपणा हरवत चालला आहे**

तंत्रज्ञानाच्या अतिवापरामुळे कलेचा आस्वाद घेणाऱ्या रसिकांची संख्या वाढली असली, तरी त्यामुळे कलेतील जिवंतपणा हरवत चालला आहे, अशी खंत ज्येष्ठ साहित्यिक, चित्रपटनिर्माते व अभिनेते डॉ. गिरीश कर्नाड यांनी व्यक्त केली. तंत्रज्ञानाच्या साह्याने कलेचा केवळ प्रसार व प्रचार होऊ शकतो. मात्र, त्यामुळे कलानिर्मिती शक्य नाही, असेही ते म्हणाले.

ज्येष्ठ संगीतकार भास्कर चंदावरकर यांच्या प्रथम स्मृतिदिनानिमित्त आशय सांस्कृतिक व चंदावरकर कुटुंबीयांच्या वतीने आयोजित करण्यात आलेल्या ‘भास्कर

---

चंदावरकर स्मृती महोत्सवा'चे उद्घाटन कर्नाड यांच्या हस्ते झाले. 'भारतीय कलारंजनाची दिशा' या विषयावर ते बोलत होते.

हिंदुस्थानी नादवाद्यांचा आढावा घेणारे 'वाद्यवेध आणि हिंदुस्थानी संगीताची मूलतत्त्वे' या भास्कर चंदावरकर लिखित पुस्तकाचे प्रकाशनही कर्नाड यांच्या हस्ते करण्यात आले. भास्कर चंदावरकर यांच्या पत्नी मीना चंदावरकर, पुत्र रोहित चंदावरकर, 'राजहंस प्रकाशन'चे दिलीप माजगावकर, 'आशय सांस्कृतिक'चे वीरेंद्र चित्राव आणि सतीश जकातदार या वेळी उपस्थित होते.

कर्नाड म्हणाले की, पूर्वी केवळ राजे-महाराजांच्या मर्जीतील उच्चवर्गीयांसाठीच मर्यादित असणारी हिंदुस्थानी कलेची दारे ब्रिटिशांनी मध्यमवर्गीयांसाठी खुली करून दिली. सामाजिक बंधने असल्याने महिलांना कला जोपासण्यास मज्जाव केला जात होता. कालांतराने आपण ब्रिटिशांचा कलेविषयक व्यावसायिक दृष्टिकोन व आधुनिक तंत्रज्ञानही आत्मसात केले. त्याच्या माध्यमातून हिंदुस्थानी कला जगाच्या कानाकोपऱ्यात पोहोचू शकली असली, तरी कलेचा प्रत्यक्ष अनुभव घेणारे प्रेक्षक कमी झाल्याने त्यातील जिवंतपणा हरवलेला दिसून येतो.

#### \* प्राजक्ता पटवर्धन यांच्या पहिल्या मराठी अल्बमचे प्रकाशन

स्त्रीमनातील तरल भावना हळुवारपणे उलगडणाऱ्या 'गंध हलके हलके' या कवयित्री प्राजक्ता पटवर्धन यांच्या पहिल्या मराठी अल्बमचे प्रकाशन श्रीरंग गोडबोले व 'नटरंग'चे दिग्दर्शक रवी जाधव यांच्या हस्ते करण्यात आले. फाउंटन म्युझिक प्रस्तुत आणि जगदीश पटवर्धन निर्मित या अल्बमचे संगीत दिग्दर्शन युवा संगीतकार अभिजित राणे यांनी केले असून, प्रसिद्ध गायिका बेला शेंडे, वैशाली सामंत, मधुरा दातार, संगीता चितळे, अमृता काळे आणि पौलमी पेठे यांनी यातली गीते गायली आहेत.

प्राजक्ता यांनी आतापर्यंत एकूण १०० कविता आणि २५ गझला लिहिल्या आहेत. त्यातील 'फुलांची आर्जवे' या कवितासंग्रहातील नऊ कविता या अल्बमसाठी निवडण्यात आल्या आहेत. "कवयित्रीपासून संगीतकार होण्याच्या दिशेकडे मी पहिले पाऊल टाकले आहे, ज्याचा मला सर्वात जास्त आनंद वाटतोय. इतकी वर्षे संकेतस्थळाच्या माध्यमातून मी कविता लिहित होते. आता भावगीताच्या माध्यमातून माझ्या कवितांचा गंध जास्त परिणामकारीत्या लोकांपर्यंत पोचेल," अशा भावना पटवर्धन यांनी व्यक्त केल्या.

अल्बममधील काही गाणी मधुरा दातार, संगीता चितळे, अमृता काळे आणि पौलमी पेठे यांनी सादर केली. याशिवाय नृत्यविशारद स्नेहल सोमण यांच्या शिष्या वैदेही कड आणि मनाली सोवनी यांनी नृत्याविष्कार सादर केला.

---

“यातील प्रत्येक गाण्यात नावीन्य आहे. बऱ्याच वेळा व्यावसायिक दृष्टिकोनातून काम करताना लेखकाची लिखाणातील नवलाई आणि तळमळ हरवून जाते. मात्र, तो जिवंतपणा प्राजक्ताच्या प्रत्येक काव्यामध्ये असाच राहिल, असे वाटते.” असे उद्गार श्रीरंग गोडबोले यांनी काढले.

**\* ‘संघर्षमय सफर’ पुस्तकाचे प्रकाशन**

“हाती सत्ता नसतानाही सन्मान वाट्याला येणारे फार थोडे नेते समाजात आहेत. आपल्या तत्त्वांशी एकनिष्ठ राहून सर्वसामान्यांसाठी सतत झगडणाऱ्या धारियांनी ‘वनराई’च्या कार्यातून आपल्या त्यागाचीच हिरवळ फुलविली आहे. त्यांचा जीवनप्रवास हा तरुणाईला नव्याने आत्मभान देणारा ठरेल,” अशी भावना केंद्रीय ऊर्जामंत्री सुशीलकुमार शिंदे यांनी व्यक्त केली.

‘वनराई’चे अध्यक्ष मोहन धारिया यांच्या ‘संघर्षमय सफर’ या पुस्तकाचे प्रकाशन शिंदे यांच्या हस्ते झाले. अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष डॉ. द. भि. कुलकर्णी अध्यक्षस्थानी होते. उर्वरित महाराष्ट्र वैधानिक विकास मंडळाचे अध्यक्ष उल्हास पवार, प्रा. डॉ. वीणा देव, ‘साधना’चे संपादक नरेंद्र दाभोलकर, उत्कर्ष प्रकाशनाचे सु. वा. जोशी, गिरीश गांधी, नितीन देसाई, नीलिमा वाडेकर व्यासपीठावर होते.

या प्रसंगी धारियांचा प्रवास व आठवणींना उजाळा देताना शिंदे म्हणाले, “पोटतिडकीने गरिबांसाठी भांडणारा नेता, असाच त्यांचा लौकिक आजही आहे. सतत चळवळीत असणाऱ्या व्यक्तीचे जीवन संघर्षमयच असते. जंजिरा संस्थान स्वतंत्र भारतात विलीन करण्यासाठीचे त्यांचे कार्य, सेवा दलातील लढा, सर्वसामान्य माणसाचे जीवनमान उंचावण्यासाठी केलेला संघर्ष, संधी नाकारण्याची ताकद, राजकीय त्याग, सहनशीलता, राष्ट्रीय पातळीवरचे कार्य, यांचा आवाका फार मोठा आहे. त्यांच्या पुस्तकातून केवळ त्यांचाच प्रवास नव्हे, तर महाराष्ट्राचा आणि देशाचा इतिहास उलगडतो. कविमनाच्या व्यक्तीने पुस्तक लिहिल्याचे पानोपानी जाणवते. आजच्या तरुणांना, राजकीय व्यक्तींना, कार्यकर्त्यांना हा प्रवास नवा विचार देणारा ठरेल.”

धारिया म्हणाले, “रायगड परिसरात माझे गाव असल्याने इतिहासाशी जोडला गेलो. शिवछत्रपतींनी घडवलेला इतिहास, महासागर आणि हिमालयाची उत्तुंगता ही माझ्यासाठी प्रेरणास्थळे ठरली. पालक व शिक्षकांचे संस्कार आणि मित्रांनी दिलेले उदंड प्रेम या जोरावर हा प्रवास झाला. ७० वर्षांच्या प्रवासात राष्ट्राचा विश्वस्त होऊन काम करण्याचे तत्त्व पाळले. आयुष्याच्या या टप्प्यावर सर्वांचे प्रेम मिळावे, अशी अपेक्षा आहे.”



डॉ. वीणा देव म्हणाल्या, “या पुस्तकातून केवळ व्यक्तिमत्त्वच नव्हे, तर त्यांच्या राष्ट्रीय स्तरावरील कार्याचा पट उलगडतो. प्रवाही लिखाण, थेट व स्पष्ट मते, निर्भीडता, सामंजस्याची भूमिका, राजकारणाचा सापडलेला अर्थ असे अनेक संदर्भ मिळतात. हे पैलू नव्या पिढीला अनेक धागे उलगडण्यास मदत करणारे आहेत.”

कुलकर्णी म्हणाले, “जीवनमूल्यांच्या आधारेच आत्मचरित्राचे परीक्षण व्हायला हवे. त्या दृष्टीने धारियांचा हा ग्रंथ म्हणजे समाजभक्तीची अंबारी आहे. १९४० ते २०१० या कालखंडातील समाजपुरुषांच्या आत्मचरित्रातून त्यांनी महाराष्ट्र व देशाचा प्रवास मांडला आहे.”

### \* स्वार्थासाठी इतिहासाचा वापर

“सध्याच्या काळात स्वार्थाच्या सोईसाठी इतिहास वापरला जात आहे. मग हा स्वार्थ राजकीय असो, जातीय किंवा सांप्रदायिक! वैचारिक शक्तीचे स्रोत दाबून टाकत आपण वैचारिक दारिद्र्य वाढवत आहोत...” दैवतांच्या माध्यमातून लोकसंस्कृती आणि लोकसाहित्याचे संशोधन हाच ध्यास घेत साहित्यनिर्मिती करणारे डॉ. रा. चिं. ढेरे यांनी वाढदिवसाचे औचित्य साधून समाजाविषयीचे चिंतन मांडले.

डॉ. ढेरे यांनी एकराशीव्या वर्षात पदार्पण केले. हे औचित्य साधून पद्मगंधा प्रकाशनातर्फे ‘करवीरनिवासिनी श्री महालक्ष्मी’ या ग्रंथाच्या दुसऱ्या आवृत्तीचे प्रकाशन झाले. कौटुंबिक वातावरणात त्यांचे अभीष्टचिंतन करण्यात आले; तर अनेकांनी दूरध्वनीद्वारे त्यांना शुभेच्छा दिल्या. या वेळी प्रकाशक अरुण जाखडे, अभिषेक जाखडे, प्रा. वीणा देव, प्रा. मिलिंद जोशी आणि ज्येष्ठ पत्रकार अनंत दीक्षित उपस्थित होते.

ढेरे म्हणाले, “आपले अनेक प्रश्न परंपरेत गुंतले आहेत. परंपरा नाकारायची हा एक भाग आहे; तर परंपरेतील काय टाकायचे आणि काय नाकारायचे, याचा विवेक हरवला आहे. कालबाह्य काय आणि कालातीत काय, हेच आम्हाला समजेनासे झाले आहे. आत्मनिंदेची तयारी असेल, तरच परिशुद्धी होऊ शकते.

### प्रेमाचा रेणू

डॉ. संजय ढोले

दैनंदिन जीवनातल्या विविध घटनांमधील  
विज्ञान दाखवणाऱ्या प्रकाशवाटा

१८० रु., पोस्टेज २५ रु.



मेहता मराठी ग्रंथजगत : सप्टेंबर २०१० / २५

विधायकता न सोडतादेखील बंड करता येते. त्यासाठी समाज हे साधन नाही, तर समाज हा देव आहे, ही धारणा असली पाहिजे. समाजाविषयी प्रेम असेल, तरच ती व्यक्ती समाजाला अधःपतनापासून वाचविण्यासाठी किमान आपल्या वाणीचा वापर करू शकते. तात्कालिकतेच्या पलीकडे जाऊन शाश्वताचे भान सतत ठेवायला पाहिजे.”

**\* प्रा. भोसले यांचा जन्मदिवस १५ जुलै 'वक्तृत्वदिन' म्हणून साजरा करणार**

आपल्या अमोघ वक्तृत्वाने रसिकांना मोहून टाकणारे ज्येष्ठ विचारवंत आणि लेखक प्राचार्य शिवाजीराव भोसले यांचा जन्मदिन हा 'वक्तृत्वदिन' म्हणून साजरा केला जाणार असल्याची माहिती प्राचार्यांचे चरित्रकार, प्रसिद्ध लेखक आणि वक्ते प्रा. मिलिंद जोशी यांनी दिली. पुढील वर्षापासून प्राचार्यांचा १५ जुलै हा जन्मदिन महाराष्ट्रभर वक्तृत्वविषयक कार्यशाळा, व्याख्याने तसेच मार्गदर्शनपर शिबिरांचे आयोजन करून स्मरणीय केला जाणार आहे.

या संदर्भातील निवेदन राज्य सरकारकडेही पाठविण्यात येणार आहे, असे सांगून प्रा. जोशी म्हणाले, “महापुरुषांचे पुतळे आणि स्मारके उभारण्यापेक्षाही त्यांच्या विचारांचा पाठपुरावा करून त्यांच्या स्मृती जागृत ठेवल्या पाहिजेत, असे प्राचार्य भोसले नेहमी सांगत असत. आता प्राचार्यांच्या स्मृती जपण्यासाठी त्यांनी ज्या वक्तृत्वाची साधना आयुष्यभर केली आणि प्रभुत्व मिळविले, त्या वक्तृत्वकलेला प्रोत्साहन देणारे आणि चिंतनशील वक्ते घडविणारे एक संस्कारपीठ निर्माण करण्यासाठी प्रयत्न केले जातील. यासाठी प्राचार्यांच्या जन्मदिनासारखे औचित्य साधणे सर्वाथाने योग्य ठरेल.

“प्राचार्यांचे शिक्षण पुण्यात झाले आणि त्यांच्यावर विद्यार्थिदशेत वक्तृत्वाचे संस्कारही पुण्यातच झाले. वक्ता म्हणूनही त्यांचे कर्तृत्व पुण्याच्या साक्षीने फुलले. पुणे विद्यापीठाचे ते माजी विद्यार्थी होते. पुण्याशी असणारा त्यांचा हा अनुबंध लक्षात घेऊन त्यांच्यासारख्या व्यासंगी तत्त्वचिंतकाच्या नावाने पुणे विद्यापीठाने अध्यासन सुरू करावे, यासाठी कुलगुरूंची भेट घेऊन प्राचार्यांच्या असंख्य चाहत्यांच्या स्वाक्षरीचे विनंतीपत्र लवकरच देण्यात येईल,” असेही प्रा. जोशी म्हणाले.

**\* 'हिंदू : जगण्याची समृद्ध अडगळ'चे प्रकाशन**

इतिहासपूर्व काळापासून सिंधू नदीच्या अलीकडच्या लोकांना हिंदू म्हटले जात होते. या भागातील सर्वच हिंदू होते, परंतु पुढे 'हिंदू' याचा अर्थ 'धर्म' असा घेतला. वस्तुतः हिंदू हे भूसांस्कृतिक वैशिष्ट्य आहे, हे सध्याच्या राजकारण्यांनी लक्षात घ्यावे. धर्म आणि कर्मकांड सर्वत्र समान आहेत. त्यातूनच आपली एक वेगळी

---

संस्कृती निपजली. यापुढील संस्कृती विरुद्ध संस्कृती अशी युद्धे होतील, असे प्रतिपादन प्रा. डॉ. भालचंद्र नेमाडे यांनी केले.

नेमाडेलिखित 'हिंदू : जगण्याची समृद्ध अडगळ' या कादंबरीच्या प्रकाशनानिमित्त झालेल्या मुलाखतीतून नेमाडे यांनी आपली भूमिका मांडली. पॉप्युलर प्रकाशनाने ही कादंबरी प्रकाशित केली आहे.

नेमाडे यांच्या बहुप्रतीक्षित कादंबरीचे प्रकाशन जी. के. ऐनापुरे, रमेश इंगळे-उत्रादकर, सदानंद देशमुख, प्रवीण बांदेकर, कृष्णात खोत व वाचकांचे प्रतिनिधी निखिलेश चित्रे यांच्या हस्ते झाले. दिलीप प्रभावळकर यांनी या कादंबरीतील काही अंशाचे वाचन या वेळी केले. नाटककार जयंत पवार आणि अरुणा दुभाषी यांनी नेमाडेची दीर्घ मुलाखत घेतली.

प्रदीर्घ मुलाखतीतून नेमाडे यांनी या कादंबरीसह एकूण भारतीय संस्कृतीचा आणि साहित्याचा आढावा घेतला.

जेम्स लेनच्या वादग्रस्त पुस्तकावर प्रा. नेमाडे म्हणाले, की शिवाजीमहाराजांवर अमेरिकन लोकांनी लिहू नये. लिहायचे असेल, तर पूर्ण विचारांनी लिहावे आणि ते इंग्लंडमध्येच विकावे. शिवाजीवर मराठीत इतकी पुस्तके असताना मला ते पुस्तक वाचायचीही इच्छा नाही. शिवाजीराजांनी औरंगजेबासह अनेकांच्या कारकिर्दी संपवल्या आहेत. त्यात जेम्स लेनची संपली, तर आश्चर्य वाटू नये.

### \* अण्णा भाऊ साठे यांचे साहित्य प्रकाशाकडे झेप घेणारे

अण्णा भाऊ साठे यांनी साहित्यातून जीवनाचे वास्तव मांडले. प्रकाशाकडे झेप घेण्यासाठी हे साहित्य आहे. त्यातूनच कोणत्याही शस्त्राविना त्यांनी क्रांती घडवून आणली, असे विचार केंद्रीय ऊर्जामंत्री सुशीलकुमार शिंदे यांनी व्यक्त केले.

अण्णा भाऊ साठे यांच्या अप्रकाशित साहित्याच्या समग्र वाङ्मय खंडांचे प्रकाशन शिंदे यांच्या हस्ते करण्यात आले. त्या वेळी ते बोलत होते.

गृह राज्यमंत्री रमेश बागवे, आमदार उल्हास पवार, सुभाष चव्हाण, ज्येष्ठ साहित्यिक डॉ. आनंद यादव, माधव पोतदार, 'लोकमत'चे संपादक (विकास) अनंत दीक्षित, खंडाचे संपादक धर्मपाल कांबळे, महापालिकेचे अतिरिक्त आयुक्त मच्छिंद्रनाथ देवणीकर, मातंग एकता आंदोलनाचे कार्याध्यक्ष अविनाश बागवे तसेच टेक्सास गायकवाड आदी या वेळी उपस्थित होते.

शिंदे म्हणाले की, अण्णा भाऊ साठे यांनी भारताच्या साहित्यक्षेत्रात अत्युच्च लेखन केले आहे. त्यांनी गरिबीचा, झोपडीतला व खऱ्या गावकुसातला इझम पाळला. त्यांचे साहित्य म्हणजे जीवनाचे सार आहे. साठेच्या दशकांतर त्यांनी दलित चळवळ जागविली. दारिद्र्य समाजाच्या पाचवीला पुजले आहे, त्याचे

भांडवल न करता काम केले पाहिजे. अण्णा भाऊ साठे यांचे साहित्य प्रकाशाकडे झेप घेण्यासाठी आहे. त्यांच्या साहित्यात वास्तव आहे. त्यामुळे या साहित्यातील सर्व घटना हृदयाच्या जवळ आहेत.

यादव म्हणाले की, अण्णा भाऊ साठे यांनी साहित्यातून मांडलेली व्यथा केवळ त्यांची नव्हती, तर ती पोटाची खळगी भरण्यासाठी परगावी जाणाऱ्या प्रत्येकाची होती. पांढरपेशा साहित्याचे वर्चस्व असताना अण्णा भाऊ साठे यांचे साहित्य वाचनात आले व ते आपले वाटू लागले. त्यातूनच मला खरी प्रेरणा मिळाली. त्यांच्या साहित्यावरच मी आज उभा आहे. ते ग्रामीण मराठी साहित्यातील खरे प्रवर्तक आहेत.

### \* 'बिनमहत्त्वाच्या माणसांच्या महत्त्वाच्या गोष्टी' कथासंग्रहाचे प्रकाशन

'अक्षता प्रकाशन'तर्फे भारती पांडेलिखित 'बिनमहत्त्वाच्या माणसांच्या महत्त्वाच्या गोष्टी' या कथासंग्रहाचे प्रकाशन अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष डॉ. द. भि. कुलकर्णी यांच्या हस्ते झाले. प्रसिद्ध लेखिका मंगला आठलेकर आणि प्रकाशक संजय निलंगे उपस्थित होते.

डॉ. कुलकर्णी म्हणाले, "कथा लिहिण्याइतकाच कथा जाणवणे हादेखील अवघड प्रकार आहे. कथा ही जितकी लवचिक, बहुस्पर्शी, स्थितिमापक आणि परिवर्तनीय आहे, तितका दुसरा कोणताही वाङ्मयप्रकार नाही. कथा निवेदनपर, निबंधवजा, संवादात्मक, ललित गद्य, विनोदी, विडंबनात्मक असू शकते. क्वचितप्रसंगी ती कादंबरीइतकी मोठीदेखील असू शकते. कथेमध्ये असलेले मनोविश्लेषण आणि जीवनविश्लेषण किती कादंबऱ्यांमध्ये आढळते? मराठीमध्ये कथालेखनाची समृद्ध परंपरा आहे. एखाद्या भाषेतील साहित्य कोंडीत सापडते, संकटात येते किंवा आवर्तात अडकते; तेव्हा संकटकालीन खिडकी म्हणून कथा काम करते. हा गौण, बिनमहत्त्वाचा वाङ्मयप्रकारच भाषेच्या मदतीला धावून आला. कादंबरीची तुलना कथेशी नव्हे, तर महाकाव्याशी केली पाहिजे. कथा हा स्वच्छंद प्रकार आहे. त्यासाठी एकनिष्ठतेची ताकद असावी लागते."

आठलेकर म्हणाल्या, "या पुस्तकातील व्यक्तिरेखांमधून लेखिकेचा जीवनविषयक दृष्टिकोन जाणवतो. जगण्याला समजून घेताना ज्या तडजोडी स्वीकाराव्या लागतात, त्यांतून जीवनविषयक तत्त्वज्ञान तयार होते. सामान्य माणसे जो धीटपणा दाखवितात त्यातून बंडखोरी दिसते." मृणालिनी चितळे यांनी सूत्रसंचालन केले.

### \* राजकारणामुळे इतिहास दुर्लक्षित

"संयुक्त महाराष्ट्र निर्मितीचे सुवर्णमहोत्सवी वर्ष साजरे होत असतानादेखील

राज्यातील थोर समाजसुधारक आणि विचारवंतांचा इतिहास दुर्लक्षिला जाणे, ही दुःखद बाब आहे. सद्यःस्थितीत समाजकारणापेक्षा राजकारणाला आलेले बाजारी स्वरूपच याला कारणीभूत आहे,” असे मत ज्येष्ठ समाजवादी नेते डॉ. बाबा आढाव यांनी व्यक्त केले.

‘तर्कतीर्थ लक्ष्मणशास्त्री जोशी- परंपरा, प्रबोधन, परिवर्तन’ या रा. ना. चव्हाणलिखित पुस्तकाचे प्रकाशन आढाव यांच्या हस्ते झाले. संतसाहित्याचे अभ्यासक डॉ. सदानंद मोरे, डॉ. अशोक चौसाळकर, अ. र. कुलकर्णी या वेळी उपस्थित होते.

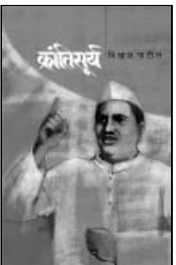
आढाव म्हणाले, “महाराष्ट्राचा इतिहास फक्त शिवाजीमहाराज अथवा संभाजी- महाराजांपुरताच मर्यादित नाही. फुले-शाहू-आंबेडकरांची नावे देशभरात घेतली जातात; पण ते नेमके कोण होते, त्यांचे कार्य काय, याबद्दल देशात अजूनही अज्ञान जाणवते. या इतिहासाची आपल्याला गरज काय, ही भावनाच चुकीची ठरते.

“महात्मा फुलेंचे चरित्र जनतेसमोर यायला जवळपास ३७ वर्षे लागली. महाराष्ट्राचा समग्र इतिहास मांडताना अशी वेळ आपल्यासमोर यायला नको. त्यासंदर्भात चव्हाण कुटुंबीयांतर्फे एक थोर मराठी विचारवंतांचे विचार व लेखन पुस्तकरूपाने प्रसिद्ध केले जाणे फारच महत्त्वाचे ठरणार आहे. शास्त्रीबुवा म्हणजे अनुभवाप्रमाणे बदलत गेलेले पुरोगामी विचारांचे व्यक्तिमत्त्व. त्यांचे विचार आणि कार्य प्रकाशझोतात येणे महाराष्ट्राच्या समग्र इतिहासासाठी उल्लेखनीयच ठरणार आहे.”

डॉ. मोरे म्हणाले, “परंपरेची व अत्याधुनिक विचारांची जाण असणारा माणूस म्हणजे तर्कतीर्थ. त्यांचे जीवन समजून घेणे म्हणजे महाराष्ट्राच्या परिवर्तनाचा व राजकारणाचा इतिहास समजून घेण्यासारखे आहे.”

### \* ‘नो युवर वर्ड्स वर्थ’चे प्रकाशन

अनुवादक्षेत्रात कार्यरत असलेल्या ‘बिट्स प्रा. लि.’ संस्थेतर्फे ‘नो युवर वर्ड्स वर्थ’ (know your word's worth) या पुस्तकाचे प्रकाशन ‘पर्सिस्टंट सिस्टिम्स’चे मुख्य कार्यकारी अधिकारी आणि व्यवस्थापकीय संचालक आनंद देशपांडे यांच्या हस्ते झाले.

	<p><b>क्रांतिसूर्य</b> <b>विश्वास पाटील</b> १९४२ मध्ये ब्रिटिशांची झोप उडवणारे क्रांतिसिंह नाना पाटील यांची समरगाथा १३० रु., पोस्टेज २५ रु.</p>
---	---

मेहता मराठी ग्रंथजगत : सप्टेंबर २०१० / २९

---

‘कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन’ने हे पुस्तक प्रकाशित केले आहे. ‘अनुवादाची भारतामध्ये गरज आणि महत्त्व’ या विषयावरील चर्चासत्रात देशपांडे यांच्यासह ज्येष्ठ संगणकतज्ज्ञ डॉ. विजय भटकर आणि मल्टिव्हर्सिटीचे कुलगुरू डॉ. प्रमोद तलगेरी सहभागी झाले होते, अशी माहिती ‘बिट्स’चे संस्थापक संदीप नूलकर यांनी दिली.

नूलकर हे प्रादेशिक भाषांसह रशियन, चायनीज, जपानी, फ्रेंच, जर्मन अशा वीस देशांतील १५ हजारांहून अधिक ग्राहकांना भाषांतराची सेवा उपलब्ध करून देत आहेत. बंगळूर, दिल्ली, चेन्नई, कोलकता यासह फ्रान्स आणि जर्मनी येथेदेखील ‘बिट्स’च्या शाखा आहेत.

### \* निळू फुले यांच्या स्मृतिदिनानिमित्त ‘एका पावसात’चे आयोजन

शब्द, सूर आणि ताल यांच्या नादातून पावसाचे वर्णन असलेल्या बंदिशींसह कवितांचा ओलावा रसिकांनी अनुभवला. या अनोख्या मैफलीसह ज्येष्ठ अभिनेते निळू फुले यांच्या कारकिर्दीवर आधारित लघुपटाद्वारे त्यांच्या स्मृतींना उजाळा देण्यात आला.

‘मैत्रेयी’ संस्थेतर्फे निळूभाऊंच्या स्मृतिदिनानिमित्त ‘एका पावसात’ या कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले होते. निळूभाऊंना आवडणारे ग्रेस, कुसुमाग्रज, ना. धों. महानोर यांच्यासह विविध कवींच्या काही निवडक कवितांचे वाचन त्यांची कन्या गार्गी फुले आणि प्रसिद्ध अभिनेता प्रसाद ओक यांनी केले. प्रसिद्ध गायक शौनक अभिषेकी आणि गायिका सावनी शेंडे-साठ्ये यांनी पावसाचे वर्णन असणाऱ्या बंदिशी तसेच काही उपशास्त्रीय रचना सादर केल्या. त्यांना राहुल गोळे यांनी हार्मोनियमची आणि रोहित मुजुमदार यांनी तबल्याची साथसंगत केली. लघुपटाद्वारे निळू फुले यांच्या व्यक्तिमत्त्वातील अष्टपैलू अभिनेता, आदर्श समाजसेवक आणि उत्तम माणूस ही वैशिष्ट्ये उलगडली.

‘एक पाऊस घेऊन आलो आहोत, शब्द-सुरांत भिजण्याची हौस घेऊन आलो आहोत’ या कवितेने मैफलीची सुरुवात झाली. ‘इतक्या पावसाळ्यांनी शिकवलेलं’, ‘वेंगुल्यांचा पाऊस कसा’, ‘पावसा तुझं वेड आहे मला’, ‘अशा या मुसळधार पावसात’, ‘हा पाऊस कसला वैरी’, ‘या नभाने या भुईला दान द्यावे’, ‘पाऊस असा रुणझुणता’, ‘आभाळभर हिरव्या ऋतूंचे गाणे’, ‘नको नको रे पावसा’, ‘पापणी उघडली तेव्हा’, ‘पैसा खरा दिला तरी’, ‘आता पाऊस पुन्हा येणार’, ‘पाऊस कधीचा पडतो’, ‘अशी मुक्या अश्रूंची सर’, ‘ढग कसा शहाण्यासारखा’, ‘चिंब चिंब भिजतो आहे’ या कविता सादर झाल्या.

अभिषेकी यांनी ‘अब घन बरसे रे’, ‘लगा सावन’, ‘याद पिया की आये’, ‘झूम बदरवा धिरधिर’, ‘नाही पुण्याची मोजणी’ या रचना; तर सावनी शेंडे यांनी ‘आओ

---

आओ रे', 'न जाओ मोरे श्याम', 'सावन की झडी', 'मतवाले सैय्या', 'घनन घनन घन बरसत आयो', 'मतवारो बादल आयो रे' या रचना सादर केल्या. अभिषेकी यांच्या भैरवीने कार्यक्रमाची सांगता झाली.

**\* डॉ. विजय भटकर संपादित 'वेध अंतिम सत्याचा'चे प्रकाशन**

“विज्ञानाच्या मार्गाने विश्वाचा अर्थ कळला, तरी विश्वासबंधीच्या अनेक मूलभूत प्रश्नांची उत्तरे समजत नाहीत. यासाठीच तत्त्वज्ञानाचा उदय झाला असून, विज्ञान आणि अध्यात्म यांचा समन्वय साधत विश्वाच्या अंतिम सत्याचा शोध घेण्याच्या दृष्टीने वाटचाल व्हावी,” असे विचार शशिकांत शुक्ल यांनी मांडले.

भारत-विश्व-ज्ञान-पीठम् आणि अनमोल प्रकाशन यांच्या संयुक्त विद्यमाने शशिकांत शुक्ललिखित, ज्येष्ठ संगणकतज्ज्ञ डॉ. विजय भटकर संपादित 'वेध अंतिम सत्याचा' या ग्रंथाचा प्रकाशन सोहळा १२ जुलै रोजी पार पडला. त्या वेळी शुक्ल बोलत होते. किसनमहाराज साखरे यांच्या हस्ते या पुस्तकाचे प्रकाशन झाले. एमआयटीचे संस्थापक-अध्यक्ष डॉ. विश्वनाथ कराड, भारत-विश्व-ज्ञान-पीठमचे कुलगुरू डॉ. प्रमोद तलगेरी, एमकेसीएलचे कार्यकारी संचालक विवेक सावंत, ज्येष्ठ शास्त्रज्ञ शंकरराव गोवारीकर, ज्येष्ठ पत्रकार अनंत दीक्षित या वेळी उपस्थित होते. पं. वसंत गाडगीळ यांनी कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन केले.

साखरेमहाराज म्हणाले, “तंत्रज्ञानाचा अविवेकी वापर जगाच्या अस्तित्वाचा प्रश्न निर्माण करेल. म्हणूनच विज्ञानाला अध्यात्माची जोड आवश्यक आहे.”

डॉ. भटकर म्हणाले, “या ग्रंथात अध्यात्म आणि विज्ञान यांचा संयोग करण्यात आला आहे. मनुष्याच्या जीवनाचे प्रयोजन काय, हे कळण्यासाठी जाणिवांच्या पलीकडचे सत्य कोणते आहे, याचा शोध घेण्याचा प्रयत्न ग्रंथात करण्यात आला आहे.”

**\* फिरत्या न्यायालयामुळे वेळ, पैसा आणि श्रमाची बचत**

लोकन्यायालयाची संकल्पना लोकचळवळीतून पुढे आली असून, लोकांनी लोकांसाठी चालविलेले व्यासपीठ असे याचे व्यापक स्वरूप आहे. कायदा-अधिकार ज्यांना कळत नाहीत, अशा समाजातील वंचित घटकांपासून ते केवळ स्वतःच्या प्रतिष्ठेपायी खटले वर्षानुवर्षे सुरू ठेवणाऱ्या नागरिकांपर्यंत सर्व पक्षकारांना फिरत्या न्यायालयाचा उपक्रम लाभदायी असून वेळ, पैसा आणि श्रमाची बचत करणारा आहे, असे मत पुणे जिल्हा व सत्र न्यायालयाचे प्रमुख न्यायाधीश मदन जोशी यांनी व्यक्त केले.

जिल्हा विधी सेवा प्राधिकरण, पिंपरी-चिंचवड अॅडव्होकेट्स बार असोसिएशन यांच्या वतीने आयोजित राज्य शासनाच्या 'लोकन्यायालय आपल्या दारी' या उपक्रमाचे उद्घाटन त्यांच्या हस्ते झाले.

न्या. जोशी म्हणाले, मोठ्या संख्येने प्रलंबित असणारे खटले कमी व्हावेत, या


उद्देशाने सर्वोच्च न्यायालयापासून तालुकापातळीपर्यंत विधी सेवा प्राधिकरणाची स्थापना करण्यात आली आहे. या प्राधिकरणामार्फत फिरत्या लोकन्यायालयाच्या माध्यमातून किरकोळ स्वरूपाचे खटले तडजोडीने निकालात काढण्यासाठी 'लोकन्यायालय आपल्या दारी' ही संकल्पना सुरू केली आहे. मालमत्तेचे गुन्हे, संपत्तीचा वाद, किरकोळ चोरी, पती-पत्नीतील वाद यांसारखे खटले न्यायालयात वर्षानुवर्षे प्रलंबित असतात. बहुतांश पक्षकारांना कायद्याचे ज्ञान नसते. तसेच नाहक दाखल होणाऱ्या खटल्यांमध्ये समाजातील काही वंचित घटकांवर अन्याय होतो. त्यांना न्याय देण्यासाठी या उपक्रमाचा उपयोग होणार आहे. याशिवाय समाजातील काही व्यक्ती केवळ स्वतःच्या प्रतिष्ठेपायी खटले सुरू ठेवतात. किरकोळ कारणावरून पती-पत्नीमधील वाद विकोपाला जातात. अशा प्रकारांमध्ये वकिलांनी समुपदेशकाची भूमिका बजावून या उपक्रमाच्या माध्यमातून तडजोडीने वाद मिटविण्यासाठी प्रयत्न करावेत. पक्षकारांनीही या संधीचा लाभ घ्यावा, असे आवाहन न्या. मदन जोशी यांनी केले.

**\* 'स्पर्धकाने गुण कसे मिळविले, ते शिकले पाहिजे'**

शिक्षण घेत असताना अपयशाची सबब सांगणारे जास्त असतात; ते टाळून आपल्या स्पर्धकाने गुण कसे जास्त मिळविले, ते आपण शिकले पाहिजे, असे मत ज्ञानप्रबोधिनी संशोधन संस्थेचे डॉ. श्रीराम गीत यांनी व्यक्त केले.

'चला अभ्यास करू' या पुस्तकाचे लेखक विजय कुलकर्णी यांच्या वतीने गुरुपौर्णिमेला कन्यादान मंगल कार्यालयात विशेष कार्यक्रमाचे आयोजन केले होते. या वेळी प्रमुख पाहुणे म्हणून डॉ. श्रीराम गीत बोलत होते.

विद्यार्थ्यांनी बरेच काही पुस्तकातून नव्हे तर अनुभवातून शिकायचे असते, असे सांगून डॉ. गीत म्हणाले की, आपल्या स्पर्धकाकडून, टीकाकारांकडून आणि प्रशिक्षणातूनही आपल्याला बरेच काही शिकायला मिळते. ते आत्मसात करायला हवे. गुणवत्तेमध्ये टक्क्या-टक्क्याने विचार केल्यास यश निश्चित मिळते. फक्त शास्त्र शाखेतूनच आपली घडी बसते, हे म्हणणे चुकीचे ठरू शकते. कारण कुठल्याही




**घर**

**शुभदा गोगटे**

आजच्या प्रगत विज्ञानांही ज्याचं स्पष्टीकरण देता येत नाही, अशा गूढ, अगम्य घटनांच्या कथा!

**१६० रु., पोस्टेज २५ रु.**





---

शाखेतून आपण उत्तम जीवन घडवू शकतो. या वेळी लेखक विजय कुलकर्णी यांनी प्रात्याक्षिकांद्वारे 'चला अभ्यास करू'चे खुमासदार शैलीत मार्गदर्शन केले. पुढील काळात असेच उपक्रम राबविणार असल्याचे कुलकर्णी यांनी या वेळी सांगितले.

**\* माणसाला पैशांपेक्षा भाषेमुळेच श्रीमंती**

माणसाला श्रीमंती ही पैशापेक्षा भाषेमुळे येते. त्यामुळे प्रत्येक माणसाने जास्तीत जास्त भाषा शिकण्याची गरज असल्याचे मत ज्येष्ठ मराठी अभिनेते राघवेंद्र कडकोळ यांनी व्यक्त केले.

मराठी आणि कन्नड भाषिकांमध्ये स्नेह वाढावा यासाठी काम करणाऱ्या 'मराठी-कन्नड स्नेहवर्धन केंद्रा'च्या वतीने राघवेंद्र कडकोळ यांचा मानपत्र देऊन गौरव करण्यात आला. त्या वेळी ते बोलत होते. कृ. शि. हेगडेलिखित 'महाराष्ट्रातील दलित चळवळी' या पुस्तकाचे प्रकाशनही कडकोळ यांच्या हस्ते करण्यात आले. केंद्राचे अध्यक्ष भा. र. साबडे, राघवेंद्र कट्टी आदी उपस्थित होते. या वेळी कडकोळ यांच्या हस्ते कन्नड भाषेच्या अभ्यासक्रमात विशेष प्रावीण्य मिळविलेल्या विद्यार्थ्यांचा प्रमाणपत्र देऊन सन्मान करण्यात आला.

कडकोळ म्हणाले, "मला कन्नड भाषेमुळे मराठी अभिनयाची संधी मिळाली. कन्नड पद्धतीने मराठी बोलणाऱ्या अभिनेत्याची गरज असताना मी कर्नाटकातील कन्नड माणूस मराठी रंगभूमीवर उत्तम प्रकारे साकार केला. प्रभाकर पणशीकर यांनी 'अश्रूंची झाली फुले' या नाटकाद्वारे मला नाट्यक्षेत्रात संधी दिली. त्यानंतर अनेक मराठी नाटके आणि चित्रपटांमधून मी कन्नड शैलीत मराठी बोलणारी पात्रं सादर केली. माझी कन्नड भाषा जेमतेम असताना माझ्या हातून कन्नड भाषेचा अभ्यास करणाऱ्या विद्यार्थ्यांना प्रमाणपत्र देण्यात आली, हा तर माझाच खरा सन्मान आहे." कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक हेगडे यांनी केले. साबडे यांनी आभार मानले.

**\* आशादायी साधी कलाकृतीही प्रेरणादायक**

साहित्यनिर्मिती करताना लेखन स्फूर्तिदायक कसे ठरेल, याचा विचार लेखकांनी करणे आवश्यक आहे. 'जैसी दीपकळिका धाकुटी, परि बहु तेजाते प्रगटी'प्रमाणे उज्वल असा एक छोट्यासा विचारही माणसाच्या मनात जीवनेच्छेचा नवा अंकुर पुन्हा उमलवतो. कोणत्याही साहित्यकृतीचा याहून वेगळा काय उद्देश असू शकतो, असे प्रतिपादन डॉ. अंशुमती दुनाखे यांनी केले.

केशव वासुदेव साठेलिखित 'भाग्यवती' या पुस्तकाच्या प्रकाशन समारंभात डॉ. अंशुमती दुनाखे बोलत होत्या. आजकाल धावपळीच्या जगात नकारात्मक भावनांचेच जास्त स्तोम माजले आहे. ताणतणावांच्या या वातावरणात हलकेफुलके, जगाकडे

---

उत्साहाने पाहायला शिकवणाऱ्या लिखाणाचे सारेच जण मनापासून स्वागत करतात. साहित्यकृतीत कृत्रिमरीत्या कोंबलेले नाट्य वाचक ओळखतातच. तुमच्या-आमच्या जीवनात प्रत्यक्ष घडलेले प्रसंगच पावसाळ्यात कात टाकलेल्या निसर्गासारखे साहित्यकृतीतून वाचकांपुढे आले की ते आपले वाटायला लागतात अन् हेच त्या साहित्यकृतीचे यश आहे. केशव साठेंची जीवनाला स्पर्श करणारी ही कलाकृती त्यामुळेच लक्षणीय आहे, असे डॉ. दुनाखे म्हणाल्या.

सर्वसाधारणपणे आयुष्याच्या संधिकाली माणूस झाल्या-गेल्या, कडू-गोड प्रसंगांचे सल मनात बाळगून कुढत असतो. केशव साठेंनी हे सल तर पळवून लावलेच; शिवाय आपल्यातली अनंत, अनादि अशी जीवनेच्छा या नव्या पिढीत ओतली, अनेकांची आयुष्ये उजळून टाकली. लांबच लांब पल्लेदार वाक्यांचे बुडबुडे काढण्यापेक्षा आयुष्य अगदी माफक शब्दांत मांडले, की ते अधिक भावते. म्हणूनच वाचकांना हे पुस्तक आवडेल, अशी आशा ज्येष्ठ पत्रकार दिनकर गांगल यांनी व्यक्त केली. वसुधा पाटणकर यांनी सूत्रसंचालन केले. चित्रा द्विवेदी यांनी मनोगत व्यक्त केले.

#### \* 'वारसा' कवितासंग्रहाचे प्रकाशन

“निद्रिस्त मनांना जागवण्याची आणि शिणलेली मने पुन्हा प्रसन्न करण्याची क्षमता कवीमध्ये असते. त्यामुळे कविता हीच विश्वसंवादाची भाषा आहे,” असे मत संतसाहित्याचे अभ्यासक डॉ. रामचंद्र देखणे यांनी व्यक्त केले.

अमेरिकास्थित कवी हरीश दांगट यांच्या 'वारसा' कवितासंग्रहाच्या प्रकाशनप्रसंगी ते बोलत होते. संवेदना प्रकाशनाचे नितीन हिरवे व ज्येष्ठ पत्रकार अरविंद गोखले व्यासपीठावर उपस्थित होते. “माणूस कुठल्याही क्षेत्रातील असो, त्याला प्रतिभेची ऊर्मी असावी लागते. कवी अंतर्मनाने, शब्दाने फुललेला असतो. अमेरिकेत राहूनसुद्धा दांगट मराठी भाषेचा व मातीचा वारसा जपत आहेत, हे खूप मोलाचे आहे. त्यांची प्रत्येक कविता अव्यक्त, तसेच व्यक्त भावनांनाही खूप सोप्या भाषेत मांडणारी आहे,” असे गौरवोद्गार डॉ. देखणे यांनी काढले.

पेशाने अभियंता असलेले दांगट अनेक वर्षे संकेतस्थळ व ऑर्क्यूटच्या माध्यमातून त्यांच्या कवितांचे लेखन करत होते. अमेरिकेत झालेल्या विश्व मराठी साहित्य संमेलनामध्ये त्यांची भेट डॉ. देखणेंशी झाली. अनेक साहित्यिक व कवींना त्यांच्या कविता भावल्या. त्यामुळे त्यांच्या आत्तापर्यंतच्या संकेतस्थळांवरील समग्र कवितांचे प्रकाशन संवेदना प्रकाशनातर्फे करण्यात आले. 'वारसा' संग्रहात अनेक वेगवेगळ्या प्रकारच्या कविता असून, त्यामध्ये दांगट यांनी रचलेले अभंग, पोवाडे व भावगीतांचाही समावेश आहे. कवितासंग्रहाचे प्रास्ताविक डॉ. देखणे यांनी लिहिले आहे.

---

**\* मुलांच्या कवितांवर आधारित 'मानवतेची हाक' पुस्तकाचे प्रकाशन**

ह्युमॅनिटी अॅक्शन एड व साहिल फाउंडेशन या संस्थांनी शहरातील विविध शाळांमधील विद्यार्थ्यांसाठी सामाजिक विषयावर आधारित कविता स्पर्धेचे आयोजन केले होते. स्पर्धेतील शालेय मुलांनी केलेल्या कवितांवर आधारित 'मानवतेची हाक' या पुस्तकाचे प्रकाशन बँक ऑफ महाराष्ट्रच्या पुणे विभागाचे उपसरव्यवस्थापक श्रीकांत ब्रह्मे यांच्या हस्ते करण्यात आले. हडपसर येथील रयत शिक्षणसंस्थेच्या साधना कन्या विद्यालयातील सभागृहामध्ये हा कार्यक्रम पार पडला.

“विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्व-विकासासाठी व लोकांच्या सामाजिक जाणिवेसाठी हा कविता विशेषांक प्रेरणादायी ठरेल; तसेच शाळांमधील ग्रंथालयासाठीदेखील हा अंक उपयोगी ठरेल,” असे मत ब्रह्मे यांनी प्रकाशन सोहळ्यात व्यक्त केले. पुस्तकाच्या प्रकाशनासाठी बँक ऑफ महाराष्ट्र व क्रोम ग्रुप ऑफ कंपनीज यांनी साह्य केले. साहिल फाउंडेशनच्या संचालिका अनुराधा फडणीस कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी होत्या. त्या म्हणाल्या, “आजची शाळांमध्ये घडणारी पिढी किती विचार करू शकते? समाजातील निरनिराळे प्रश्न, न्याय-अन्याय, अश्रू आणि दिलासा यांचे दर्शन कवितांच्या रूपाने मुलांना घडविले आहे. 'मानवतेची हाक' हे पुस्तक सामाजिक जाणिवेचे भान ठेवण्यास पथदर्शक म्हणून उपयोगी पडेल.”

ह्युमॅनिटी अॅक्शन एडचे संचालक आधार शिंदे यांनी प्रास्ताविक केले. स्पर्धेतील कवितांविषयी प्रा. रूपाली अवचरे यांनी अनुभवकथन केले.

**\* रावसाहेब गुरव यांच्या चित्राची फ्रान्समधील प्रकाशन संस्थेकडून निवड**

अभिनव कला महाविद्यालयाचे माजी प्राचार्य व ज्येष्ठ चित्रकार रावसाहेब गुरव यांचे चित्र फ्रान्समधील 'पिक्वॉयर पोचे' या प्रकाशन संस्थेने पुस्तकाच्या मुखपृष्ठासाठी निवडले आहे. पत्रकार व लेखक खुशवंतसिंग यांनी लिहिलेल्या 'दिल्ली' या इंग्रजी पुस्तकाचे फ्रेंचमध्ये भाषांतर झाले आहे. त्या पुस्तकाच्या मुखपृष्ठासाठी गुरव यांचे 'धनगर' हे चित्र निवडले असून, या पुस्तकाचे फ्रान्समध्ये नुकतेच प्रकाशन झाले आहे. गुरव यांची देशात आणि विदेशांतही चित्रांची प्रदर्शने भरली आहेत.

**\* अवचट यांनी मराठी भाषेला दिला नवा दृष्टिकोन**

समाजातील विविध गोष्टींसह जगण्याकडे वेगळ्या नजरेने पाहण्याचा नवा दृष्टिकोन ज्येष्ठ लेखक अनिल अवचट यांनी आपल्या लेखनातून दिलेला आहे. लेखकाचा दृष्टिकोन म्हणजेच मराठी भाषेचा दृष्टिकोन आहे, असे मत प्रसिद्ध लेखक मिलिंद बोकील यांनी व्यक्त केले. सर्वांगीण मूल्यभाव असणारा हा विरळा लेखक आहे, अशा शब्दांत बोकील यांनी अवचट यांचा गौरव केला.

मॅजेस्टिक प्रकाशनच्या वतीने अनिल अवचट यांच्या 'पुण्याची अपूर्वाई' या पुस्तकाचे प्रकाशन बोकील यांच्या हस्ते करण्यात आले. त्या वेळी ते अध्यक्षस्थानावरून बोलत होते. या वेळी व्यासपीठावर लेखक मुकुंद टांकसाळे उपस्थित होते. मॅजेस्टिक प्रकाशनाचे अशोक कोठावळे यांनी प्रास्ताविक केले, तर यशोदा वाकणकर यांनी सूत्रसंचालन केले. या वेळी जुना बाजारातील विविध व्यावसायिकांचा अवचट यांच्या हस्ते सत्कार करण्यात आला. अवचट यांनी आपल्या पुस्तकाविषयी मनोगत व्यक्त केले. मिलिंद बोकील यांनी अवचट यांच्या आतापर्यंतच्या लेखनप्रवासाचा आढावा घेत त्यांच्या लेखनशैलीची वैशिष्ट्ये स्पष्ट केली. 'पूर्वीच्या लेखनात स्वकेंद्रीपणा जाणवत होता; मात्र अनिल अवचट यांच्या लेखनात त्यांनी स्वतःला दुय्यम स्थान देताना इतरांनाच केंद्रस्थानी ठेवले आहे. समाजातील उपेक्षित, वंचित घटकांवर त्यांनी आपल्या लेखनातून प्रकाश टाकला असून, त्यांनाच केंद्रस्थानी मानले. पुण्याची अपूर्वाई या पुस्तकाद्वारे सामाजिक दस्तऐवजच तयार करण्यात आला आहे. दस्तऐवजीकरण करण्याची प्रक्रिया ही सामाजिक, सांस्कृतिकदृष्ट्या महत्त्वाची आहे. एखाद्या ठरावीक विषयात झोकून देऊन काम करण्याची परंपरा ही सर्व भाषांत व्हायला हवी', अशी अपेक्षा व्यक्त करून दस्तऐवजीकरण लिखाणाचा समाजशास्त्रज्ञांना अधिक फायदा होणार आहे; हे लेखन संशोधनपर नसले, तरी संशोधनाच्या प्रारंभी आवश्यक असणारी गृहितके त्यांच्या लेखनातून मिळणार आहेत, असेही मिलिंद बोकील म्हणाले.

अवचट यांच्या लेखनाच्या वैशिष्ट्यांविषयी ते म्हणाले, की त्यांच्या लेखनात मूल्यभाव आहे. पुरोगामी लिंगभेदभाविरहित दृष्टिकोन लेखनात दिसतो. त्यामुळे सर्वांगीण मूल्यभाव असणारा हा विरळा लेखक आहे. काही लेखकांमध्ये संकुचित मूल्यभाव दिसतो. आजचा साहित्यव्यवहार पुरुषसत्तावादी झाला आहे. अवचट यांच्या लेखनात सामाजिकदृष्ट्या लेखन करताना वैरभाव दिसत नाही. म्हणून समाजाकडे पाहण्याचा, तसेच जगण्याचा नवा दृष्टिकोन त्यांनी दिला असून लेखकाची ही दृष्टी म्हणजेच भाषेचा दृष्टिकोन ठरतो, असेही बोकील यांनी सांगितले. या वेळी टांकसाळे यांनी अवचट यांच्या लेखनाविषयी भाष्य केले. सदाशिव पेठ, शनिवारवाड्याव्यतिरिक्त पुणेकरांना माहीत नसलेले पुणे अवचट आपल्या लिखाणातून दाखवितात. त्यांना जे दिसते, ते इतरांना दिसत नाही, असे ते म्हणाले.

#### \* सीएनएनच्या टॉप ट्वेंटीमध्ये आशा भोसले यांचा समावेश

रसिकांवर आपल्या आवाजाने मोहिनी घालणाऱ्या गायिका आशा भोसले यांचा सीएनएनने संगीतक्षेत्रातील गेल्या पन्नास वर्षांतील वीस नामवंतांमध्ये समावेश केला आहे. या यादीत बीटल्स, मायकेल जॅक्सन, रोलिंग स्टोन यांच्याबरोबर आशाताईंचे


नावही समाविष्ट करण्यात आले आहे. सीएनएनने म्हटले आहे की, आशा भोसले या बॉलिवूडमधील उत्तम पार्श्वगायिका असून, त्यांच्या नावावर आठशे चित्रपटांतील दहा हजारांहून अधिक गाणी आहेत. सुरुवातीला त्यांच्यातील गुणांकडे कुणाचे लक्ष गेले नाही, पण नंतर त्यांची कारकीर्द गेल्या सहा दशकांत बहरत गेली. आशा भोसले (वय ७६) यांनी त्यांच्या मोठ्या बहीण असलेल्या लता मंगेशकर यांच्या पाठोपाठ पार्श्वगायनाला सुरुवात केली. १९५७ मध्ये 'नया दौर' चित्रपटात दिलीपकुमार व वैजयंतीमाला यांच्यावर चित्रित केलेल्या 'मांग के साथ तुम्हारा' या गाण्याने आशाताईची लोकप्रियता वाढली. त्यांचे संगीतकार पती आर. डी. बर्मन यांच्याबरोबर त्यांनी अनेक हिट गाणी दिली. त्यात 'ओ हसीना', 'पिया तू अब तो आ जा' या गाण्यांचा समावेश आहे. सीएनएनच्या न्यू आर्ट्स अँड कल्चर शो आयकॉन्सची यादी साँगलाईन्स या नियतकालिकाबरोबर देण्यात आली असून त्यात अरैथा फ्रँकलिन, जेम्स ब्राऊन, बॉब मार्ली, सेलिया क्रूझ, एल्व्हिस प्रिस्ले, बॉब डायलन, मॅडोना, अरेबिक सुपरस्टार खालेद व सूफी संगीतकार नुसरत फतेह अली खान यांचा समावेश आहे.

#### \* 'संस्कृत-विज्ञान' प्रदर्शनाचे उद्घाटन

प्राचीन काळात लागलेल्या महत्त्वाच्या वैज्ञानिक शोधांची संस्कृत आणि इंग्रजीत माहिती देणाऱ्या भित्तिपत्रकांचे 'संस्कृत-विज्ञान' हे प्रदर्शन फर्ग्युसन महाविद्यालयाच्या एन. एम. वाडिया ग्रंथालयात भरविले होते. प्रदर्शनाचे उद्घाटन आयुध अनुसंधान विकास संस्थापनेतील शास्त्रज्ञ काशिनाथ देवधर यांच्या हस्ते झाले. या वेळी देवधर म्हणाले, "प्राचीन आणि आधुनिक विज्ञानातील दरी भरून काढण्यासाठी संस्कृतचा अभ्यास महत्त्वाचा आहे." प्राचार्य डॉ. आर. जी. परदेशी अध्यक्षस्थानी होते.

#### \* घरच्या घरी फिटनेसचा मंत्र

घड्याळाच्या काट्यावर धावणाऱ्या सध्याच्या पिढीला व्यायामशाळेत जाऊन व्यायाम करण्यासाठीही वेळ मिळत नाही. म्हणूनच घरच्या घरी अत्यंत साधे-सोपे




### न जलसा, न जल्लोष

जे. बी. डिसूझा    अनु. एस्. ए. वीरकर

शासनाच्या कार्यप्रणालीचे एक चित्तवेधक दर्शन

१५००. पोस्टेज २५००.



---

व्यायाम व फिटनेसचा फंडा देणारे स्वास्थ्यतज्ज्ञ नमिता जैन यांचे 'जल्दी फिट' पुस्तक वाचा आणि 'फिट राहा', असा संदेश बॉलिवूडची आघाडीची अभिनेत्री दीपिका पदुकोण हिने चाहत्यांना दिला.

ख्यातनाम फिटनेस व स्वास्थ्यतज्ज्ञ तसेच मुंबई टाइम्सच्या स्तंभलेखक नमिता जैन यांनी लिहिलेल्या 'जल्दी फिट' या पुस्तकाच्या वीस हजार प्रती एका वर्षात विकल्या गेल्या. त्याशिवाय क्रॉसवर्डने या पुस्तकाचा 'बेस्ट सेलर पुस्तक' असा गौरव केला. पुस्तकाला मिळालेले यश द्विगुणित करण्यासाठी नमिता जैन यांनी वांद्रे येथील ताज लँड एंड हॉटेलमध्ये आयोजित केलेल्या सोहळ्यात दीपिका पदुकोण हिने उपस्थिती दर्शवली. गेल्या पंधरा वर्षांपासून स्वास्थ्य व फिटनेस क्षेत्रात स्वतःचे स्थान निर्माण केलेल्या नमिता जैन यांनी लिहिलेल्या 'जल्दी फिट' या पुस्तकात घरच्या घरी व्यायाम करण्याच्या टिप्स दिल्या. दररोज केवळ वीस मिनिटे व्यायाम केला, तरी जल्दी फिट राहता येईल, असा संदेश पुस्तकात आहे. डंबेल्सऐवजी पाण्याने भरलेली बाटली, खुर्ची, टॉवेल अशा साधनांचा उपयोग करूनही करता येणारे व्यायामाचे प्रकार पुस्तकात आहेत. पुस्तकासोबत डीव्हीडीही आहे. पुस्तकाच्या वीस हजार प्रतींची विक्री झाल्याबद्दल दीपिका पदुकोण हिने नमिता जैन व त्यांच्या पुस्तकाचे कौतुक केले. फिटनेसच्या नावाखाली डाएट व व्यायामाचे प्रस्थ वाढले आहे; पण मी स्वतः डाएट व व्यायामशाळेपासून दूर राहते. घरच्या घरी व्यायाम करण्यासाठी या पुस्तकातील सूचनांचे पालन केले, तर फिट राहता येईल, असे दीपिकाने सांगितले.

मनोगत मांडताना नमिता जैन म्हणाल्या, धावपळीच्या जीवनात व्यायामशाळेत जाण्यासाठीही वेळ नसतो. वेळेची कमतरता असणाऱ्यांना डोळ्यांसमोर ठेवूनच अत्यंत साधे पण प्रभावी व्यायामप्रकार पुस्तकात आहेत. डाएटच्या सूचना आहेत. येत्या काही दिवसांत 'जल्दी फिट किड्स' हे त्यांचे नवे पुस्तकही लवकरच प्रकाशित होत आहे.

### \* ना. सी. फडके यांनी साहित्यातील सौंदर्याचे झरे मोकळे केले

ना. सी. फडके यांनी सर्वसामान्य माणसाला, रसिकाला साहित्यातील सौंदर्याचे झरे मोकळे केले. प्रेम करायला शिकविण्याबरोबर सुंदर मराठी भाषाही शिकविली, असे विचार ज्येष्ठ साहित्यिक मधु मंगेश कर्णिक यांनी व्यक्त केले.

'समग्र ना. सी. फडके खंड ५ ते १४' चे प्रकाशन कर्णिक यांच्या हस्ते झाले. त्या वेळी ते बोलत होते. ज्येष्ठ साहित्यिक व शिक्षणतज्ज्ञ न. म. जोशी, ना. सी. फडके फाउंडेशनचे अध्यक्ष विजय फडके या वेळी उपस्थित होते. कर्णिक म्हणाले की, माझ्या पिढीवर फडके यांचा उत्कट प्रभाव होता. त्यांच्या किमयेचा, गारुडाचा

पुनःप्रत्यय यावा, या दृष्टीने या खंडांची निर्मिती झाली आहे. साहित्य म्हणजे सहत्व. या सहत्वातून ममत्व येते आणि त्यातून एकत्व येते. या तीन गोष्टी एकत्र असतील, तर तेथे देवत्वही असते. फडके यांनी साहित्य अशाच प्रकारे सत्यम शिवम सुंदरम् केले. त्यांनी सौंदर्याचा पाठलाग केला आणि कुरूपता दूर करून साहित्यातील विरूपता, सौंदर्य दाखवून दिले. जीवनाकडे मुक्तपणे पाहण्याचा मार्ग त्यांनी दाखविला. त्यांच्या साहित्यातील टवटवीतपणा आजही टिकून आहे. नव्या काळात त्यांचे पुन्हा मूल्यमापन झाले पाहिजे. त्यांचे साहित्य नव्या पिढीकडे गेले पाहिजे. जोशी म्हणाले, की 'फडके हे आमच्या पिढीतील वाङ्मयीन हीरो होते.' लालित्याचे लडिवाळ लेणे मराठी साहित्याला त्यांनी दिले. सहज जाता-जाता हलक्या-फुलक्या गोष्टींतून ते वाचकाला चिंतनाकडे घेऊन जातात. आजच्या वेगवान जगतामध्ये ज्ञानदारिद्र्य हा नव्या पिढीला शाप आहे. त्यामुळे जुन्या पिढीने केलेले वाङ्मयीन शिल्प नव्या पिढीपुढे ठेवणे गरजेचे आहे. हे काम या खंडाच्या निमित्ताने होणार आहे. कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक व सूत्रसंचालन विजय फडके यांनी केले.

**\* लोकमान्यांच्या पुण्यतिथीनिमित्त बालगंधर्वाची माहिती देणारे संकेतस्थळ**

लोकमान्य टिळकांनी १८९८मध्ये नारायण राजहंस यांचे गाणे पहिल्यांदा ऐकले आणि त्या दिवशी 'हा तर बालगंधर्व!' अशी उत्स्फूर्त दाद दिली. पुढे नारायणराव राजहंस 'बालगंधर्व' म्हणून ओळखले जाऊ लागले. म्हणून लोकमान्यांच्या पुण्यतिथीनिमित्त बालगंधर्वाची माहिती देणारे [www.balgandharva.com](http://www.balgandharva.com) हे संकेतस्थळ सुरू करण्यात आले आहे.

या संकेतस्थळावर बालगंधर्व नाटक मंडळीची माहिती, बालगंधर्व यांची नाटके, त्यांनी साकारलेल्या भूमिका, त्यांना मिळालेली लोकप्रियता आणि त्यांचे दुर्मिळ फोटो यांसह त्यांच्या वस्तूंचे फोटो, जीवनपट, गीते याबाबत सविस्तर माहिती देण्यात आली आहे. बालगंधर्वाचा ग्रामीण भागातील लोकांवरही अधिक प्रभाव होता. त्यामुळे सुरुवातीस हे संकेतस्थळ मराठीत बनविण्यात आले आहे. आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील रसिकांसाठी लवकरच इंग्रजीतही संकेतस्थळ सुरू करण्यात येणार आहे.

बालगंधर्व यांनी केलेली 'मानापमान' मधील भामिनी, 'स्वयंवर' मधील रुक्मिणी, 'एकच प्याला' मधील सिंधू आदी भूमिकांची छायाचित्रे; तसेच माहिती देण्यात आली आहे.

या संदर्भात रसिकांना सूचना करायच्या असतील, तर त्यांनी [natsamratbalgandharva@yahoo.com](mailto:natsamratbalgandharva@yahoo.com) या ई-मेलवर आपल्या प्रतिक्रिया पाठवाव्यात, असे आवाहन संकेतस्थळाचे निर्माते अभिजित जाधव, मयूर चौगुले आणि ऊर्मिला नागठाणे यांनी केले आहे. संकेतस्थळावरील माहिती त्यांनी इचलकरंजी

येथील आपटे वाचन मंदिर आणि विविध पुस्तकांतून मिळविली आहे.

**\* चित्रकार चंद्रमोहन कुलकर्णी यांचे 'इन्स्टॉलेशन' प्रदर्शन**

प्रसिद्ध चित्रकार चंद्रमोहन कुलकर्णी यांनी रेखाटलेल्या डाग, ओरखडे, ओघळ, घासकाम आणि रंगकामाच्या दुनियेत रात्रंदिवस वावरणाऱ्या रंगाऱ्यांच्या अस्ताव्यस्त पसाऱ्याचे प्रभावी चित्रण दर्शविणारी 'पेंटर' चित्रमालिका आणि 'इन्स्टॉलेशन'चे प्रदर्शन पुण्यात आयोजिण्यात आले होते. कॅम्प येथील आर्ट टुडे गॅलरीत (जगताप नर्सरीजवळ) ८ ते १२ ऑगस्ट दरम्यान भरले होते. तीसहून अधिक चित्रांचा समावेश असणाऱ्या या चित्रमालिकेत रंगाऱ्यांच्या निरनिराळ्या पैलूंचे अर्थपूर्ण दर्शन घडविताना दृक्कलेतील 'इन्स्टॉलेशन' या महत्त्वाच्या माध्यमाचा केलेला वापर या प्रदर्शनाचे वैशिष्ट्य होते.

**\* 'नॉट ओन्ली पोटेल्स' पुस्तकातून युवकांना प्रेरणा मिळेल**

“उद्यमशीलतेला प्रवृत्त करणाऱ्या 'नॉट ओन्ली पोटेल्स' या पुस्तकाच्या वाचनातून मराठी युवकांना उद्योजक होण्याची प्रेरणा मिळेल,” असे मत ज्येष्ठ संगणकतज्ज्ञ डॉ. विजय भटकर यांनी व्यक्त केली.

मॅजेस्टिक प्रकाशनातर्फे शोभा बोद्रे लिखित 'नॉट ओन्ली पोटेल्स' या पुस्तकाचे प्रकाशन डॉ. भटकर यांच्या हस्ते झाले. या पुस्तकात मोहनभाई पटेल, दलपत पटेल, जयदेव पटेल, हर्षा शहा व हसू शहा या गुजराती उद्योजकांची छोटेखानी चरित्रे समाविष्ट आहेत. पुस्तकातील नायक मोहनभाई पटेल आणि प्रकाशक अशोक कोठावळे या वेळी उपस्थित होते.

डॉ. भटकर म्हणाले, “पुस्तक वाचताना यातील प्रत्येक नायक आपल्याशी संवाद साधतो आहे, याची प्रचिती येते. परदेशात आपल्या व्यवसायाचा ठसा उमटविणे, ही प्रत्येक भारतीयासाठी अभिमानाची बाब आहे. आता उद्योगांसाठी माहिती तंत्रज्ञान हे क्षेत्र खुले आहे. आपल्या बुद्धिमत्तेच्या जोरावर मराठी युवक उद्योजक होऊ शकतो. त्यासाठी सहकार्याची गुजराती संस्कृती अमलात आणली पाहिजे.”



**केवळ मैत्रीसाठी**

**उमेश कदम**

आयुष्याच्या प्रवाहात भेटत गेलेली माणसं! जीवनरंग उजळवून, समृद्ध करणाऱ्या क्षणांतून फुललेली निखळ मैत्री...

**१३० रु., पोस्टेज २५ रु.**



---

पटेल म्हणाले, “उद्यमशीलतेची संस्कृती, कष्ट करण्याची तयारी आणि आपल्या बांधवांना मदत करण्याची वृत्ती ही गुजराती माणसांची वैशिष्ट्ये आहेत. त्याचे प्रत्यंतर या पुस्तकातून येते. ही केवळ स्थलांतरितांची नाही, तर उद्यमशीलतेची कहाणी आहे.”

**\* बौद्धिकता नसलेले साहित्य श्रेष्ठ नाही**

“साहित्य ही एकमेव कला अशी आहे, जी पार्थिव आणि अपार्थिव यांत सेतू निर्माण करते. साहित्य वाचणाऱ्या वाचकाकडे पुरेशी बौद्धिकता असते; पण ज्या साहित्यातच बौद्धिकता नाही, ते साहित्य श्रेष्ठ नाही,” असे मत साहित्य संमेलनाध्यक्ष डॉ. द. भि. कुलकर्णी यांनी व्यक्त केले.

ज्ञानगंगार्षे आयोजित ‘ज्ञानोत्सव २०१०’ या ग्रंथ प्रदर्शनाचे उद्घाटन प्रसिद्ध लेखिका वीणा गवाणकर यांच्या हस्ते झाले. डॉ. द. भि. कुलकर्णी कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी होते.

डॉ. कुलकर्णी म्हणाले, “ग्रंथ प्रदर्शनातील ग्रंथ पाहताना आणि माणसांत मिसळताना एक वेगळी भावना मनात निर्माण होते. लेखनाप्रमाणे वाचन हीदेखील एक कला आहे. लेखकाच्या मनातील स्पंदनांवर बाह्य आघात झाल्यानेच त्याच्याकडून साहित्यकृती निर्माण होत असते. अशीच स्पंदने वाचकाच्याही मनात असतात. वाचकाने आपणही प्रतिभावान आहोत, हे समजून घेतल्याशिवाय त्याच्या मनात आत्मसन्मान निर्माण होणार नाही. वाचकाने त्याला आवडणारे साहित्य वाचल्याने त्याची वाचनभूक वाढते. त्यामुळे स्वतःला वाटेल तेव्हा वाचायला मिळावे म्हणून पुस्तक विकत घ्यायचे असते.”

गवाणकर म्हणाल्या, “ग्रंथालयशास्त्रातील संज्ञेनुसार प्रत्येक पुस्तकाला वाचक आणि प्रत्येक वाचकाला पुस्तक मिळाले पाहिजे. या ग्रंथ प्रदर्शनातून ही संज्ञा पूर्ण होते.”

आश्लेषा महाजन यांनी कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन केले, ‘ज्ञानगंगा’चे उमेश पाटील यांनी आभार मानले. उद्घाटन कार्यक्रमानंतर वीणा गवाणकर यांची मुलाखत आश्लेषा महाजन यांनी घेतली.

**\* माणसाच्या जीवनाला स्पर्श करणारे साहित्य हवे**

“माणसाच्या जगण्याला जसे प्रयोजन असते, तसे साहित्यालाही प्रयोजन आवश्यक असते. माणसाच्या जीवनाला स्पर्श करणारे, प्रसंगी त्याच्या लढाईसाठी भूमिका घेणारे साहित्य काळाच्या ओघात टिकून राहते,” असे प्रतिपादन ‘सकाळ’ वृत्तपत्र समूहाचे मुख्य संपादक उत्तम कांबळे यांनी केले.

साहित्यसम्राट आचार्य प्रल्हाद केशव अत्रे यांच्या सासवड (ता. पुरंदर) या

जन्मगावी भरलेल्या तेराव्या 'आचार्य अत्रे मराठी साहित्य संमेलना'च्या अध्यक्षपदावरून ते बोलत होते. प्रसिद्ध हॉटेल उद्योजक विठ्ठल कामत यांच्या हस्ते संमेलनाचे उद्घाटन झाले. अत्रे यांचे नातू अॅड. राजेंद्र पै स्वागताध्यक्षपदी होते. आचार्य अत्रे विकास प्रतिष्ठान व साहित्य परिषदेच्या सासवड शाखेच्या वतीने हे संमेलन भरविण्यात आले. प्रतिष्ठानचे संस्थापक-सचिव व राज्य कृषी परिषदेचे उपाध्यक्ष विजय कोलते, रावसाहेब पवार, सासवडचे उपनगराध्यक्ष उमेश जगताप, जिल्हा बँकेचे अध्यक्ष प्रा. दिगंबर दुर्गाडे, कार्यकारी अभियंता रमेश आगवणे, प्रतिष्ठानचे पदाधिकारी जय पुरंदरे आदी या प्रसंगी उपस्थित होते.

श्री. कांबळे म्हणाले, "साहित्याचे पारंपरिक विषय आता बदलले आहेत. आपण नावीन्यतेने भरलेल्या नव्या जगात प्रवेश केला आहे. त्याचे प्रतिबिंब साहित्यात उमटले पाहिजे. माणसाचे जीवन सुंदर करण्यासाठी, ते फुलविण्यासाठी साहित्य घडावे."

आचार्य अत्रे यांच्याविषयी बोलताना ते म्हणाले, "आचार्य अत्रे यांचे साहित्य जीवनाभिमुख होते. पत्रकार, संपादक, नाटककार अशा अनेक भूमिकांतून त्यांनी माणसाचे संघर्ष मांडले आणि त्याच्या जगण्याची लढाई सुसह्य करण्याचा प्रयत्न केला."

स्वागताध्यक्ष अॅड. पै यांनी अत्रेंच्या शैलीतच भाषण केले. अत्रे यांच्या विविध आठवणी त्यांनी सांगितल्या. ते म्हणाले, "अत्रे यांची भाषा संपन्न होती. त्यामुळेच आशयसंपन्न लिखाण आणि तितकीच कडक टीका ते करू शकत होते."

श्री. कामत म्हणाले, "परिस्थितीशी धैर्याने सामना करणे, प्रसंग पाहून निर्णय घेणे आणि हजरजबाबीपणा हे अत्रे यांचे गुण मी त्यांच्या साहित्यातून घेतले. त्यामुळे मी यशस्वी झालो."

#### \* समाजाचे आपण देणे लागतो, ही भावना असावी

उच्च शिक्षण घेऊन विविध क्षेत्रांत काम करताना ज्या समाजातून आपण आलो, त्या समाजाचे आपण काही देणे लागतो, ही भावना कायम ठेवून प्रत्येकाने काम करायला हवे, असे मत ज्येष्ठ कायदेतज्ज्ञ राम जेठमलानी यांनी व्यक्त केले.

सिंबायोसिस संस्थेच्या विविध अभ्यासक्रमांच्या विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक वर्षाचा प्रारंभ, तसेच सिंबायोसिस सेंटर फॉर डिस्टन्स लर्निंगच्या संचालिका स्वाती मुजुमदार यांच्यावर लिहिलेल्या 'सिंबायोसिस इज माय ब्रेथ' पुस्तकाचे प्रकाशन जेठमलानी यांच्या हस्ते झाले. त्या वेळी ते बोलत होते. कुलगुरू डॉ. मृणाल रास्ते, सिंबायोसिसच्या प्रधान संचालिका डॉ. विद्या येरवडेकर, स्वाती मुजुमदार, शशिकला गुरुपूर, ललित कथपालिया, ज्योती चंद्ररामानी या वेळी उपस्थित होते.

जेठमलानी म्हणाले, "प्रत्येक विद्यार्थ्याने विद्यार्थिदशेपासून समाजासाठी काही

---

करण्याची मानसिकता ठेवली पाहिजे. त्या दृष्टीने वाटचाल असली पाहिजे. देशाच्या विकासात नवी पिढी मोठी भूमिका बजावू शकते.”

**\* तोंडाने चित्र काढणारा अवलिया**

अपंगत्वावर मात करून तोंडाने चित्र काढणारे सांगवी येथील शिवराम कोली यांनी काढलेल्या चित्रांमुळे अनेकांच्या जीवनात नवीन रंग भरण्यास मदत झाली आहे.

भारतीय हवाईदलात असताना बेळगावमध्ये कसरतीच्या प्रशिक्षणात झालेल्या अपघातात शिवराम यांचे दोन्ही हात-पाय निकामी झाले होते. त्या वेळी शिवराम यांना बेळगाव येथून खडकी येथे मिलिटरी हॉस्पिटलमध्ये आणले. या ठिकाणी मिळालेल्या प्रेरणेमुळे त्यांनी प्रथम तोंडाने चित्र काढण्यास सुरुवात केली. त्यानंतर दिवाळी, नवीन वर्षासाठी भेटकार्डसाठी चित्र काढले. या चित्रांना देश-विदेशातून मोठ्या प्रमाणात मागणी आली. त्यामुळे शिवराम यांना आणखी प्रोत्साहन मिळाले.

शिवराम कोली म्हणाले, “अपंगत्वावर मात करून तोंडाने काढलेल्या चित्रांचे सर्वसामान्य चित्रकारांप्रमाणे होणाऱ्या कौतुकामुळे नवी प्रेरणा मिळाली. १९८३ मध्ये जागतिक ‘माउथ आणि फूट पेंटिंग संघटने’चे सदस्यत्व मिळाले. तोंडाने काढलेल्या चित्रांमुळे परदेशात जाण्याची संधी मिळाली. अपंगत्वामुळे एके काळी रडत असे; परंतु कलेमुळे अपंगत्वावर मात करून जीवनात रंग निर्माण झाले आहेत.”

अपंगत्वावर मात करून जगता येते, हा संदेश देण्यासाठी अनेक ठिकाणी तोंडाने चित्र काढण्याची प्रात्यक्षिके कोली यांनी केली आहेत. अनेक विद्यार्थी नागरिकांना त्यांनी मदत केली आहे. प्रामुख्याने फुलांच्या वेगवेगळ्या रंगछटा हा कोली यांच्या चित्रांचा आवडता विषय आहे. आतापर्यंत काढलेल्या चित्रांत एकाच रंगात काढलेल्या लक्ष्मीदेवाच्या चित्राला प्रत्येक प्रदर्शनात दाद मिळत आली आहे.

चित्रांबरोबर हिंदी, उर्दू, इंग्रजी, पंजाबी, मराठी या भाषा कोली यांना येतात. आलेल्या पत्रांना तोंडाने लिहून उत्तर देतात. परंतु सध्या मोबाईलमुळे खूप जण फोनवर बोलत असल्याने लिहिण्याचा संबंध फार कमी वेळा येतो, असे कोली यांनी सांगितले. अनेकांना प्रेरणा देण्यासाठी स्वातंत्रदिनाच्या पार्श्वभूमीवर शिवराम यांचे तोंडाने चित्र काढण्याचे प्रात्यक्षिक फर्ग्युसन महाविद्यालयात आयोजित करण्यात आले होते.

**\* ‘गझलसाद’ या गझलसंग्रहाचे प्रकाशन**

वाचकाला सहज कळते, मोकळा संवाद करते आणि दोन ओळींच्यामध्ये भेटते ती गझल असते. दोन ओळींच्या आकृतिबंधात नियमांबरोबरच एक सजीवता असते, जिवंतपण असतो, त्यातल्या शब्दांना खरोखरच एक अक्षरत्व लाभलेलं असतं

आणि गझलसादकार प्रसाद कुलकर्णी एक असेच अवलिये शायर आहेत, असे मत ख्यातनाम गीत व संगीतकार पं. यशवंत देव यांनी व्यक्त केले. ते प्रबोधन वाचनालय आणि स्वरा प्रकाशन (पुणे) यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित केलेल्या समाजवादी प्रबोधिनीचे सरचिटणीस आणि गझलकार प्रसाद कुलकर्णी यांच्या 'गझलसाद' या गझलसंग्रहाचे प्रकाशन करताना बोलत होते. या वेळी इचलकरंजीच्या नगराध्यक्षा सौ. मेघा चाळके, आचार्य शांताराम गरुड आणि सौ. करुणाताई देव यांची प्रमुख उपस्थिती होती. प्रबोधन वाचनालयाचे अध्यक्ष शशांक बावचकर यांनी स्वागत आणि प्रास्ताविक केले. स्वरा प्रकाशनच्या सौ. वृषाली कुलकर्णी यांनी पाहुण्यांची ओळख करून दिली.

पं. यशवंत देव पुढे म्हणाले, "या संग्रहातील अनेक शेर खरोखरच लाजबाब आहेत. आपण ते पुनःपुन्हा वाचावेत, असे आहेत. या गझलांमुळे मराठी साहित्याला एक रंगेल बाळसे लाभले आहे, असा मला भास होतो. लयकारीच्या अंगाने या गझला स्वरबद्ध होऊन मैफलीत गायल्या गेल्या, तर श्रोत्यांची दाद नक्कीच घेऊन जातील." या प्रसंगी पं. देव यांनी कालवश सुरेश भट यांच्या आठवणी सांगत ते एक वास्तव खरवडणारे मस्त कलंदर होते, हे स्पष्ट केले. तसेच त्यांनी गीत आणि संगीत, शब्द आणि सूर यातील परस्परसंबंध स्पष्ट केले. मला शब्द चाल लावायला सांगतात, असे सांगून त्यांनी शब्दप्रधानता का व कशासाठी महत्त्वाची आहे याची उदाहरणे दिली. पं. देव यांनी आपल्या अनुभवसमृद्ध आणि मिश्रील भाषणात गाणी, मुक्तके, विडंबने यांची पेरणी करून रसिकांना तृप्त केले.

### \* योग, नृत्य, संतूरवादनात ईश्वरसेवेचीच साधने

योग, नृत्य आणि संगीत हे तीनही मार्ग ईश्वराकडेच नेणारे आहेत. योग, नृत्य आणि संतूरवादनावर आधारित नादानुसंधान या कार्यक्रमाचे आयोजन पूना हॉस्पिटलच्या हृदयविकार निवारण विभागातर्फे नुकतेच करण्यात आले.

"करमणूक, मनःशांती आणि आरोग्य एकत्रितरीत्या गुंफणे, ही अशक्यप्राय गोष्ट असली तरी या तिन्हींचा त्रिवेणी संगम नादानुसंधान कार्यक्रमात केल्यानेच तो मनाला भावतो," असे प्रतिपादन संतूरवादक डॉ. धनंजय दैठणकर यांनी येथे केले. संतूरमधून निघणारे वाद्यतरंग हे मनात उठणाऱ्या तरल लाटांचेच प्रतिनिधित्व करतात. संतुलित मन भाविनक, मानसिक आरोग्य तर जपतेच; शिवाय ते एक सर्वांगीण चेतना केंद्र बनते, असेही ते म्हणाले.

डॉ. दैठणकर यांनी आपल्या संतूरवादनातून कौशिक ध्वनी सादर केला, तसेच डॉ. नितीन उनकुले यांनी प्राणायामातील श्वासाचे तंत्र प्रात्यक्षिकासह दाखवले व या प्रयोगात प्रेक्षकांनाही सामील करून घेतले. निरोगी जीवनशैलीत योगसाधनेचे महत्त्व

---

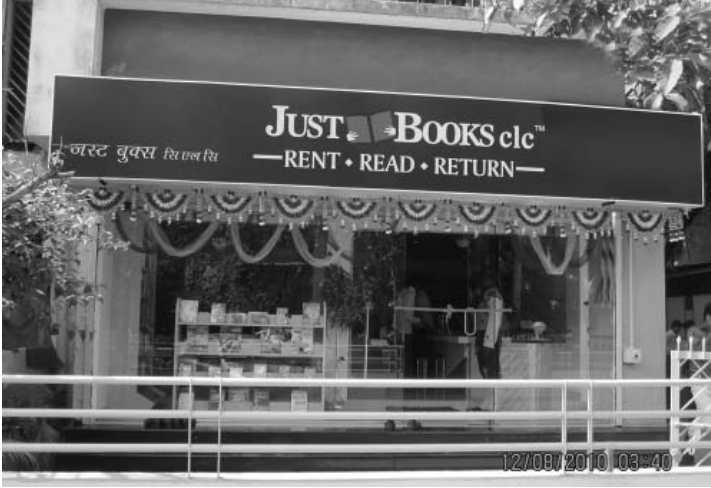
अनन्यसाधारण असल्याचे सांगून डॉ. उनकुले म्हणाले, की मनाच्या आणि शरीराच्या आरोग्यासाठी योगसाधनेचा पर्याय सर्वोत्तम आहे.

प्रसिद्ध भरतनाट्यम नृत्यांगना स्वाती दैठणकर यांनीही या वेळी नृत्यसाधनेतून आरोग्य कसे संपन्न करता येते, याची प्रात्यक्षिके दाखवली. वैशाली वर्णेकर यांनी सूत्रसंचालन केले.

### \* जस्ट बुक्स

जस्ट बुक्स म्हणजे पुण्यातील एकमेव अद्ययावत तंत्रज्ञानाने सुसज्जीत असे पुस्तकांचे वाचनालय. संपूर्ण देशभरात बेंगलोर, मुंबई, हैद्राबाद आणि पुणे या शहरात या वाचनालयाची केंद्रे आहेत. १२ ऑगस्ट २०१० रोजी पुण्यातील औंध परिसरात श्री मनिषजी गुप्ता (सीईओ, क्रिसेलिस फाउंडेशन)जस्ट बुक्स चे जन्मदाता श्री. आर सुंदर तसेच मेहता पब्लिशिंग हाऊसचे श्री. सुनीलजी मेहता, यांच्या उपस्थितीत जस्ट बुक्सचा प्रवास सुरु झाला.

प्रत्येक पुस्तकाला त्याचा वाचक आणि प्रत्येक वाचकाला त्याचे पुस्तक मिळावे हे या वाचनालयाचे मुख्य उद्दिष्ट आहे. या वाचनालयाची ठळक वैशिष्ट्ये



म्हणजे सुमारे १०००० पुस्तके, सर्व प्रकारची मासिके, अद्ययावत तंत्रज्ञान, घरातील बाळापासून तर आजू आजोबापर्यंत सगळ्यांसाठी पुस्तके तीही अतिशय माफक मेंबरशिप योजने अंतर्गत. अधिक माहितीकरीता वाचक [www.justbookscclc.com](http://www.justbookscclc.com) या वेबसाइटला भेट देऊ शकतात.

---

मेहता मराठी ग्रंथजगत : सप्टेंबर २०१० / ४५

**\* विश्वसाहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षपदी डॉ. मधुसूदन घाणेकर**

फेब्रुवारी २०११ अखेर मुंबईत 'साहित्य विश्व' संस्थेतर्फे घेण्यात येणाऱ्या विश्वसाहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षपदी आंतरराष्ट्रीय कीर्तीचे साहित्यिक डॉ. मधुसूदन घाणेकर यांची निवड करण्यात आली असल्याचे साहित्य विश्व संस्थेचे सहनिर्मात्रक प्रा. श्रीराम चौधरी आणि हेमंत नेहते यांनी कळविले आहे.

डॉ. मधुसूदन घाणेकर यांच्या नावावर विविध प्रकारचे सहा विक्रम आहेत. एकपात्री कार्यक्रमांत सर्वाधिक (१०८) पात्रे रंगवण्याचा विश्वविक्रम लिम्का बुक २०१० मध्ये नोंदवला गेला आहे. नेपाळ, न्यूझीलंड, थायलंड, मलेशिया, सिंगापूर, श्रीलंका या देशांत त्यांनी विश्वजोडो अभियान केले आहे. 'सबकुछ मधुसूदन' या त्यांच्या एकपात्री कार्यक्रमाची १२००० व्या प्रयोगाकडे वाटचाल सुरू आहे. डॉ. घाणेकर 'डहाळी'चे संपादक आहेत. मधुसूदन घाणेकर यांना ६३ आंतरराष्ट्रीय पुरस्कार मिळाले आहेत. विश्वसाहित्य संमेलनात देशविदेशी साहित्याचा वेध घेतला जाणार आहे.

**सर्व वाचक, सभासदांनी वर्गणी भरण्यासाठी व पुस्तके  
मागविण्यासाठी खालील पत्त्यावर संपर्क साधावा**

**मेहता बुक सेलर्स**

३२२, भाऊसिंगजी रोड, भवानी  
मंडपाजवळ, कोल्हापूर ४१६ ०१२.  
वेळ : सकाळी ९ ते रात्री ८  
(शनिवारी बंद)  
फोन : (०२३१)२५४२९०१.  
टेलिफॅक्स : (०२३१)२५४१८८१.  
Email : mehtabooks@eth.net

**सभासदांना सूचना**

आमच्या प्रिय वाचकांनी, तसेच सभासदांनी वर्गणीचे नूतनीकरण करावे.  
कृपया वर्गणीत वाढ झालेली आहे,  
हे लक्षात ठेवून वर्गणीची पूर्ण रक्कम पाठवावी.  
पुस्तक खरेदीस येताना मेंबरकार्ड जरूर आणावे,  
ही नम्र विनंती.

# विशेषवार्ता



## \* 'अ बेटर इंडिया, अ बेटर वर्ल्ड' पुस्तकाचे प्रकाशन

मेहता पब्लिशिंग हाऊसने प्रकाशित केलेल्या नारायण मूर्ती यांच्या 'अ बेटर इंडिया, अ बेटर वर्ल्ड' या पुस्तकाच्या चित्रा वाळिंबे यांनी केलेल्या मराठी अनुवादाचे प्रकाशन माजी केंद्रीय मंत्री श्री. अरुण शौरी यांच्या हस्ते झाले, त्यावेळी नारायण मूर्ती बोलत होते. प्रकाशक अनिल मेहता आणि सुनील मेहता यावेळी उपस्थित होते.

“विविध क्षेत्रांत भारताची वेगाने प्रगती होत आहे. मात्र या प्रगतीचा वाटा प्रत्येक भारतीयापर्यंत पोचविण्याचे कार्य तरुणांनी हाती घ्यावे,” असे आवाहन 'इन्फोसिस'चे संस्थापक श्री. एन.आर.नारायण मूर्ती यांनी केले.

नारायण मूर्ती म्हणाले, “भारताचे महत्त्व आता आंतरराष्ट्रीय स्तरावर सिद्ध झाले आहे. विज्ञान, तंत्रज्ञान, उद्योग, क्रीडा अशा विविध विषयांत प्रचंड वेगाने प्रगती होत आहे. संगणकप्रणाली क्षेत्राने देशाला एक स्थान मिळवून दिले; तसेच अनेक गरीब कुटुंबांचा मध्यम आणि उच्च मध्यमवर्गात समावेश झाला आहे.”

ते म्हणाले, “मात्र, या प्रगतीचा वाटा प्रत्येक भारतीयांपर्यंत पोचविण्यासाठी प्रयत्न करणे आवश्यक आहे. सर्वेकष आणि समन्यायी प्रगती हेच यापुढील लक्ष्य आहे. त्यासाठी आहार, आरोग्य, शिक्षण, कुटुंब नियोजन, पायाबूत सुविधा या क्षेत्रांकडे अधिक लक्ष पुरविण्याची गरज आहे; तसेच प्रामाणिकपणा, खुलेपणा, विश्वासार्ह आणि आदर्श नेतृत्वाची गरज असून, नव्या कल्पनांचा स्वीकार करण्याचीही गरज आहे.” शौरी म्हणाले, “नारायण मूर्ती आधुनिक भारताचे आदर्श आहेत. जगाचा भारताबद्दलचा दृष्टीकोन बदलण्यात त्यांचा महत्त्वाचा वाटा आहे. अनेक अडचणी, भ्रष्टाचार, 'परवानाराज' अशा परिस्थितीतही प्रामाणिकपणे श्रीमंत बनता येते, हे त्यांनी दाखवून दिले. या पुस्तकातही त्यांनी स्वतःविषयी न लिहिता देशाच्या विकासाबाबत लिहिले आहे. त्यामुळे फक्त विचारच नव्हे, तर त्याची अंमलबजावणीही सर्वोत्तम करता येते, याचे आदर्श उदाहरण त्यांनी घालून दिले.”

\* 'एड्स' पुस्तकाला मराठी विज्ञान परिषदेचे पारितोषिक

मराठी विज्ञान परिषद आयोजित (वैद्यकशास्त्र विषयावरील पुस्तकांसाठी) यावर्षी डॉ. दिलीप बावचकर यांनी लिहिलेल्या 'एड्स' या पुस्तकाची निवड 'डॉ. चंद्रकांत वागळे पारितोषिक २०१०' करिता झाली.

पारितोषिक वितरण दि. २२ ऑगस्ट रोजी विज्ञान परिषदेच्या केळकर सभागृहात संपन्न झाला.



मान्यवरांच्या हस्ते पुरस्कार स्वीकारताना डॉ. दिलीप बावचकर (उजवीकडून)



## एड्स

डॉ. दिलीप बावचकर

एड्स या भयंकर रोगाविषयी सर्व माहिती सांगणारे मराठीतील एकमेव पुस्तक.

१५० रु., पोस्टेज २५ रु.



---

\* 'ताई महोत्सवा'मध्ये चौथे पुष्प 'नोबेल ललना'

भारतीय वंशाच्या एकाही महिलेला अद्यापि नोबेल पुरस्कार मिळाला नाही. भारतातील स्त्रियांनी नोबेल ललना होण्याचा प्रयत्न करावा, असे आवाहन स्त्री मासिकाच्या संपादिका व लेखिका मीरा सिरसमकर यांनी केले.

'ताई महोत्सवा'मध्ये वसुंधरा सेवा प्रतिष्ठानाने आयोजित केलेल्या व्याख्यानमालेचे चौथे पुष्प श्रीमती सिरसमकर यांनी गुंफले. 'नोबेल ललना' हा त्यांच्या व्याख्यानाचाच विषय होता.

श्रीमती सिरसमकर म्हणाल्या की, जगातील सर्व देशांतील बुद्धिमंतांचा पुरस्कार देऊन गौरव करण्यासाठी नोबेल यांनी मृत्यूपूर्वी ३१ दशलक्ष स्वीडिश क्रोलर रकमेची तरतूद केली. देश-जात-धर्म-लिंग या बाबीला थारा न देता केवळ संबंधित व्यक्तीच्या बुद्धिमतेचा आदर करण्याच्या उद्देशाने हा पुरस्कार सुरू केला. आजपर्यंत ७९९ व्यक्ती आणि २० स्वयंसेवी संस्थांना नोबेल पुरस्कार देऊन गौरविण्यात आले आहे. जगातील सर्वोच्च पुरस्कार म्हणून नोबेल पुरस्काराकडे पाहिले जाते.



जगातील ४० महिलांना नोबेल पुरस्कार आजपर्यंत मिळाला आहे. त्यामध्ये भारतीय वंशाच्या एकाही महिलेचा समावेश नाही. भारतीय वंशाच्या स्त्रियांनी नोबेल पुरस्कार मिळविण्याच्या दृष्टीने अधिक प्रयत्न करावेत, असे आवाहन श्रीमती सिरसमकर यांनी केले.

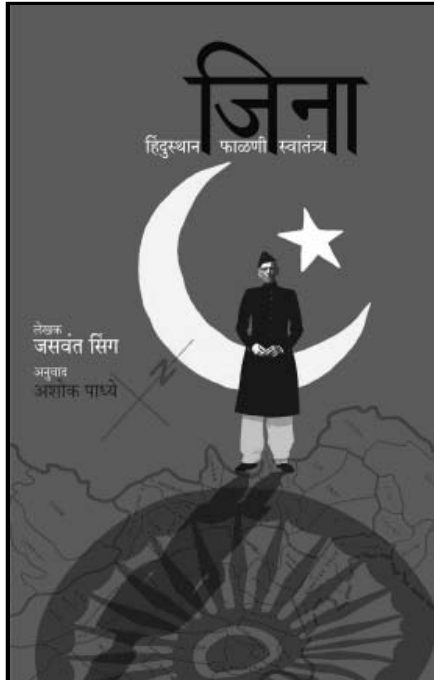


# पुस्तक परिचय



पाकिस्तान हे राष्ट्र निर्माण झाले खरे,  
पण...?

## जिना



जसवंत सिंग

अनु. अशोक पाध्ये

५० / सप्टेंबर २०१० : मेहता मराठी ग्रंथजगत

वाजपेयी मंत्रिमंडळात परराष्ट्रमंत्री, संरक्षणमंत्री आणि अर्थमंत्री ही पदे भूषविलेले जसवंत सिंग यांच्या बॅ. जिना यांच्यावरील पुस्तकाने गेल्या वर्षी मोठेच वादळ उठवले. भारतीय जनता पक्षाने त्यांना पक्षामधून तडकाफडकी निलंबित केले. बॅ. जिना यांच्या जीवनचरित्राचे अध्ययन करताना, त्यांना समजून घेताना १९३७ पूर्वीचे काँग्रेस पक्षाचे सदस्य असलेले जिना आणि त्यानंतर मुस्लिम लीगचे अध्वर्यू आणि पाकिस्तानची मागणी करणारे जिना यांच्यातील दुटप्पीपण जाणवला. पूर्वाश्रमातील 'भारतीय' व धर्मनिरपेक्ष भूमिका आणि उत्तरायुष्यातील कडवा मुस्लिम बाणा यांच्यात मेळ घालणे कोणाही अभ्यासकाला जड जाते. परंतु माणसे बदलतात, त्यांची मते बदलतात, वृत्ति-प्रवृत्ती बदलतात, हे वास्तव गृहीत धरूनच तटस्थ अभ्यासकाला एखाद्या व्यक्तीचे मूल्यमापन करावे लागते. जे दिसते ते स्वीकारावे लागते आणि ते गैरसोईचे असले, तरी मांडावे लागते. (१९१४ पर्यंत) पूर्वाश्रमातील बॅ. जिना यांचे नेतृत्व राष्ट्रीय पातळीवरचे मान्यताप्राप्त नेतृत्व होते. जहाल आणि मवाळ गटांमध्ये समझोता घडवून आणणे, हिंदू व मुस्लिम यांच्यात दिलजमई घडवून आणणे, ह्या कामांत त्यांचा पुढाकार होता. जिनांना राष्ट्रीय पातळीवरचे नेतृत्व आणि सत्ता हवी होती. प्रांतवादात रस नव्हता. हिंदुस्थानचे अंतिम हित हे हिंदू आणि मुस्लिम समाजांनी एकमेकांत विलीन होण्यात आहे. भूतकाळात हिंदूंनी नेहमी वेगळ्या प्रतिनिधित्वाला विरोध केला असला तरीही... या वर्षी मुस्लिमांनी हिंदूंच्या दिशेने अर्धे अंतर कापून जाण्यास काहीच हरकत नाही... वेगळ्या मतदारसंघाची मागणी केल्याने समाजात दोन अभेद्य कप्पे पडणार आहेत, हे ध्यानात घ्या... अशी जिनांची भूमिका होती. (७७)

सर्वसामान्य मुस्लिम समाजाला आणि मुस्लिम नेत्यांना ती मान्य नव्हती. आगाखान यांच्या विरोधात भूमिका घेणारे एकमेव मुस्लिम बॅरिस्टर म्हणून मिस्टर जिना हे होते. (७२)

१९०९मध्ये मात्र त्यांनी ही भूमिका थोडी बदलली. "मुस्लिमांना नवा सुधारणांनुसार पुरेसे प्रतिनिधित्व मिळावे", असे त्यांनी प्रतिपादन केले. (७२) १९१३ मध्ये ते मुस्लिम लीगचे सदस्य झाले. ते काँग्रेसचेही सदस्य होते. पण राष्ट्रीय हितालाच आपले जीवन समर्पित आहे, हे त्यांच्या वतीने स्पष्ट करण्यात आले. (७६)

जसवंत सिंग यांनी बॅ. जिना यांच्या आधीच्या भूमिकेत नंतर कसा बदल होत गेला याचे तपशील पुढे जागोजागी दिले आहेत. पूर्वाश्रमातील जिनांच्या राष्ट्रवादी भूमिकेचा गौरवपर उल्लेख केल्याने भाजपच्या काही लोकांना जसवंत सिंग हे राष्ट्रद्रोही, हिंदुत्वद्रोही वाटले आणि त्यांची पक्षातून हकालपट्टी करण्यात आली... जिनांच्या भूमिकेतील बदलाचा कालनिविष्ट आलेख लक्षात न घेता ही कारवाई

---

झाली, हे स्पष्ट आहे.

खरे तर, जसवंत सिंग यांनी एका राजकीय अभ्यासकाच्या दृष्टिकोनातून बॅ. जिना यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचे, विचारांचे आणि कार्याचे वस्तुनिष्ठ आकलन करण्याचा जाणीवपूर्वक प्रयत्न केला आहे. भारताच्या फाळणीपर्यंतच्या घटनांचा साकल्याने आढावा घेऊन फाळणी का आणि कशा रीतीने झाली, काँग्रेस आणि मुस्लिम लीग यांचे संबंध, गांधी आणि जिना यांचे संबंध, नेहरू आणि जिना, ब्रिटिश सरकार आणि जिना, मुस्लिम समाज आणि जिना, फाळणीपूर्व घटना, पाकिस्तानबाबत जिनांचा वाढत गेलेला आग्रह आणि ब्रिटिशांनी हिंदुस्थानला स्वातंत्र्य देण्याचा निर्णय घेतल्यावर फाळणीची केलेली घाई, विशेषतः शेवटचे व्हाइसरॉय माउंटबॅटन यांनी त्याबाबत केलेला उतावीळपणा अशा अनेक बाबींवर शेकडो पुस्तकांच्या आणि संदर्भग्रंथांच्या तसेच अस्सल कागदपत्रांच्या आधारे नेमके काय झाले असावे, याचा शोध घेत जसवंत सिंग यांनी स्वतःलाच पडलेल्या अनेक प्रश्नांची उत्तरे मिळवण्यासाठी या ग्रंथाचा प्रपंच मांडला आहे आणि त्याबाबतच्या त्यांच्या परिश्रमांची जाणीव वाचकांना पानोपानी झाल्याशिवाय राहणार नाही.

खूप संदर्भवैपुल्य असलेला हा अभ्यासग्रंथ वाचताना वाचक चक्रावून जाणे स्वाभाविक आहे. 'फ्रीडम अँड मिडनाइट'सारखी चटकदार नाट्यपूर्ण शैली जसवंत सिंग यांजकडून अपेक्षित नाही. तसेच अॅकॅडमिक शिस्तीचा काटेकोरपणाही त्यांच्या लेखनात नाही. त्यामुळे लेखनात खूपच विस्कळितपणा आहे. मूळ इंग्रजी पुस्तकाचे चांगल्या प्रकारे संपादन होण्याची गरज होती. परंतु सहा वर्षे शेकडो, हजारो संदर्भांच्या चक्रव्यूहात अडकलेले जसवंत सिंग यांना त्यातून बाहेर पडायची अपरिहार्यता जाणवल्याने या सर्व धांडोळ्यातून एक व्यापक आराखडा सिद्ध होतो आहे, याचेच समाधान मोठे वाटले असावे. पाकिस्तानच्या नॅशनल अर्काइव्हजमधील अनेक संदर्भ व कागदपत्रे जसवंत सिंग यांनी मिळवली. जुने ग्रंथ हाताळताना त्यांच्या पानांचे तुकडे पडत होते. नवनवे संदर्भ रोज सापडत होते. मारुतीच्या शेपटासारखे काम वाढत होते. हा व्याप कुठेतरी आवरायला हवा, म्हणून कालाची आणि विस्ताराची मर्यादा स्वीकारणे क्रमप्राप्त होते. पाच हजारांवर संदर्भ त्यांनी अभ्यासले. त्यांतल्या पाच-सहाशे संदर्भांचा उल्लेख त्यांनी पुस्तकात केला आहे, यावरूनच या कामाची व्याप्ती लक्षात यावी. भारताची फाळणी कशी झाली याचा अभ्यास करणाऱ्यांना या संदर्भनोंदीचा फायदा होऊ शकेल. विषयसूचीची जोड या पुस्तकाला मिळायला हवी होती. त्यामुळे त्या-त्या विषयाबद्दल जागोजागी आलेल्या उल्लेखांची सूची एकत्र मिळून अभ्यासाला मदत झाली असती. पुस्तकात जेथे जेथे द्विरुक्ती वा पुनरावृत्ती झाली आहे, तीही लक्षात आली असती आणि ती टाळता आली असती. आंतरराष्ट्रीय

---

पातळीवर हे पुस्तक जाणार, तेव्हा त्या दृष्टीने आवश्यक ती अॅकॅडमिक शिस्त पाळण्याची सवय आपल्या आघाडीवरच्या (निदान इंग्लिशमध्ये पुस्तक काढणाऱ्या) प्रकाशकांनी तरी लावून घ्यायला हवी. आपले निष्कर्ष पुराव्यांच्या महापुरात वाहून जाऊ नयेत, या दृष्टीने असा साक्षेपीपणा उपयुक्त ठरतो. हिंदू-मुस्लिमांच्या एका राष्ट्रीयत्वाची ग्वाही देणारे जिना आणि मुस्लिमांसाठी स्वतंत्र पाकिस्तानची मागणी करणारे जातीयवादी जिना या दोन टप्प्यांमधला राजकीय आणि वैचारिक घटनाक्रम सुसंगत मांडणे, हे जसवंत सिंग यांचे उद्दिष्ट आहे आणि त्याच्याशी संबंधित कागदपत्रे आणि संदर्भग्रंथ त्यांनी नव्याने नजरेखाली घातले, ही महत्त्वाची बाब आहे.

हिंदू-मुसलमान ऐक्याचे बॅ. जिना हे एकेकाळी प्रतिनिधी होते; पण पुढे ते पाकिस्तानचे कैद-ई-आझा ठरले. हा जिनांचा राजकीय प्रवास जसवंत सिंग यांना मानवी पातळीवरून बघण्याचीही जिज्ञासा वाटली.

बॅ. जिना यांचे चरित्रही त्या अनुरोधाने मांडण्याचा त्यांचा इरादा होता.

तत्कालीन भारताचे पंतप्रधान अटलबिहारी वाजपेयी यांच्याबरोबर १९९९ मध्ये दिल्ली-लखनौ बसयात्रेत जसवंत सिंग सामील झाले होते. त्या वेळी मिनार-ए-पाकिस्तान हा ६० मीटर उंचीचा स्मारक स्तंभ त्यांना पाकिस्तानमध्ये पाहायला मिळाला. तो स्तंभ उभारण्यामागचा उद्देश जसवंत सिंग यांना कळला, तो असा की, त्याच जागी २३ मार्च १९४० रोजी मुस्लिम लीगने पाकिस्तान निर्मितीचा ठराव केला होता. या स्मारकाबद्दल अधिक विचार करताना जिनांचे चरित्र लिहिण्याचा आणि देशाच्या फाळणीपर्यंतच्या घटनांचा प्रकल्प हाती घेण्याची कल्पना त्यांना प्रथम सुचली. ही कल्पना २००४ मध्ये प्रत्यक्षात आणण्यासाठी त्यांनी संदर्भग्रंथांची जमवाजमव सुरू केली. पाच वर्षे त्यासाठी परिश्रम घेतले. हा विषय खूपच संवेदनशील आहे, याची त्यांना त्यांचे हितचिंतक सतत जाणीव करून देत होते. महात्मा गांधी फाळणीला एक अनिवार्य विच्छेदन (vivisection) म्हणत होते.

जसवंत सिंग यांनी आरंभी हिंदुस्थान आणि इस्लाम यांच्या इतिहासावर धावती नजर टाकली आहे. १८५७ चा उठाव हा दीर्घकालीन मुस्लिम राजकीय वर्चस्वाचा अंत ठरला. पर्शियन-इस्लामी सत्तेच्या पुनःस्थापनेची स्वप्ने पाहणाऱ्यांचा पक्का भ्रमनिरास झाला. ब्रिटिशांचा अंमल दृढ होत जाणार, अशी त्यांची खातरजमा झाली. त्याचबरोबर ब्रिटिशांना मुस्लिम मानसिकतेची जाणीव झाली आणि हिंदूपेक्षा त्यांचे वेगळे राजकीय अस्तित्व आहे; ते वगळेपण चुचकारून, 'फोडा आणि झोडा', नीतीचा पाठपुरावा करण्याचे डावपेच ब्रिटिश सत्ताधीशांनी सुरू केले. सप्टेंबर १८५७ मध्ये दिल्लीवर ब्रिटिश फौजांनी पुन्हा आपले वर्चस्व प्रस्थापित केले आणि दिल्लीतील मुसलमानांचा छळ सुरू केला. अनेकांची घरे उद्ध्वस्त केली. जमिनी

जप्त केल्या. मुस्लिम परंपरेशी निगडित अनेक वास्तू जमीनदोस्त केल्या. १८५७ मधील सहभागाबद्दल मुस्लिम बुद्धिवाद्यांना धडा शिकवला. त्यामुळे १५८७ नंतर अनेक मुस्लिम आपल्या अस्तित्वासाठी ब्रिटिश सरकारचे निष्ठावंत पाईक बनले. प्रशासनात शिरले. पर्शियन मुस्लिमांचे स्थान घसरत गेले. त्यांना इराण व मध्य आशियातून होणारा बौद्धिक ज्ञान, विज्ञान, तंत्रकौशल्याचा पुरवठा थांबवला. त्याऐवजी कुराण, हदिथ, नक्षबंदी यांच्या अभ्यासाला महत्त्व लाभले. हिंदुस्थानी मुस्लिम समाज अधिक धार्मिक व सनातनी बनू लागला. ब्रिटिश सत्ताधाऱ्यांशी जमवून घेण्यात हित आहे, असे मानू लागला. काँग्रेसचे पहिले अधिवेशन १८८५ मध्ये झाले. त्याला देशभरातून आलेल्या ७२ प्रतिनिधींत फक्त २ मुस्लिम होते. पुढच्या अधिवेशनात ही संख्या ४३१ प्रतिनिधींत ३३ एवढी वाढली. सहाव्या अधिवेशनात ७०२ पैकी १५६ मुस्लिम प्रतिनिधी होते. मुस्लिमांनी काँग्रेसशी सहकार्य करू नये, काँग्रेसपासून दूर राहावे, असे प्रतिपादन सय्यद अहमद यांच्यासारखे आधुनिक विचारसरणीचे अधिकारी करीत होते. तरीही मुस्लिमांना आपले अस्तित्व देशपातळीवर जाणवून देण्याचे एक व्यासपीठ म्हणून काँग्रेस अधिवेशनातील उपस्थितीचे मोल जाणवत होते.

सय्यद यांनी १८९३ मध्ये 'मुस्लिमांच्या राजकीय हिताच्या संरक्षणासाठी' मोहमदिन अँग्लो-ओरिएंटल डिफेन्स असोसिएशन स्थापन केले. १८९६ मध्ये मुस्लिमांना कौन्सिलप्रमाणेच स्थानिक संस्थांमध्येही प्रतिनिधित्व मिळावे आणि ते प्रतिनिधित्व मुस्लिम मतदारांद्वारेच मिळावे, अशी मागणी सय्यद अहमद-थिओडोर बेक (अलिगढ कॉलेजचे प्राचार्य) यांनी केली. या मागणीचे त्या वेळी मुस्लिम समाजात स्वागत झाले नाही, परंतु पुढच्या सगळ्या मुस्लिम राष्ट्राच्या उदयाची बीजे जनमानसात रोवली गेली, असे दिसते खरे.

मुस्लिमांच्या वेगळ्या मतदारसंघांच्या संदर्भातील मागण्या तेथेच न संपवल्याने नवनवीन मागण्या पुढे येऊन विषमता वाढू लागली, जसवंत सिंग यांनी असे म्हटले आहे. (५०)

“दैव हिंदुस्थानला राजकीय फाळणीकडे फरफटत ओढून नेत होते आणि आपणही त्याबरोबर बेसावधपणे जात राहिलो.” असे ते अगतिकपणे कबूल करतात. (५०)

परिणाम - ३० सप्टेंबर १९०६ रोजी मोहमदिन एज्युकेशनल कॉन्फरन्सने 'ऑल इंडिया मुस्लिम लीग' हे नाव धारण केले. ब्रिटिशांना अनुकूल ठरणारी, राजनिष्ठ अशीच ही संघटना होती.

१९११ च्या बंगालच्या फाळणीच्या वेळी मुस्लिम लीगला विचारात घेतले गेले

नाही... ती नगण्य व निष्प्रभ होती. परंतु पुढे महमदअली जिना यांनी 'मुस्लिम लीग ही मुसलमानांचे प्रतिनिधित्व करणारी एकमेव संघटना' म्हणून तिला प्रतिष्ठा मिळवून दिली. (५२). वेगळ्या मुस्लिम मतदारसंघांना मान्यता देऊन इंग्रजांनी मुस्लिमांना हिंदुस्थानातील राजकारणात एक खास भूमिका बहाल केली; परंतु पुढे या भूमिकेचे स्क्रिप्ट आपल्या हातून निसटत गेले, हे ब्रिटिशांच्या लक्षात आले. (५३)

काठेवाडातील एका खोजा कुटुंबात जिनांचा जन्म झाला. 'खोजा' ही व्यापारी जमात. मूळचे लोहाणा समाजातील लोक धर्मातराने खोजा बनले. शियापंथीय इथना अशारी या उपपंथाचे ते होते. खोजा म्हणजे पातळ मुस्लिम आवरणाखाली असलेले हिंदू, असे बर्नार्ड लुई या अभ्यासकाचे मत. सरोजिनी नायडू यांनी म्हटले, "जिना हे मानववंशशास्त्रदृष्ट्या हिंदू आहेत आणि धर्माने मुसलमान आहेत. त्यामुळे जिना हे हिंदू-मुस्लिम ऐक्याचे दूत आहेत." जिनाभाई हे १८७५ मध्ये काठेवाडातून कराचीला गेले. व्यापार करू लागले. फेडरिक ली क्रॉफ्ट या इंग्रज अधिकाऱ्यामुळे त्यांचा जहाज व्यापारात चांगला जम बसला. जिनाभाई-मिठीबाई या दंपत्याला १८७६ मध्ये मुलगा झाला. त्याचे नाव महमद अली ठेवण्यात आले. सिंध-मद्रसा-उल-इस्लाम शाळेत आणि चर्च मिशन स्कूलमध्ये शिक्षण. नंतर नोव्हेंबर १८९२ मध्ये लंडनला पुढील शिक्षणासाठी गेले. पुढच्या वर्षी एका खटल्याचा निकाल विरुद्ध गेल्याने जिनाभाईंनी कराची सोडून मुंबईला वास्तव्य करण्याचे ठरवले. महमद अली जिनाभाई यांनी कायद्याचे शिक्षण घेतले. दादाभाई नौरोजींचे सान्निध्य लाभले. 'जिनाभाई' हे नाव बदलून 'जिना' असे केले. ते १८९६ मध्ये मुंबईला आले. मुंबई हायकोर्टाजवळच्या रेल्वे हॉटेलमध्ये खोली भाड्याने घेऊन वकिलीला आरंभ केला. २४ ऑगस्ट १८९६ रोजी अॅडव्होकेट म्हणून बाँबे हायकोर्टात नाव नोंदवले. अल्पावधीत बाँम्बे बारमधील अग्रगण्य वकिलांमध्ये त्यांचे नाव घेण्यात येऊ लागले. अॅडव्होकेट जनरल जॉन मॅकफर्सन यांच्याकडे अॅप्रेंटिसशिप मिळाल्याने अनेक केसेस चालवण्याची संधी मिळाली आणि इ. स. १९०० मध्ये प्रेसिडेन्सी मॅजिस्ट्रेट म्हणून त्यांची नेमणूक झाली. माऊंट प्लेझंट रोडवर ते एका बंगल्यात राहत. १९२९ मध्ये त्यांच्या दुसऱ्या पत्नीचे- रुटी पेटिटचे निधन झाले. ते १९३० मध्ये इंग्लंडला गेले. १९३४ मध्ये परतले. जुना बंगला पाडून तेथे 'जिना हाऊस' बांधले. त्या दरम्यान मलबार हिलवर ते भाड्याच्या घरात राहिले. १९०८ मध्ये लोकमान्य टिळकांच्या राजद्रोहावरील खटल्याच्या वेळी जिनांनी त्यांच्या वतीने वकीलपत्र देण्याची तयारी दाखवली, परंतु लोकमान्यांनी आपला खटला स्वतःच चालवला. टिळकांना न्यायमूर्ती दावर यांनी सहा वर्षांची शिक्षा सुनावली. दावर यांच्या नाइटहूड किताबाबद्दल समारंभावर जिनांनी

बहिष्कार टाकला. इस्लाममध्ये सुधारणा व्हावी, या मताचे ते होते, परंतु त्या वेळी राजकीय वास्तवाचे भान ठेवून नव्याने स्थापन झालेल्या मुस्लिम लीगशी त्यांनी जमवून घेतले. काँग्रेस पक्षाचा एक सभासद म्हणून ते मुस्लिम लीगच्या अधिवेशनांना हजर राहत. 'इंडियन' म्हणून ते स्वतःची प्रतिमा जपत. गांधी १९१५-२० च्या दरम्यान दक्षिण आफ्रिकेतून २१ वर्षांनी भारतात आले आणि राष्ट्रीय राजकारणात उतरले. जिनांनी त्यांना स्पर्धक मानले आणि गांधींनी ग्रामीण भागातील लोकांशी एकात्मता दाखवण्यासाठी केलेला पोशाख त्यांना नाटकी वाटे. गांधी हे खोटेदारडे आणि लोकांवर छाप पाडण्यासाठी नाटके करणारे, वाचाळ राजकारणी आहेत, असा त्यांचा ठाम विश्वास होता. सत्याग्रहासारखा अहिंसात्मक प्रतिकाराचा मार्ग त्यांच्या आकलनाबाहेरचा होता. सत्तासंपादनाचे संसदीय मार्ग सोडून ते जनसामान्यांशी जी जवळीक साधत, तीही त्यांना विचित्र वाटे. गांधींच्या जवळ ते फारसे जाऊ शकले नाहीत; पण मुस्लिमांचे नेते म्हणून गांधींनी मात्र त्यांना सतत झुकते माप दिले. १९२० मध्ये होमरूल लीगला गांधींनी नवे नाव व रूप दिले, ते जिनांना आवडले नाही. जिनांना एका वर्षात स्वराज्य, असहकार या घोषणा अव्यवहार्य वाटल्या. तर्कदुष्ट वाटल्या. १९२०नंतर जिना वकिलीकडे जास्त लक्ष देऊ लागले. १९४० मध्ये मुस्लिम लीगने स्वतंत्र पाकिस्तानचा ठराव केला. या दरम्यानच्या वीस वर्षांत हिंदुस्थानात राजकारण अनेक पातळ्यांवर ढवळत राहिले. १९४७ मध्ये फाळणीचा निर्णय झाला. जिना पाकिस्तानचे जनक व पहिले व्हाइसरॉय जनरल झाले. दुर्दैवाने त्यांचे सप्टेंबर १९४८ मध्ये निधन झाले.

आजच्या तरुण पिढीला भारताच्या फाळणीबद्दल फारशी कल्पना नाही. सध्याचे भारत-पाकमधील तणावाचे वातावरण हे या फाळणीशी, तिच्यासाठी झालेल्या संघर्षाशी निगडित आहे. त्यामुळे जसवंत सिंग यांचे हे पुस्तक उपयुक्त ठरेल.

१९४० मधील लाहोर ठरावानंतर एकूणच वातावरण बदलले. क्रिप्स मिशन, चले जाव आंदोलन, लॉर्ड लिनलिथगो आणि फील्ड मार्शल लॉर्ड वेव्हेल यांनी व्हाइसरॉय म्हणून केलेल्या वाटाघाटी, गांधी-जिना यांच्यातील चर्चा, देसाई-लियाकत कराराचा अपरिपक्व अवतार, पहिली सिमला परिषद, १९४६ मधील निवडणुका, काँग्रेस व मुस्लिम लीग यांच्यातील वाढता दुरावा, अटली-वेव्हेल-जिना-नेहरू परिषद, गांधी-जिना भेट, लॉर्ड वेव्हेलचे निरोपाचे भाषण आणि माउंटबॅटन यांचे 'व्हाइसरॉय' म्हणून हिंदुस्थानात आगमन, हा सर्व घटनाक्रम हिंदुस्थानातून ब्रिटिश सत्तेच्या अंतिम अध्यायाकडे नेणारा होता.

माउंटबॅटन यांनी २३ मार्च १९४७ रोजी सूत्रे हाती घेतली आणि अवघ्या ५ महिन्यांच्या आत फाळणीच्या दृष्टीने एकीकडे जिना आणि दुसरीकडे नेहरू-पटेल



यांना पटवले. गांधींना नेहरू-पटेलामागे जाणे अपरिहार्य ठरले. काँग्रेसने फाळणीला मान्यता दिली. हिंदुस्थान-पाकिस्तानच्या सीमा ठरवण्यासाठी बाउंड्री कमिशन नेमण्यात आले. १२ ऑगस्टला या कमिशनचा अध्यक्ष रॅडक्लिफ याने आपला अहवाल तयार केला. तो १७ ऑगस्ट सरकारी गॅझेटमध्ये प्रसिद्ध झाला. त्या आधीच १४ ऑगस्टला पाकिस्तान आणि १५ ऑगस्टला हिंदुस्थान ही राष्ट्रे अस्तित्वात आली. एकूण, या सर्वच घटनांचा वेग विलक्षण होता. त्यातच जातीय दंगलींनी थैमान घातले. लक्षावधी लोक मारले गेले. निर्वासित झाले. स्वातंत्र्याबरोबर अनेक समस्यांचाही सामना करणे भाग पडले. या समस्या आजही भेडसावत आहेत.

जसवंत सिंग यांना या सर्व अभ्यास-आकलनानंतर काय वाटते, तेही महत्वाचे आहे. अंतर्मुख करणारे आहे.

“माझ्या मते, महमद अली जिना ह्यांनी मुळताच चुकीचा, ‘मुस्लिम म्हणजे एक वेगळे राष्ट्र’ हा सिद्धान्त मांडला. त्याचा आग्रह धरला. पाकिस्तान निर्माण झाल्यावर टिकाऊ शांतता, सलोखा व हिंदुस्थानबरोबर मित्रत्व नांदेल, असे ते म्हणत राहिले. परंतु हे असे घडणे कधीही शक्य नव्हते... भारताशी अविरतपणे वैर धरत राहणे, हेच पाकिस्तानने आपले प्रमुख राष्ट्रीय धोरण बनवले आहे.” (४७९)

“हे असे धोरण स्वीकारणे पाकला आवश्यक आहे; कारण पाकिस्तानने आक्रमकपणे इस्लामचा पुरस्कार केला नाही, तर हा देश पुन्हा हिंदुस्थान बनेल. हिंदुस्थानबरोबर वैर न धरणे, सलोखा करणे, म्हणजे जो हिंदुस्थान आम्हाला सर्व बाजूंनी वेढून टाकतो आहे, त्या दलदलीत रुतून जाणे होय.” असे स्पष्टीकरण जनरल झिया यांनी एकदा दिले होते, त्याचे स्मरण जसवंत सिंग करून देतात. (४७९)

आज पाकिस्तानला मध्य आशियातील दहशतवाद्यांची आउटपोस्ट म्हणून नवी ओळख प्राप्त झाली आहे. (४८३)

फाळणीची ही प्रचंड शोकांतिका अटळ नव्हती, असेही जसवंत सिंग यांना वाटते.

“जिनांचा हट्ट, न बदलणारे ताठर धोरण, मुसलमानांसाठी सतत वाढत्या मागण्या करीत जाणे, स्वतंत्र हिंदुस्थानातील सत्तेत जास्त वाटा मागणे वगैरे घटकही फाळणीच्या निर्णयास कारणीभूत आहेत. वैयक्तिक संबंध आणि विशिष्ट स्वभाव हेही कारणीभूत आहेत. राजकीय मूल्यमापनामध्ये झडलेल्या संघर्षामुळे फाळणी झाली, असे मानणाऱ्यांना केवळ जिना आणि नेहरू हे जबाबदार वाटतील. त्या दोघांचीच भूमिका मध्यवर्ती मानावी लागेल. त्यांच्यातील संघर्षाचे स्वरूप आणि कारणे जाणून घेतल्याने फाळणी कशी झाली, हे समजणे सोपे जाईल.” असे जसवंत सिंग यांचे

मत आहे. (४८५-४८६) जिनांबद्दलची त्यांची प्रतिकूल मनोधारणा कशी होती याची दोन उदाहरणे व अवतरणे त्यांनी दिली आहेत. (४८६) त्यावरून 'नेहरू यांचे हे टोकाला पोचलेले दृष्टिकोन बघितले, तर त्यातून यातनामय फाळणीखेरीज दुसरे काय निर्माण होणार?' असे मत जसवंत सिंग व्यक्त करतात.

चले जाव चळवळीला आलेल्या अपयशामुळे काँग्रेसचे नेते खचून गेले. स्वातंत्र्याची चळवळ पुढे नेण्याची त्यांची इच्छाशक्तीच मालवली, असेही एक निरीक्षण नोंदवताना अॅनी बेझंट यांचे १९२० मधील एक विधान हे उद्धृत करतात. "असहकाराच्या चळवळीचे यश हे काँग्रेसला शेवटी एका बंद गल्लीत नेऊन सोडेल... मग त्यातून बाहेर पडणे काँग्रेसला कठीण होऊन बसेल."

१९४२-४५ या काळात काँग्रेसचे नेते तुरुंगात एकांतवासाचे निष्क्रिय जीवन जगत होते, त्याच वेळी जिना यांच्या एकछत्री नेतृत्वाखाली मुस्लिम लीग मुस्लिम मतदारसंघावरची आपली पकड मजबूत करीत होती. मुस्लिमबहुल प्रांतात काँग्रेसला कधीही विजय मिळवता आला नाही, मुस्लिम लीगने काँग्रेसला कधीच आपले मानले नाही. असे का झाले? असाही एक मुद्दा जसवंत सिंग पुढे करतात.

हंगामी सरकारे चालवून सत्तेची चव चाखलेल्या काँग्रेसच्या नेत्यांना स्वातंत्र्याची घाई झाली होती; तसेच काँग्रेसचे नेतृत्व वयोवर्धनामुळे थकलेले होते. (४९१)

जिना यांनी पाकिस्तान जिंकून घेतले, असे श्रेय जसवंत सिंग जिनांना द्यायला तयार नाहीत. नेहरू-पटेल यांनी फाळणीला मान्यता दिली, म्हणून जिनांना पाकिस्तान मिळाले. ब्रिटिशांनी सुईणीची भूमिका बजावली. (४९२)

फाळणीमुळे जिना यांना एक भूभाग मिळाला; राष्ट्र मिळाले नाही. ते राष्ट्र त्यांना निर्माण करायचे होते. त्यात ते अपयशी ठरले. (४९६)

'पाकिस्तान' हे पाश्चिमात्य राष्ट्रांच्या आर्थिक, सामाजिक मदतीवर टिकून राहिलेले राष्ट्र आहे. ते एक अंदाधुंदी माजलेले, धोकादायक राष्ट्र आहे. पश्चिमी राष्ट्रांना धमक्या देण्याचे तंत्र त्याला फायदेशीर ठरत आहे. (५०२)

भारतीय उपखंडात अफगाणिस्तान ते ब्रह्मदेश या पट्ट्यात एक सामाईक बाजारपेठ आहे. फाळणीमुळे त्या बाजारपेठेच्या मोकळेपणावर बंधने पडली. भारतीयांना आपल्याच उपखंडात निर्वासित व्हावे लागले. बंधने झुगारून स्मगलिंगचा आधार घ्यावा लागला. फाळणीमुळे हिंदुस्थानने खूप काही गमावले. भूमी, माणसे गमावली. सामाजिक, सांस्कृतिक एकात्मता भंग पावली. जिनांनी या दृष्टीने कधी या प्रश्नाकडे बघितलेच नाही. (५०२)

फाळणीने जिना यांना पाकिस्तान नावाचा देश मिळाला, पण संकल्पनेच्या पातळीवर हा देश निर्मात्यावाचून पोरकाच राहिला. त्यांनी जे काही मिळवले, ते सारे

ओसाडच ठरले. हो, ओसाड. कारण पाकिस्तानला स्वतःचा वारसा असा काहीच नाही. मुस्लिम म्हणजेच एक वेगळे राष्ट्र, ही कल्पनाही पाकिस्तानला राबवता आली नाही. कारण भाषेवरून त्या राष्ट्रचे दोन तुकडे होऊन बांगलादेशाचा जन्म झाला.

जसवंत सिंग हे शेवटी एक अपेक्षा व्यक्त करतात.

“अन्य अनेक अडचणींबरोबर पाकिस्तान, भारत, बांगलादेश यांच्यासमोर एक मध्यवर्ती अडचण आहे. आपला सर्वांचा भूतकाळ असा आहे, की त्यात शिरून सतत शोध घेता येतो. सतत नवीन काही हाताशी येते. जे हाताशी येईल, ते वर्तमान बनते. त्यामुळे स्मृतीपासून पळ काढता येत नाही. या अडचणींवर मात करण्यासाठी काहीतरी तोडगा काढायला हवा. ते काम आपणच करायला हवे. दुसरे कोण करणार?” (५०४)

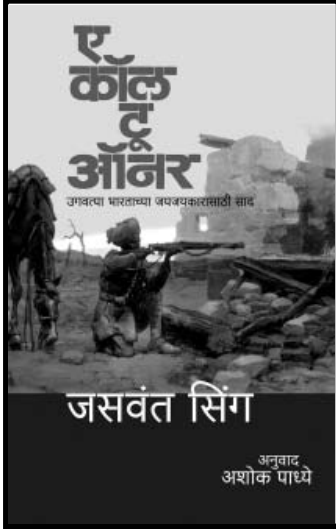
फाळणीचे वास्तव हे आपल्याला सतत भेडसावतच राहणार आहे. असे काही तरी केल्यावाचून इतिहास आपल्याला भविष्याचा आनंद लुटू देणार नाही, वर्तमानातही निर्भयपणे जगू देणार नाही.

किंमत : ५०० रु.

सभासदांना : सवलतीत

पोस्टेज : ३० रु.

जसवंत सिंग यांचे हे आत्मकथन एक वैचारिक पण थरारक, राजकीय पण खिळवून ठेवणारे पुस्तक.



## ए कॉल टू ऑनर

जसवंत सिंग

अनुवाद

अशोक पाध्ये

४०० रु. पोस्टेज ३० रु.

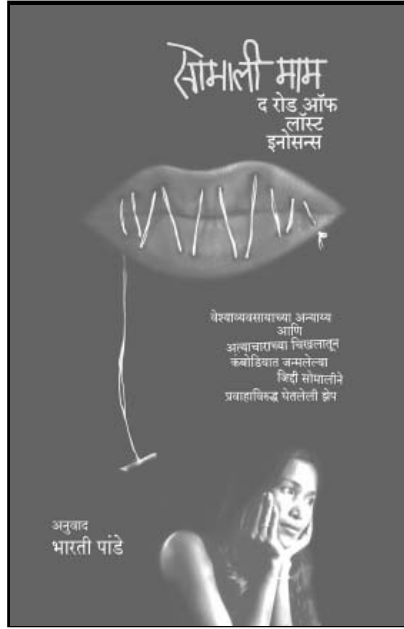
मेहता मराठी ग्रंथजगत : सप्टेंबर २०१० / ५९

# पुस्तक परिचय



कंबोडियातील एका तेजस्विनीचा  
प्रेरणादायक संघर्ष

## द रोड ऑफ लॉस्ट इन्सिन्स



सोमाली माम

अनु. भारती पांडे

६० / सप्टेंबर २०१० : मेहता मराठी ग्रंथजगत

बारबाला, सेक्सवर्कर, ए हिरोइन ऑफ डेझर्ट वगैरे पुस्तकांद्वारे आपल्यावर होणाऱ्या अन्यायाविरुद्ध लढण्यासाठी सिद्ध झालेल्या स्त्रियांची मानसिकता जाणून घेण्याची संधी वाचकांना मिळाली आहे आणि वाचकांनीही या पुस्तकांचे सामाजिक दस्तऐवज व प्रबोधनाचे साधन म्हणून जगभर स्वागत केले आहे. 'सेक्सवर्कर' म्हणून नाइलाजाने आयुष्य घालविणारी स्त्री जेव्हा सेक्सवर्करांच्या वतीने सभासंमेलनात आक्रमकपणे आपली भूमिका मांडते, तेव्हा शासन आणि प्रस्थापित उच्चभ्रू वर्गाला त्याची दखल घ्यावी लागते. शहरातल्या मद्यपानगृहात नृत्य करणाऱ्या बारबालांना मनाई करण्याचा फतवा शासन काढते; तेव्हा त्या फतव्यामुळे उदरनिर्वाहाचे साधन हिरावून घेतले गेल्याने हताश झालेल्या तरुणींची बाजू मांडण्यासाठी त्याच पेशातील एखादी तरुणी संज्ञापनमाध्यमांपुढे येते, तेव्हा या क्षेत्राशी निगडित असणाऱ्या एकूणच समस्यांचे व्यापक स्वरूप ध्यानात येते. परदेशी तरुणींशी विवाह करून मूल झाल्यावर त्या मुलाची आणि त्याच्या जन्मदात्या आईची ताटातूट करणाऱ्या इराक-इराणसारख्या देशांतील मुस्लिम कुटुंबांतील वाढत्या प्रकारांना आळा घालण्यासाठी एखादी अशीच अन्यायग्रस्त स्त्री एखादी मोहीम सुरू करते, तेव्हा संबंधित देशांनाही त्या मोहिमेमागचे मानवतावादी अधिष्ठान लक्षात घेण्यावाचून गत्यंतर उरत नाही. ज्यावर अन्याय होतो आहे; त्या वर्गातीलच व्यक्ती जेव्हा आपल्यावर होणाऱ्या अन्यायाविरुद्ध आवाज उठवतात, तेव्हा त्या आवाजाकडे काणाडोळा करणे एकूणच समाजाला अवघड ठरते. अशा व्यक्तींच्या लढ्याचे यशापयश ठरवणे अवघड असले, तरी त्यामुळे होणारी जाणीव-जागृती राजकीय-सामाजिक-सांस्कृतिक भूमिकांमध्ये मूलगामी बदल घडवून आणण्यासाठी प्रेरक ठरते. भारतातील दलित चळवळ किंवा अमेरिकेतील आफ्रिकन-अमेरिकन कृष्णवर्णीयांची चळवळ यांचाही विसर अशा वेळी पडण्याचे कारण नाही.

'कंबोडिया' या छोटेखानी देशातील सोमाली माम या कार्यकर्त्या स्त्रीचे 'द रोड ऑफ लॉस्ट इनोसन्स' हे आत्मकथनही या लढाऊ झुंजार परंपरेत चपखल बसणारे आहे. अवघ्या सोळाव्या वर्षीच उदरनिर्वाहासाठी वेश्याव्यवसायात ढकलून देण्यात आलेल्या सोमालीने संधी मिळताच कंबोडियातील लैंगिक व्यापाराच्या संघटित स्वरूपाचा पर्दाफाश करून, कुंटणखान्यातून मुलींची सुटका करण्याची मोहीम राबवली. त्यासाठी 'अॅक्शन फॉर विमेन इन डिस्ट्रेसिंग सर्कमस्टन्सेस' (एएफईएसआयपी) नावाची संस्था काढली; या महिलांना आत्मनिर्भर होता यावे, म्हणून त्यांच्या प्रशिक्षणाची सोय केली. ही संस्था १९९६ मध्ये सुरू केली, तेव्हा सोमाली माम ऐन पंचविशीत होती. स्वीडनमध्ये कोपनेहेगनला भरलेल्या परिषदेत बालकांच्या लैंगिक शोषणावर चर्चासत्र झाले. त्यात सोमाली मामने कंबोडियातील परिस्थिती

विशद केली. कंबोडियात जन्मलेल्या ४० मुलींपैकी एक मुलगी वेश्यागृहांना बालवयातच विकली जाते, आजमितीला या देशांतील वेश्यांची संख्या चाळीस ते पन्नास हजार आहे, आपल्याला सोळाव्या वर्षी वेश्यागृहांमध्ये आपल्या मानलेल्या आजोबानेच विकले वगैरे तपशील तिने दिले. त्यामुळे अनेक पत्रकारांनी तिला भेटून तिच्या मुलाखती घेतल्या. वृत्तपत्रांत छापल्या. अनेक आंतरराष्ट्रीय सेवाभावी संस्थांना तिच्या कार्याबद्दल जिज्ञासा वाटली. सेव्ह द चिल्ड्रेन, यूके या संस्थेच्या डीन अँडरसन यांनी सोमालीला मुलांसाठी आश्रयकेंद्र सुरू करण्यासाठी एक घर भाड्याने घेऊन दिले. रॉबर्ट याने पाडेक संस्थेच्या निधीतून ६००० डॉलर्स दिले. नाम पेन्ह या राजधानीच्या शहरात बांबूवर उभ्या राहिलेल्या छोट्या लाकडी घरात निराधार मुलींना आणि आपत्तिग्रस्त महिलांना निवारा देणे त्यामुळे शक्य झाले. या सर्वांच्या स्वयंपाकासाठी सोमालीने आपल्या दत्तक आईला तयार केले आणि तिच्या दत्तक वडिलांनीही ते मान्य केले. सोफना या मैत्रिणीच्या नवऱ्याला घराची देखभाल करण्यासाठी ८० डॉलर्स पगारावर नेमले. दहा शिवणयंत्रे एकाने भेट दिली. 'सोफना' शिलार्कामाचे प्रशिक्षण देऊ लागली. या केंद्राचे औपचारिक उद्घाटन ८ मार्च १९९७ रोजी महिलादिनाचा योग साधून करण्यात आले. हे उद्घाटन मेन साम ओन या सेंट्रल अँडमिनिस्ट्रेशन कमिशनच्या प्रमुख संचालिका महिलेच्या हस्ते झाले. व्हिएतनामचा पाठिंबा मिळवून बनलेल्या सरकारमध्ये त्या मंत्री होत्या. सोमालीच्या समाजसेवाकार्याला एका परीने ही मिळालेली मान्यताच होती. पण तिचा मार्ग तसा खडतरच होता.

१९९७ मध्ये क्लॉड साम्पेअर या फ्रेंच पत्रकाराने सोमालीची भेट घेऊन तिच्या आधारघरातील मुलींच्या मुलाखती घेतल्या. त्यांचे चित्रीकरण केले. मुलींच्या पूर्वयुष्यातील घटना ऐकताना त्याचे डोळे पाणावले. 'सोखा' या निर्वासित कुटुंबातल्या मुलीला नवव्या वर्षी तिच्या सावत्र बापाने कुंटणखान्याला विकले. सोमालीने तिची सुटका केली, तेव्हा ती १२ वर्षांची होती. तॉम दाय ही दुसरी मुलगी सोमालीला रस्त्याच्या कडेला पडलेली दिसली. एड्समुळे झालेल्या जखमांनी ती अर्धवट ग्लानीत होती. तिला आधारघरात नेऊन सोमालीने स्वच्छ केले. वैद्यकीय उपचार केले. नवव्या वर्षापासून ती कुंटणखान्यात वेश्या म्हणून काम करित होती. सतरा वर्षांची तॉम दाय तब्येत सुधारल्यावर आधारकेंद्रात सर्व कामांत सहभागी होत होती. एड्स असल्याने तिला आपल्या मर्यादांची जाणीव होती. कुंटणखान्यावर छापा घालतानाही क्लॉडने एकदा चित्रीकरण करण्याचे ठरवले, पण तेथील पोलिसांनी त्याचा बेत हाणून पाडला.

सोमाली मामने हे आधारकेंद्र बंद करावे, कुंटणखान्यावरील छापे थांबवावेत, नाम पेन्ह सोडून जावे, म्हणून तिला धमक्या देण्यात येत. तिच्यावर मारेकरीही

घालण्यात आले. सेंट्रल मार्केटमध्ये एका मोटारबाईकवरून आलेल्या माणसाने तिच्या डोक्यावर पिस्तूल टेकवून तिला म्हटले, “मी तुला मारणार नाही. पण दुसरा कोणीतरी नक्की मारेल. तू इथून लवकर निघून जा.”

तिचा नवरा पिएर ह्या घटनेने उद्विग्न होतो. तो तिला काही दिवसांसाठी लाओसला घेऊन जातो. आधारकेंद्राचे काम तिच्या दत्तक आई-वडिलांवर सोपवून ती जाते. जाण्याआधी कंबोडियाच्या पंतप्रधानांना ती पत्र लिहिते, “गुलामासारखी या देशात अल्पवयीन मुलींची कुंटणखान्यात रवानगी होते. त्यांची खरेदी-विक्री होते. त्यांच्या आयुष्यात काही बदल व्हावा, असा माझा प्रयत्न आहे; तर मला देश सोडून जा, नाहीतर तुला आणि तुझ्या बाळाला कोंबडीसारखं भाजू, अशा धमक्या दिल्या जात आहेत. इथले पोलीस हतबल आहेत. मी काय करू? जिवाच्या भीतीने मी आपल्या देशातून पळ काढू? अशी वेळ कोणावर येता कामा नये.”

लाओसला पोचल्यावर सोमालीला स्वप्नात आपल्या दत्तक आई-वडिलांचे घर जळताना दिसते. ती नवऱ्याला त्याबद्दल सांगते. पिएरला विमानतळावरच सोमालीची दत्तक आई भेटते. ज्या दिवशी सोमालीने नाम पेन्ह सोडले, त्याच दिवशी रात्री ती नाम पेन्हमध्ये नाही, म्हणजे आई-वडिलांकडे सुरक्षिततेसाठी गेली असणार, असा अंदाज करून हे कृत्य केले असणार, असे आई सांगते.

पंतप्रधानांचे उत्तर सोमालीला मिळते, “चौकशी सुरू आहे. तुमचे काम तुम्ही सुरू ठेवा.”

तेव्हा सोमाली कंबोडियाला परत येते. अधिक दक्षता घेण्याचे ठरवते. पंतप्रधानांचा आपल्या कार्याला पाठिंबा आहे, हे आश्वासन तिला बळ देते.

१९९८ मध्ये क्लॉड साम्पेअरचा कार्यक्रम प्रसारित होतो. त्या वेळी तॉम दायचा मृत्यू झाला असतो. जगभरातून सोमालीला फोन येऊ लागतात.

‘एको’ या युरोपियन युनियनने चालवलेल्या धनाढ्य संस्थेची प्रमुख एम्मा बोनिनो ही पॅरिसमध्ये सोमालीला भेटते. ती थोडीफार मदत देते.

जून १९९८ मध्ये सोमालीला ‘प्रिन्स ऑफ अस्टुरिया’ अॅवॉर्ड जाहीर होते. स्त्रिया आणि बाल हक्कांसाठी तसेच मानवतावादी मूल्यांचा प्रसार करण्यासाठी स्पेनच्या युवराजाने सोमालीची खास पुरस्कारासाठी निवड केलेली असते. या पुरस्कारात ४० हजार डॉलर्सची रक्कमही असते.

सोमालीचे या पुरस्कार वितरण समारंभातील भाषण सर्वांना आवडते.

अनेक वाहिन्यांवर तिच्या मुलाखती होतात.

सोमालीला जाणवते, “आपल्या जगात आपणास काहीच स्थान नाही, पण येथे आपल्याला राणीसारखा मान मिळतो आहे. परिकथेतल्या सिंड्रेलासारखी आपली

---

अवस्था झाली आहे.”

स्पेनचे युवराज तिच्याशी हस्तांदोलन करतात. मित्राप्रमाणे सहज संवाद साधतात. सोमालीच्या पाच वर्षे वयाच्या मुलीला उचलून घेऊन क्वीन सोफिया तिचे लाड करतात. एम्मा बोनिनो दुभाष्याचे काम करते. नंतर भव्य मेजवानी होते.

या समारंभाला मुद्दाम घातलेल्या उंच टाचांच्या बुटांमुळे सोमालीची पावले मात्र रक्तबंबाळ होतात...

आपल्या चळवळीला काहीतरी ठोस पाठिंबा मिळाला आहे, ही भावना सोमालीचा आत्मविश्वास वाढवते. बऱ्याच देणग्या तिला मिळतात.

आधार केंद्रातील मुलींचे पुनर्वसन करण्याच्या दृष्टीने प्रयत्न सुरू होतात.

अनेक अडीअडचणींतूनही सोमालीचे काम सुरू राहते.

कुंटणखान्यांवर छापे घालून अल्पवयीन मुलींची सुटका करणे, त्यांना आधार देणे, त्यांना प्रशिक्षित करणे, त्यांना मार्गी लावणे, थ्लॉक झॉयमधील आधारकेंद्राला सर्व गावकऱ्यांचा पाठिंबा मिळवणे यात सोमाली माम व्यग्र राहते. ती आधारकेंद्रातील मुलींना सांगते, “माझं तुमच्यावर खूप प्रेम आहे. तुम्ही फार चांगल्या मुली आहात. तुम्ही हुशार आणि धीट आहात, हे सगळ्या जगाला दाखवून द्या.”

१९९९ मध्ये एम्मा बोनिनने पुरुषांच्या स्त्रीविषयक दृष्टिकोनात बदल घडवून आणण्यासाठी चळवळ सुरू केली. सोमालीला त्यासाठी काही निधी उपलब्ध करून दिला. बलात्काराला स्वाभाविक गोष्ट मानून लैंगिक सुखाचा पहिला अनुभव घेण्यासाठी कुंटणखान्यात जाणाऱ्या कंबोडियन पुरुषांना अशा संबंधांतून उद्भवणाऱ्या धोक्यांची आणि एड्ससारख्या रोगाची जाणीव करून देण्यासाठी सोमाली सैनिकी छावण्या, पोलीस चौक्या यांसारख्या ठिकाणी जाऊन भाषणे देऊ लागली. स्वतःला संकोच वाटत असला, तरी एड्सपासून कसा बचाव करावा याबद्दल कार्यक्रम घेऊ लागली. केळाचा वापर करून निरोध कसा वापरायचा वगैरे प्रात्यक्षिके दाखवून स्पष्टपणा आणण्याचा प्रयत्न केला. पुरुषांना पत्नीबरोबरच्या संबंधांविषयीही बोलते केले. कंबोडियन स्त्रिया पतीच्या इच्छेला मान देतात, पण स्वतःच्या सुखाचा विचार करीत नाहीत. आपण स्वस्थ पडून राहायचे, नवऱ्याला काय करायचं ते करू द्यायचं, ही त्यांना मिळालेली शिकवण. काही बायका तर नवऱ्यांनाच सांगायच्या, “ते सिनेमासारखं करायचं असेल, तर तुम्ही कुंटणखान्यातल्या बाईकडे जा. मला तसं जमायचं नाही.” या मानसिकतेला छेद देण्यासाठी सोमाली व तिचे सहकारी प्रशिक्षक स्त्री आणि पुरुष या दोघांनाही सुख वा वेदना होतात याची माहिती देऊ लागले. एका लहान मुलीवर बलात्कार झाल्यावर तिला कसा त्रास होतो याची एक चित्रफीतही ते दाखवत. ती बघून अनेक पुरुष अस्वस्थ होत. दोन वर्षांच्या अवधीत हजारो पुरुषांशी,



---

विशेषतः सैनिक आणि पोलीस यांच्याशी संपर्क साधला. या मोहिमेचा फायदा असाही झाला, की पोलीस चौक्यांमध्ये सोमालीसारख्या कार्यकर्त्यांना आदराने वागवले जाऊ लागले. छापे वगैरे घालताना पोलिसांची मदत त्यांना सुलभपणे मिळू लागली.

इ. स. २००० मध्ये या कामासाठी मिळणारी युरोपियन मदत थांबली. तरीही आधारकेंद्रातील प्रशिक्षण, खेरे भाषेचे वर्ग, केशप्रसाधन, पाकशास्त्राचे वर्ग, विणकाम, दुकानाचे व्यवस्थापन, हिशेबलेखन, मुलांचे संगोपन वगैरे बाबतींत केंद्रातील विविध उपक्रम होत राहिले.

इ. स. २००२ फ्रान्समध्ये एक पारितोषिक मिळाले.

इ. स. २००३ मध्ये सोमालीने थायलंडमध्ये आपल्या संस्थेचे एक कार्यालय सुरू केले.

इ. स. २००६ मध्ये लाओस येथे शाखा काढली.

अंग्कोरबट हे जगप्रसिद्ध मंदिर पाहण्यासाठी निरनिराळ्या देशांतील पर्यटक येतात. सियेम रीप परिसरात त्यांच्यासाठी कुंटणखान्यात कोरियन, रोमानियन, थाई, व्हिएतनामी मुलींची आवक होई.

त्या परिसरातही सोमालीने काम सुरू केले. वेश्याव्यवसायातून मुलींना बाहेर काढणे, त्यांना इतर उद्योगांचे प्रशिक्षण देऊन उत्पन्नाचे साधन मिळवून देणे, हा मुख्य कार्यक्रम. अशा ३००० मुलींना स्वतःच्या पायावर त्यांनी उभे केले. नोकऱ्या मिळवून दिल्या. मायक्रोक्रेडिटच्या संधी उपलब्ध करून दिल्या.

न्यायालयांमध्येही सोमालीने सुमारे २००० खटले नेले. त्यापैकी फक्त ५ खटले तिने जिंकले; तेही अगदी अलीकडे. न्यायाधीशांच्या दृष्टिकोनात आता कुठे बदल होऊ लागला आहे.

कंबोडियातील पोलीस यंत्रणेच्या भ्रष्टाचाराबद्दलही सोमालीने निरीक्षणे नोंदवली आहेत. गुन्हेगारांना शासन होईलच, अशी खात्री त्यामुळे तिला वाटत नाही.

हे सर्व करताना सोमालीला तिचा फ्रेंच पती पिएर याची चांगली साथ मिळाली. दोन मुलेही या दांपत्याला झाली. पिएरला तिच्याशी जमवून घेताना काही त्रास झाला असणारच. इ. स. २००४ मध्ये सोमाली-पिएर यांनी घटस्फोट घेतला.

इ. स. २००४ मध्ये एका अलिशान हॉटेलातील कुंटणखान्यावर छापा घालून ८३ मुलींना पोलिसांनी ताब्यात घेतले. त्यांना ठेवण्याएवढी जागा पोलिसांकडे नव्हती. या मुलींना आधारकेंद्रात जागा देण्यात आली. सोमालीला धमक्यांचे फोन येऊ लागले. “त्या मुलींना सोडून दे. तुझ्या जिवाला धोका आहे.”

दुसऱ्या दिवशी रात्री ३० सशस्त्र जवानांनी ते आधारकेंद्रावर हल्ला केला.

---

मुलींना तेथून हलवले. वृत्तपत्रात या घटनेला विकृत स्वरूप देण्यात आले.

केंद्रामध्ये कोंडून ठेवलेल्या मुलींनी केंद्राचे दरवाजे आतून मोडून आपली सुटका करून घेतली, असा त्या बातम्यांचा रोख होता.

पिएरने बँकॉकमध्ये पत्रकार परिषद घेऊन आंतरराष्ट्रीय पाठिंबा मिळवण्याचा प्रयत्न केला.

अमेरिकन वकिलातीचे अधिकारीही सोमालीला भेटले.

या घटनेने अनेक पडसाद उमटले.

२००६मध्ये सोमालीची मुलगी मिंग हिला शाळेतून अपहृत करण्यात आले.

सोमाली त्या वेळी नाम पेन्हमध्ये 'ग्लॅमर' मासिकाच्या प्रतिनिधीला मुलाखत देत होती.

मिंगला चार दिवसांनी सोडण्यात आले. पोलीसयंत्रणेने त्यासाठी मदत केली.

कंबोडियातील वेश्याव्यवसाय हा ५००० कोटी डॉलर्सचा आहे. कंबोडियाचे वार्षिक अंदाजपत्रकही तेवढेच आहे. सोमालीच्या प्रयत्नांनी त्यात काही घट झालेली नाही; उलट नवे कुंटणखाने निघतच आहेत. बायकांसाठी एकच कायदा आहे—बलात्काराच्या आधी गप्प राहा, नंतरही गप्प राहा. मूकबधिर व्हा. शक्य तर डोळेही बंद ठेवा.

नाम पेन्हमधील एकूण वेश्यांपैकी एक-तृतीयांश अल्पवयीन आहेत.

सोमाली म्हणते, "हे पुस्तक लिहिण्याचे एक कारण म्हणजे पुनःपुन्हा आपली कहाणी सांगत बसण्याची, भूतकाळ उगाळत बसण्याची कष्टदायक गोष्ट टळावी. दुसरं कारण कंबोडियातील स्त्रियांची काय स्थिती आहे, हे जगाला कळावं... आम्ही काम सुरू केलं, तेव्हा लहान लहान कुंटणखाने होते. पण ते बंद करणे आम्हाला जमले नाही. आम्हाला पुरेसा अनुभव नव्हता. तिथले दलाल आमची टर उडवायचे. पुढे अनुभव मिळत गेले. वेळ व मदत मिळत गेली, तेव्हा काही काम करता आलं. आता मोठे कुंटणखाने आहेत. ते सर्वात मोठे आव्हान ठरत आहेत. दहा वर्षे आम्ही काम करित आहोत. गेल्या तीन वर्षांपासून पोलिसांचे सहकार्य मिळू लागले आहे. न्यायव्यवस्थाही सुधारते आहे. काही सरकारी अधिकारीही मदत करतात. त्यांची मदत नसती, तर आमचं काहीही काम झालं नसतं... वेश्या कशा बळी ठरतात आणि त्यांना मदत करणं किती महत्त्वाचं आहे, हे लोकांना कळावं, असं वाटतं. मुली स्वखुशीने या व्यवसायात येतात किंवा त्यांना भरपूर पैसे मिळतात, ही समजूत चुकीची आहे... माझ्या आयुष्यात काय घडलं, हे महत्त्वाचं नाही; इतर हजारो स्त्रियांचं आयुष्य लोकांच्या नजरेसमोर यावं, म्हणून हे पुस्तक लिहिले आहे... त्यांच्या वतीने मी जगातल्या सर्व देशांच्या सरकारांना आवाहन करते आहे. स्त्रिया

आणि मुले यांच्या लैंगिक शोषणाविरुद्ध लढा देण्यासाठी मी त्यांना साद घालत आहे. शोषणाचे बळी हे कोणत्याही देशात बळीच असतात. एएफईएसआयपी ही संस्था फक्त तात्पुरती सोय करणारी संस्था आहे. कायमची सोय करण्यासाठी आम्ही नवी संस्था स्थापन करित आहोत. ही नवी संस्था पूर्वाश्रमीच्या वेश्या, अनाथ मुलं, अल्पसंख्याक जमातीतल्या मुली, वयोवृद्ध या सर्वांना मदत करील. शोषणाला बळी पडलेल्या स्त्रियांनीच 'सोमाली माम' ही संस्था चालवावी, अशी माझी इच्छा आहे."

आजवर जगावं लागलेलं गलिच्छ आयुष्य धुऊन काढण्याचा एक मार्ग म्हणून हे काम करित राहण्याखेरीज दुसरा मार्ग नाही, असे तिला वाटते.

सोमाली मामच्या या प्रांजल आत्मकथनातला पूर्वार्ध म्हणजे कुंटणखान्यातील अनुभवांची जंत्रीच आहे. पण उत्तरार्ध हा लढाऊ, झुंजार स्त्रीची जिद्द आणि चिकाटी प्रकट करणारा आहे. प्रेरणा देणारा आहे.

किंमत : १६० रु.

सभासदांना : सवलतीत

पोस्टेज : २५ रु.

नवे कोरे

## उद्ध्वस्त

उमेश कदम



१५० रु.

पोस्टेज २५ रु.

'मी-लाय' या क्वांग अंगैजवळच्या खेड्यामध्ये १६ मार्च १९६९ च्या सकाळी जे काही घडलं, त्यावर आधारलेली ही कहाणी आहे.

'उद्ध्वस्त' मधली काही व्यक्तिमत्त्वं आज वास्तवातली, हयात असलेली आणि काही नसलेली आपल्याला भेटतील. अशा व्यक्ती प्रत्यक्षात तत्सम प्रसंगी जशा वागल्या-बोलल्या असत्या, तशाच त्या आहेत.

या कथानकामध्ये वास्तव आणि कल्पित यांचा संयोग साधून आधुनिक इतिहासातला एक अविश्वसनीय वाटावा असा विदारक आणि हृदयभेदक अध्याय, चित्तवेधक आणि नाट्यपूर्ण रीतीने मराठी वाचकांसमोर मांडण्याचा प्रयत्न केला आहे.



मेहता मराठी ग्रंथजगत : सप्टेंबर २०१० / ६७

# पुस्तक परिचय



सध्याच्या राजकारणावर आणि नेत्यांच्या  
बौद्धिक दिवाळखोरीवर भाष्य करणारे हे  
वगनाट्य

## कथा अकलेच्या कांद्याची



शंकर पाटील

ग्रामीण कथाकार म्हणून शंकर पाटील यांनी साठोत्तरी काळात स्वतःचे स्थान निर्माण केले. वरवर विनोदी किशशांसारखी वाटणारी त्यांची कथा बदलत्या ग्रामीण जीवनातील अगतिकतेचा आणि घुसमटीचा वेध घेत असे आणि सामाजिक परिवर्तनातून उद्भवणाऱ्या समस्यांचा अनावर आवेग प्रकट करत असे. 'टारफुला' ही त्यांची कादंबरी या दृष्टीने केंद्रवर्ती ठरावी. 'लवंगी मिरची कोल्हापूरची' आणि 'कथा अकलेच्या कांद्याची' ही त्यांची दोन वगनाट्येही गाजली. त्यांचे प्रयोग खेड्यापाड्यांतही झाले. त्यातूनच पटकथालेखनासाठी मराठी चित्रपट निर्मात्यांची रीघ त्यांच्याकडे सुरू झाली आणि नाट्यलेखनाला त्यांना उंसंत मिळनाशी झाली. नाहीतर त्यांच्या नाट्यप्रतिभेचे आणखी काही पैलू रसिकांसमोर आले असते.

'कथा अकलेच्या कांद्याची' या वगनाट्याचा १९६७ मध्ये पहिला प्रयोग झाला. त्यात निळू फुले, राम नगरकर, लीला गांधी, बबन काळे वगैरे नामवंत कलावंतांच्या भूमिका होत्या. कवी संजीव यांची गीते आणि राम कदम यांचे संगीत हेही त्याचे आकर्षण होते. कथाकल्पना निर्माते अमृत गोरे यांची होती.

वगनाट्यातही काही नवीन प्रयोग करण्याचा शंकर पाटील यांचा प्रयत्न होता. वग आणि नाटक यांची सांगड घालण्याचा इरादा त्यांनी संहितेतच स्पष्ट केला आहे. गावठी कोंबडी आणि विलायती नर यांना एकत्र आणायचं, सीताफळाची गोडी आणि रामफळाचा गर हनुमानफळात येतो; तसं काहीतरी वग आणि नाटक यांच्या संकरातून साध्य करायचं आणि नव्या पद्धतीचं नाटक प्रेक्षकांसमोर सादर करायचे, असे बापूराव-तातेराव यांच्या संवादातून मांडण्यात आले आहे. या वगनाट्याचे नावही फर्स्ट क्लास असल्याचा निर्वाळा दिला आहे. 'कथा अकलेच्या कांद्याची'... कवी संजीव यांनी या नावाभोवतीचे मायाजाल उलगडून दाखवले आहे.

कथा ही अकलेच्या कांद्याची  
मोठ्या वांद्याची लाख धंद्याची  
होता कुणीतरी एक मेरू, होता अगदीच माथेफिरू  
बाईल म्हणे मी आता काय करू?  
कसं आवरू, भडकलं वारू?

हे वगनाट्य करण्यामागे एक कारणपरंपराही आधी मांडली आहे. खरे तर गवळणी-कृष्ण यांचा प्रवेश झाल्यावर सत्यवान-सावित्रीचा वग सुरू व्हायचा. परंतु सत्यवान आणि यम यांची भूमिका करणारे नट अवचितराव आणि सैदू आधी पूर्ण बिदागी मिळाल्याविना रंगमंचावर जायचे नाकारतात. त्यांची समजूत घालण्याचा प्रयत्न सावित्रीचा पार्ट करणारी चांदणी आणि सोंगाड्या धोतरोजी वगैरे करतात, पण तो निष्फळ ठरतो. सत्यवान तिरीमिरीत बाहेर पडतो. दारूच्या नशेत फुटपाथवर

आपटतो आणि काहीतरी बरळत सुटतो. लोक म्हणतात, याची कवटी सरकलीय. तेव्हा कवटी वैद्याला बोलावून याच्यावर इलाज करा आणि मग कवटीतला अकलेचा कांदा काढण्याचा इलाज होतो. त्यामुळे 'अकलेच्या कांद्याची कहाणी'चा वग पुढे सुरू होतो. आजकाल पुढारी, आमदार, मंत्री व्हायला अक्कल लागत नाही; अक्कल नसलेल्या माणसांचीच राजकारणात सद्दी आहे, हे सूत्र समोर ठेवून अवचितरावाच्या कवटीतला अकलेचा कांदा खरवडून काढल्यावर पुढारी बनवले आहे. आमदार-मंत्रिपदी बस्तान बसल्यावर त्याला अक्कलच नाही, असा गौप्यस्फोट करण्याची धमकी देणारा 'स्पुटनिक'चा संपादक त्याच्याकडून खंडणी मागतो आणि ती न मिळाल्याने बातमी छापतो. परंतु या बातमीने आपली बदनामी झालीय, असे अवचितरावाला वाटतच नाही; उलट हा आपला गौरवच आहे, म्हणून तो सत्काराची तयारी करा, असा आदेश आपल्या चमच्यांना देतो, अशी कलाटणी या वगनाट्याला दिली आहे. १९६०च्या सुमाराला आचार्य अत्रे यांनी 'मराठा'मधून स्पुटनिक सोडून अनेक नेत्यांना सळो की पळो करून सोडले होते. अशा धमकीमुळेच मुख्यमंत्री कन्नमवारांना हृदयविकाराचा झटका येऊन त्यांचे निधन झाले होते. शंकर पाटील यांनी अशा धमक्यांना न जुमानणाऱ्या पुढार्याचे चित्र रंगवून या वगनाट्याची रंगत वाढवली होती.

कवटी वैद्याचे प्रकरण त्यासाठी त्यांनी छान उभे केले आहे.

कवटी वैद्य म्हणजे कवटीची परीक्षा करणारा वैद्य. तो कवटीपरीक्षा करतो आणि पेशंट खुळा आहे की वेडा, शहाणा आहे की चक्रम वगैरे तपासणी करून औषध देतो. अवचितरावाचीही कवटीपरीक्षा तो करतो. तेव्हा त्याला त्या कवटीत अकलेचा कांदा असल्याचे आढळून येते. आता यावर इलाज काय? तर, ऑपरेशन. तो कांदा मेंदूतून पार खरवडून काढायचा. तो खरवडून काढला आणि त्याची अक्कल पार गायब झाली. त्याची अक्कल गायब झाली आणि त्याला लोक पुढारी मानू लागले. राजकारणात पडायचं असेल, तर आपला सगळा मेंदू बाजूला ठेवून कोरड्या डोक्यानं गेलं, तरच पुढारीपण मिळतं. मग कुठल्याही विषयावर त्याला बोलायला काही संकोच उरत नाही. मेंदू असणारे लोक बडे ऑफिसर होतात; ते राजकारणात जात नाहीत. विलायती शिक्षण घेतलेल्या माणसाला राजकारणात प्रवेश नाही. राजकारणात कोरड्यानं जावं लागतं. नारळ वाजतो तसं ठाणठाण वाजायला लागतं. त्यालाच हे राजकारण जमतं. डोक्याचा माणूस विचार करणार. त्याचा राजकारणात निभाव लागत नाही. जो बिनविचाराचा असेल, तोच राजकारणात विचारवंत म्हणून मिरवला जातो. अवचितरावाचा मेंदू खरवडून त्याला अकलेचा कांदा पार काढून टाकला आणि राजकारणात त्याला स्थान मिळाले.

अवचित्रावाच्या नेतृत्वाचे चांदणी आणि धोतऱ्या यांनी सांगितलेले हे रहस्य ऐकून पीत पत्रकारितेचा वसा घेतलेल्या एका संपादकाला मोठेच घबाड गवसल्याचा आनंद होतो. अवचित्रावाच्या अकलेच्या कांद्याचे कवटी वैद्याने केलेले ऑपरेशन, म्हणजे त्याच्या अकलेचा पार बड्याबोळ. तेव्हा ह्या रहस्याचा गौप्यस्फोट करण्याची धमकी संपादक अवचित्रावाला देतो. हे गुपित फोडायचे नसेल, तर वीस हजार रुपये द्या, अशी तो मागणी करतो. “मी आता गप बसणार नाही. माझ्यातला संपादक आता जागा झाला आहे. ही गोष्ट जगजाहीर केली, तर तुमच्यावर राजकीय गंडांतर येईल.” असे सांगून ब्लॅकमेलचा प्रयत्न करतो. अवचित्राव त्याला दाद देत नाही, तेव्हा संपादक स्पुटनिकचा अंक काढून ह्या प्रकरणाचा गौप्यस्फोट करतो. वाचक तो अंक वाचून म्हणतात, “पुढारी असायला अक्कल हवीच कशाला? पुढ्याला नोकरी करायची किंवा बॉसची मर्जी राखायची गरजच कुठे असते? असल्या भंकस विषयावर स्पुटनिक सोडणारा संपादकही भंपकच म्हणायला हवा. अक्कल असणं एकूण वार्डेटच! ती असली तर तिचा वापर करावा लागतो. ती झिजवण्यात आयुष्य झिजवायला लागतं. ती नसलेली बरी!” हे वाचक या गौप्यस्फोटाला काहीच महत्त्व देत नाहीत.

अवचित्रावांना या बातमीने खूपच आनंद होतो. दहा-वीस वर्षे खपूनही एवढी प्रसिद्धी मिळाली नसती, एवढं नाव झालं नसतं; असं ते आपल्याला भेटायला आलेल्या चाहत्यांना सांगतात. आपले सत्कार समारंभ प्रत्येक वॉर्डितून घडवून आणा - गावभर पेढे वाटा, असा आदेश ते आपल्या कार्यकर्त्यांना देतात. चाहतेही म्हणू लागतात, “साहेबांचं नाव झालं ना - मग छानच झालं की! साहेब खूप, तर आपण खूष.”

- आणि कवटी वैद्याची काय वार्ता?

पेशंटची त्याच्याभोवती जत्राच भरते. प्रत्येकाची मागणी एकच- “आमच्या मेंदूचे ऑपरेशन करा. आमच्या मेंदूतला अकलेचा कांदा पार खरवडून काढा. आम्हाला अक्कल नको.”

कवटी वैद्याला प्रश्न पडतो, आता काय करायचं? म्हणून तो अवचित्रावाच्या दरबारात येतो.

अवचित्रावांचा पीए धोतऱ्या. कवटी वैद्याची हालत जाणून तो सल्ला देतो, “कुणाच्या मार्गं जनता कशी आणि केव्हा जाईल, सांगता येत नाही.”

कवटी वैद्य अवचित्रावालाच साकडे घालतो. “साहेब, जगात कुणाजवळ नाही, ती विद्या माझ्याजवळ आहे. पण या विद्येचा फायदा मला घेता येत नाही. आता ही विद्या मी तुम्हाला शिकवतो. तुम्ही ही विद्या घ्या आणि माझी अक्कल तेवढी

खरडून टाका. तुमचं भलं झालं; माझं भलं करा.”

नाट्यपूर्ण खटकेबाज ग्रामीण ढंगातले संवाद खुलवण्यात शंकर पाटील तरबेज होते. पण ‘कथा अकलेच्या कांद्याची’मध्ये आरंभीच्या अंकात कृष्ण-पेंद्या-गौळणींचा प्रवेश रंगवताना त्यांची थोडी ओढाताण होताना दिसते. लेखनाच्या वेळचे काही संदर्भ विनोदासाठी त्या वेळी वापरले होते, ते आता कालबाह्य वाटले, तरी त्या वेळी प्रेक्षकांना गुदगुल्या करित.

तातेराव - बरं, काय माल घेऊन इकाय निघालाय?

बापूराव - ते खरं सांगणार व्हय? तपासूनच बघू. ए 5 5 उतार बुट्टी...

पहिली गौळण - तांदूळ हैत. खातोस?

बापूराव - तांदूळ? आयला ब्लॅक मार्केट!

तातेराव - आंबेम्होर दिसतोय बापूराव.

बापूराव - दिल्ली राइस असला तरी आपल्याला नको. काळा बाजार हाय.

आपल्या पचनी पडायचं नाही.

तातेराव - बरं, न्हाऊ घा. तुझ्या बुट्टीत काय हाय गं?

दुसरी गवळण - हाय राख शेणीची.

तातेराव - राख! शेणीची? दाताला लावायला राखुंडी?

दुसरी - न्हाई, भांडी घासायला इकत घेत्यात. देऊ का मूठ-मूठ?

बापूराव - पंढरपूरचा परसाद हाय का तो? उचाल बुट्टी.

तातेराव - बापूराव, करा ब्रेकफास्ट.

...असा हा सवाल-जवाबांचा सिलसिला चाचपडत सुरू राहतो. माफक हशा पिकवतो.

मात्र, कथानकाला गती आल्यावर हे चाचपडणे थांबते. विनोदाला धार येते.

सध्याच्या राजकारणावर आणि नेत्यांच्या बौद्धिक दिवाळखोरीवर भाष्य करणारे हे वगनाट्य आजच्या प्रेक्षकांना रिझवू शकेल.

किंमत : ७० रु. सभासदांना : सवलतीत पोस्टेज : २० रु.

नवीन पुस्तकांची माहिती, नवीन योजना कळविण्यासाठी  
आपला Email ID आमच्याकडे हवाच!

**info@mehtapublishinghouse.com**

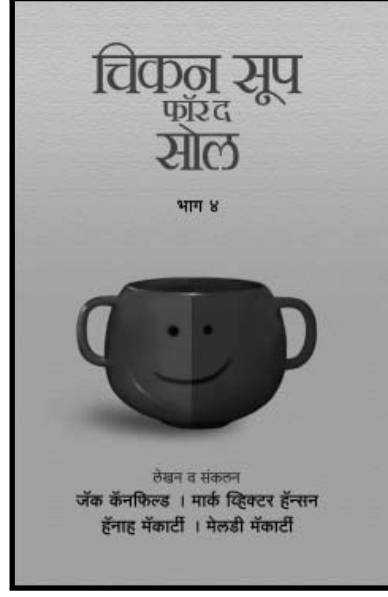


आगामी

## चिकन सूप फॉर सोल

भाग ४

अनुवाद  
उषा महाजन



‘चिकन सूप फॉर द सोल’ या पुस्तकाच्या पहिल्या तीन भागांप्रमाणे या चौथ्या भागात जॅक कॅनफिल्ड आणि मार्क हॅन्सेन हे सुप्रसिद्ध लेखक परत एकदा देशविदेशातून आत्मबळ वाढवणाऱ्या नव्या कथा मागवून त्यांची मेजवानीच घेऊन वाचकांच्या भेटीला आले आहेत. या वेळी त्यांच्या बरोबरीने प्रथमच हॅनाह मॅकार्टी आणि लेडी मॅकार्टी या दांपत्यांनं या संकलनकार्यात अमूल्य असा हातभार लावला आहे.

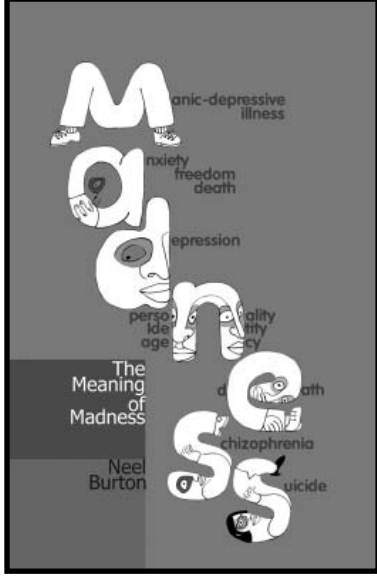
प्रेम, शिकवणूक, पालकत्व, बुद्धिमत्ता, अडचणींवर मात, स्वप्नपूर्ती, मृत्यू, वाईटातून चांगलं शोधण्याची कला अशा प्रत्येकाच्या जिवाळ्याच्या विषयांशी निगडित असलेल्या हृदयस्पर्शी कथांचा नवा ठेवा या चौघांनी मिळून वाचकांसमोर उलगडला आहे.

या कथांवर मनन-चिंतन करून तुम्हा-आम्हा सर्वांचाच जीवनाकडे बघण्याचा दृष्टिकोन बदलून जाईल आणि बिकट सद्यःस्थितीमध्ये अशाच परिवर्तनाच्या निकडीची आवश्यकता आहे, याबद्दल वादच नाही.



मेहता मराठी ग्रंथजगत : सप्टेंबर २०१० / ७३

एक दृष्टिक्षेप.....



## The Meaning of Madness

Neel Burton

Price Rs.225 Postage Rs.25

### \* मिनिंग ऑफ मॅडनेस (सकाळ २२.८.२०१०)

या पुस्तकाचं शीर्षक जरी 'मॅडनेस' असलं तरी त्याचं उपशीर्षक मात्र अधिक खोलात जाणारं आहे. ते म्हणजे 'मिनिंग ऑफ मॅडनेस' थोडक्यात सांगायचे तर हे पुस्तक मानसिक विकारांविषयी चर्चा करतं. पुस्तक वाचल्यानंतर या विषयी कुतूहल निर्माण व्हावं, चर्चा व्हावी आणि त्याचा शेवट विचारांमध्ये व्हावा, अशी लेखक नील बर्टन यांची अपेक्षा आहे. उदाहरणच घ्यायचं, तर स्किझोफ्रेनिया म्हणजे काय? तो अनेकांमध्ये का दिसतो? सर्वसामान्य असणं आणि मनोविकारग्रस्त असणे यांच्यातील सीमारेषा नक्की कोणती? अत्यंत बुद्धीमान असणं आणि मानसिक समस्या यांचा काही परस्पर संबंध आहे का? अशा अनेक प्रश्नांची उत्तर हे पुस्तक देतं. या प्रश्नांच्या उत्तरांतून आपल्याला मनुष्यस्वभाव उकलत जाईल, असं लेखकाला वाटतं.

---

## **The Meaning of Madness - GS Jolly**

(All About Book Publishing Aug/Sep.10)

Dr. Neel Burton, author of the Meaning of Madness is a psychiatrist and philisopher who live and teaches in Oxford, England. The recipient of the Society of Author's Richard Asher Prize, the British Medical Association's Young Author's Award and the Medical Journalists Association Open Book Award. His many books include: Living with Schizophrenia, Living with Bipolar Disorder, The Meaning of madness, Plato's Shadow - A Primer on Plato, and The Art of Failure - The Anti Self-Help Guide.

The book is divided into six chapters each one dealing with seperate trait of madness. In an exceedingly gentle and positive style, it discusses depression, schizophrenia, depressive illness, anxiety and suicide. The author belives that the `chapters should be read from first to sixth, but they can also be read in any order as standalone essays.' Though each chapter has the captivating power to force the reader glued to the book, I enjoyed reading chapter on schizophrenia and depression.

The author thinks and rightly so that `for people with mental disorders, stigma can create a vicious circle of alienation and discrimination that hinders progress to recovery by promoting anxiety, depression, alcohol and drug abuse, social isolation, unemployment, homelessness and institutionalization'

For readers who are interested in psychyatry and mental illness this may be what they are looking for. The book provides easy to read summary of mental illness and symptoms according to psychiatry without jargon and scientific data. It is also interwoven Greek mythology, philosophy, religion and absorbing quotes from literature. In the chapter `Anxiety, Freedom and Death', the author quotes from Guru Dranth Sahib. This really makes the book readable even for those who are not exposed to psychiatry background.

□

# पुरस्कार



## \* रवींद्र केळेकर यांना 'ज्ञानपीठ' प्रदान

“आपली भाषा म्हणजे आपली ओळख. तिच्यावर इंग्रजीच्या काळ्या ढगांचे सावट आले असेल, तर ते दूर करण्यासाठी प्रकाशझोत टाकण्याचे आव्हान लेखकांनी पेलायला हवे,” असे मत लोकसभा अध्यक्ष मीरा कुमार यांनी व्यक्त केले. पणजी येथील कला अकादमीतील दीनानाथ मंगेशकर सभागृहात प्रसिद्ध कोकणी साहित्यिक रवींद्र केळेकर यांना मीरा कुमार यांच्या हस्ते ४२वा ज्ञानपीठ पुरस्कार प्रदान करण्यात आला. त्या वेळी त्या बोलत होत्या. गोव्याला श्री. केळेकर यांच्यामुळे ज्ञानपीठ पुरस्काराचा मान प्रथमच प्राप्त झाला आहे.

मुख्यमंत्री दिगंबर कामत, ज्ञानपीठ संस्थेचे संचालक रवींद्र कालिया, समिती मंडळ सदस्य सीताकांत महापात्र, वर्ध्यातील प्रसिद्ध लेखक नामोवरसिंह व्यासपीठावर होते. विद्यार्थी, विचारवंत, लेखक आणि श्री. केळेकर यांच्या चाहत्यांच्या गर्दीत हा पुरस्कार श्री. केळेकर यांना देण्यात आला. शाल, मानपत्र, सरस्वतीची मूर्ती, सात लाख रुपयांचा धनादेश असे या पुरस्काराचे स्वरूप आहे. वृद्धत्वामुळे श्री. केळेकर या सोहळ्यात आपले मनोगत व्यक्त करू शकले नाहीत. त्यांचे मनोगत श्री. सिंह यांनी वाचून दाखवले.

“आपले शब्दभांडार म्हणजे आपले ऐश्वर्य. समृद्धी तेथेच आहे आणि ईश्वराची ती देणगी आहे; परंतु पुढे जाण्याच्या ओघात त्या ऐश्वर्याकडे दुर्लक्ष करित आहोत काय, असा प्रश्न नामवंत लेखक मुन्शी प्रेमचंद्र यांचे दुरवस्थेत असलेले घर पाहून नक्कीच उपस्थित होतो,” असे मीरा कुमार म्हणाल्या. साहित्य म्हणजे सामाजिक जीवनाची झलक, आपली परंपरा, उच्च विचार साहित्यातून प्रकट होतात आणि या परंपरेचे जतन करण्याची गरज आहे, असे आवाहन त्यांनी केले.

## \* 'लोकमान्य मातृभूमी पुरस्कार'

वेड लागल्याशिवाय इतिहास जन्माला येत नाही. वेडी माणसेच इतिहास निर्माण करतात. इतिहासाबाबत पुढे मला आणखी बरेच काही करायचे असून, त्यासाठी मला आयुष्याची आणखी पाच वर्षे मिळावीत, त्याचे मी सोने करून दाखवीन, अशा शब्दांत शिवशाहीर बाबासाहेब पुरंदरे यांनी भावना व्यक्त केल्या.

लोकमान्य मल्टिपर्पज को-ऑपरेटिव्ह सोसायटीच्या वतीने देण्यात येणारा पहिला 'लोकमान्य मातृभूमी पुरस्कार' बाबासाहेब पुरंदरे यांना देण्यात आला. त्या वेळी ते बोलत होते. पाच लाख ५१ हजार रुपये व स्मृतिचिन्ह असे या पुरस्काराचे स्वरूप आहे. माजी पोलीस महासंचालक अरविंद इनामदार, रयत शिक्षण संस्थेचे कार्याध्यक्ष अॅड. रावसाहेब शिंदे, 'जडण-घडण' मासिकाचे मुख्य संपादक डॉ. सागर देशपांडे, कार्यक्रमाचे संयोजक व सोसायटीचे संस्थापक किरण ठाकूर या वेळी उपस्थित होते.

पुरंदरे यांनी विविध आठवणींना उजाळा दिला. आई-वडिलांच्या संस्कारांतून झालेली जडण-घडण, पुरंदरेवाड्याने पाहिलेले चांगले-वाईट दिवस अशा सर्व आठवणी त्यांनी सांगितल्या. पुढील काळातील वेगवेगळे संकल्पही मांडले व त्यासाठी आणखी पाच वर्षांचे आयुष्य मिळावे, असेही ते म्हणाले. मी केवळ परमेश्वराला व अब्रूला धाबरतो. माझ्या हातून काही वाईट होऊ नये, याचाच सातत्याने विचार करतो, अशी भावना त्यांनी व्यक्त केली.

पुरस्काराबाबत ते म्हणाले की, आज मोठ्या रकमेचा पुरस्कार मिळाला. पुरंदरेवाड्याला गरिबी आली, तेव्हा खिशात पाच रुपये नव्हते. त्या वेळी मिळायला हवे होते, ते आता मिळाले आहे. या रकमेचाही योग्य वापर करणार आहे. शिवाजी महाराजांच्या जीवनावर जहांगीर वजीबदार यांनी चित्रे काढली आहेत. या चित्रांचा समावेश असलेले कलादालन पुण्यात उभारण्याचा संकल्प आहे. पुरस्कारातून मिळालेली रक्कम त्यासाठी वापरली जाईल व त्यात पुरंदरेवाड्याच्या वतीने एक लाख रुपयांची भर घालण्यात येईल. 'जाणता राजा'च्या प्रयोगातून कोट्यवधी रुपये मिळाले, हे सर्व पैसे शिवसृष्टीच्या उभारणीसाठी खर्च होत आहेत. लवकरच आंबेगाव येथेही शिवसृष्टी आकारास येणार आहे. शिवकथा युरोपात घेऊन जाण्याची इच्छा आहे. त्याचप्रमाणे एक ग्रंथालय करण्याची इच्छा आहे. त्यात १५९० ते १७३० या शिवकालीन सर्व मंडळींची पुरेपूर माहिती असेल. एका ग्रंथामध्ये सर्व माहिती समाविष्ट करण्याची कल्पना आहे.

इनामदार म्हणाले की, बाबासाहेबांनी महाराष्ट्राचे स्फूर्तिदायक लेखन केले आहे. त्यांच्यावर शिवाजीमहाराजच प्रसन्न आहेत. शिवचरित्राचा आत्मा त्यांना गवसला आहे. अॅड. शिंदे यांनीही बाबासाहेबांच्या कार्याचा गौरव केला. प्रेरणा व वीरश्री देण्याचे सामर्थ्य बाबासाहेबांच्या वाणीत आहे, असे ते म्हणाले.

कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक किरण ठाकूर यांनी केले. सूत्रसंचालन सुधीर गाडगीळ यांनी केले.

#### \* भारत विकास परिषदेचे पुरस्कार

अन्न, वस्त्र, निवारा यांची अस्तित्वासाठी गरज असते. मात्र, उन्नतीसाठी

चारित्र्याची गरज असते. त्यामुळे भारताचा विकास करायचा असेल, तर प्रत्येक भारतीयाचे चारित्र्य उत्कृष्ट असले पाहिजे, असे मत ज्येष्ठ वैद्यकीय तज्ज्ञ डॉ. ह. वि. सरदेसाई यांनी व्यक्त केले.

भारत विकास परिषदेच्या वर्धापनदिनानिमित्त डॉ. सरदेसाई, एमआयटीचे संस्थापक डॉ. विश्वनाथ कराड यांच्या हस्ते विविध क्षेत्रांत उल्लेखनीय कार्य करणाऱ्या व्यक्तींना विविध पुरस्कारांनी सन्मानित करण्यात आले. त्याप्रसंगी ते बोलत होते. ते म्हणाले, “चारित्र्यामध्ये दोन गोष्टींचा अंतर्भाव असतो. पहिला म्हणजे काही मूल्ये मानणे आणि दुसरे म्हणजे कुठल्याही परिस्थितीत त्या मूल्यांना चिकटून राहणे. त्यामुळे दुसऱ्या प्रवृत्तीच्या माणसांना चारित्र्यवान म्हणता येईल. चारित्र्य घडवणे हे प्राणायाम, प्रत्याहार, धारणा, समाधी या माध्यमातून शक्य आहे.” कार्यक्रमांमध्ये अपंगांसाठी कार्य करणारे शिक्षाचालक कैलास माळी यांना सेवा पुरस्कार, सामाजिक कार्यकर्ते विजय शिवले, जगदीश करमळकर यांना संस्कार पुरस्कार, डॉ. अनुराधा सहस्रबुद्धे व ज्येष्ठ इतिहास संशोधक निनाद बेडेकर यांना सहयोग पुरस्कार प्रदान करण्यात आला. प्रत्येकी पाच हजार रुपये रोख, सन्मानचिन्ह, शाल, श्रीफळ असे पुरस्काराचे स्वरूप होते.

**\* डॉ. गोरक्ष देगलूरकर, डॉ. देवदत्त पाटील यांना ‘विद्या व्यास पुरस्कार’**

विद्या सहकारी बँकेतर्फे दिला जाणारा यंदाचा ‘विद्या व्यास पुरस्कार’ डॉ. गोरक्ष बंडामहाराज देगलूरकर व डॉ. देवदत्त पाटील यांना देण्यात आला आहे. विविध क्षेत्रांमध्ये गुरुतल्य कार्य करून समाजाच्या सर्वांगीण उन्नतीत मोलाचा वाटा उचलणाऱ्या गुणिजनांना दर वर्षी या पुरस्काराने गौरविण्यात येते.

ज्येष्ठ व्यक्तीबद्दलची कृतज्ञता म्हणून, तर ऐन उमेदीत असणाऱ्या ज्ञानप्रसारकाला प्रोत्साहनात्मक म्हणून हा पुरस्कार दिला जातो. कृतज्ञता म्हणून डॉ. देगलूरकर यांना देण्यात येणाऱ्या पुरस्काराचे स्वरूप रोख तीस हजार रुपये, मानपत्र व स्मृतिचिन्ह तर प्रोत्साहनपर म्हणून डॉ. पाटील यांना देण्यात येणाऱ्या पुरस्काराचे स्वरूप रोख वीस हजार रुपये, मानपत्र व स्मृतिचिन्ह असे आहे. डॉ. देगलूरकर यांनी मूर्ती आणि मंदिरे याबाबतचे संशोधन केले आहे, तर डॉ. पाटील श्री नृसिंह सरस्वती पाठशाला व आळंदी देवाची येथे अध्यापनाचे काम पाहतात.

**\* संगीत आतपर्यंत झिरपण्यासाठी साधनेची गरज**

संगीत आतपर्यंत झिरपण्यासाठी साधनेची गरज असते. याच साधनेच्या बळावर पूर्वजांनी संगीत रंगभूमी गाजविली, असे विचार संगीतनाट्य कलाकार निर्मला गोगटे यांनी व्यक्त केले.

पुणे मराठी ग्रंथालयाच्या वतीने ज्येष्ठ अभिनेते जयराम कुलकर्णी यांच्या हस्ते

गोगटे यांना 'कृष्णराव गोखले पुरस्कार' देऊन गौरविण्यात आले. पाच हजार रुपये रोख व स्मृतिचिन्ह असे या पुरस्काराचे स्वरूप आहे. त्याचप्रमाणे हरी गणेश फडके व संगीतरत्न नरहरबुवा पाटणकर यांच्या स्मरणार्थ शास्त्रीय गायक सुरेश साखवळकर यांना 'पाटणकर पारितोषिक', दीपक दंडवते व प्रिया बापट यांना 'फडके पारितोषिका'ने गौरविण्यात आले. ग्रंथालयाचे अध्यक्ष मोहन दाते, कार्याध्यक्ष मुकुंद अनगळ, कार्यवाह प्रा. चारुदत्त निमकर, शरण घाणेकर या वेळी उपस्थित होते.

गोगटे म्हणाल्या की, साहित्य व संगीताचा जवळचा संबंध आहे. गाणे केवळ गळ्याने गाणे नव्हे, तर त्यात विचारही असतो. रंगभूमीने मला आनंदाचे क्षण दिले. माझ्या पूर्वजांनी संगीताची, नाटकाची महापूजा मांडली. संगीताने रंगभूमी गाजली.

कुलकर्णी म्हणाले की, पुणे मराठी ग्रंथालयाला आता शंभर वर्षे पूर्ण होणार आहेत. इतकी वर्षे अशा प्रकारची संस्था टिकविणे, ही गौरवाची बाब आहे. आज ज्यांना पुरस्कार मिळाला, त्यांचे काम मोलाचे आहे. त्यांना पुरस्कार देऊन माझाच सत्कार झाला आहे.


साखवळकर म्हणाले की, ज्ञानेश्वर मारुलींनी ज्याप्रमाणे शब्दब्रह्मासाठी अवतार घेतला, त्याचप्रमाणे बालगंधर्वांनी नादब्रह्मासाठी या पुण्यनगरीत अवतार घेतला. पुणेकरांनी त्यांना भरभरून प्रेम दिले. अशा पुणेकरांसमोर सत्कार होणे, ही आनंदाची गोष्ट आहे.

कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक प्रा. निमकर यांनी, तर घाणेकर यांनी सूत्रसंचालन केले.


### \* पुणेकरांनी केलेल्या गौरवाने नवी ऊर्जा

“कामाचे ढोल वाजविण्यापेक्षा आपले कामच बोलले पाहिजे. पुणेकरांनी केलेल्या गौरवामुळे मला ऊर्जा मिळाली असून, यापुढेही मी असेच काम करीत राहीन,” अशी भावना ज्येष्ठ कवी व गीतकार जगदीश खेबूडकर यांनी व्यक्त केली.

मित्र फाउंडेशनच्या वतीने आज खेबूडकर यांना फाउंडेशनचे अध्यक्ष धनंजय गोखले यांच्या हस्ते दहा हजार एक रुपयांचा गौरव निधी देण्यात आला. त्या वेळी खेबूडकर बोलत होते. ज्येष्ठ व्हायोलिन वादक आणि संगीतकार प्रभाकर जोग,



**कुरुक्षेत्रानंतर...**  
**महाश्वेतादेवी** अनु. वर्षा काळे  
 'महाभारत' समजावून घेताना त्याकडे नव्या दृष्टिकोनाने पहायला लावणारं... वाचकाला वेढून टाकणारं...  
**१३० रु., पोस्टेज २५ रु.**



मेहता मराठी ग्रंथजगत : सप्टेंबर २०१० / ७९

---

संगीतकार व गायक श्रीधर फडके, कवी सुधीर मोघे त्या वेळी उपस्थित होते.

खेबूडकर म्हणाले, की सामाजिक काम सर्वच लोक करीत असतात, मात्र काहींच्या हातून वेचक व वेधक घडते. अशाच स्वरूपाचा आजचा कार्यक्रम आहे. सत्कार हा व्यक्तीचा नव्हे, तर तो सत्कार्याचा सत्कार असतो. पुढे जाण्यासाठी तो अप्रत्यक्षपणे आशीर्वादच असतो. गदिमा व सुधीर फडके यांच्याविषयी ते म्हणाले, की माझ्या हृदयस्थानी गदिमा दडले आहेत. त्यांना मी गुरुस्थानी मानतो, आदर्श मानतो. पर्वत एकच असतो, इतर टेकड्या खूप असतात. गदिमा नावाच्या त्या पर्वताला मी प्रदक्षिणा घालतो आहे. माझ्या गाण्यांना वर्षानुवर्षे जिवंत ठेवण्याचे काम बाबूजींनी (सुधीर फडके) केले. श्रीधर फडके हे त्यांची सावली आहेत.

गौरवाबद्दल ते म्हणाले, की मी कोल्हापूरचा एक साधा माणूस आहे. मला पुणेकरांनी स्वीकारले, याचा मला आनंद होत आहे. पुणेकरांकडून मला ऊर्जा मिळाली आहे. त्यामुळे पुढेच अशाच पद्धतीने जोमाने काम करीत राहणार आहे.

गौरव सोहळ्यानंतर सुधीर फडके यांना आदरांजली म्हणून 'बाबूजी स्वरोत्सव' व 'स्वरतीर्थ' हे दृक्श्राव्य कार्यक्रम झाले. प्रभाकर जोग, श्रीधर फडके, श्रीधर मोघे व अरुण नूलकर यांनी या कार्यक्रमात सहभाग घेतला. गौरव सोहळ्याच्या कार्यक्रमात शिवानी गोखले हिने उपस्थितांचे स्वागत केले. नूलकर यांनी सूत्रसंचालन केले.

#### \* डी. एन. राजम यांना 'पुणे पंडित' पुरस्कार

द आर्ट ऑफ म्युझिक फाउंडेशनतर्फे शास्त्रीय संगीतातील योगदानाबद्दल दिला जाणारा 'पुणे पंडित पुरस्कार' प्रसिद्ध व्हायोलिनवादक डॉ. एन. राजम यांना जाहीर झाला आहे. पुढील महिन्यात होणाऱ्या एका विशेष समारंभात हा पुरस्कार प्रदान करण्यात येणार आहे.

डॉ. राजम यांनी वयाच्या चौथ्या वर्षी त्यांचे वडील तथा गुरू नारायण अय्यर यांच्याकडून व्हायोलिनचे धडे गिरवायला सुरुवात केली. कडक तालमीतले शिक्षण व संगीताची एकूण जाण यामुळे वयाच्या नवव्या वर्षी त्यांनी मद्रास रेडिओ केंद्रावर वादनाची संधी मिळाली. ग्वाल्हेर घराण्याचे पं. एल. आर. केळकर यांच्याकडे हिंदुस्थानी संगीताचे प्राथमिक शिक्षण मिळाले. ज्येष्ठ गायक व गुरू पं. ओंकारनाथ ठाकूर यांचे मार्गदर्शनही त्यांना मिळाले. डॉ. राजम यांनी संस्कृतमध्ये एम. ए. केले असून, प्रयाग संगीत समिती अलाहाबादच्या त्या संगीतप्रवीण आहेत. भारतीय पारंपरिक संगीतामध्ये त्यांनी पीएच.डी. केली आहे. आपल्या अप्रतिम व्हायोलिनवादनाने त्यांनी देशोदेशीच्या रसिक श्रोत्यांना मंत्रमुग्ध केले आहे.

#### \* दामोदर खडसे यांना पुरस्कार

हैदराबाद येथील आचार्य आनंदऋषी साहित्य निधीतर्फे देण्यात येणारा 'आचार्य



आनंदऋषी साहित्य पुरस्कार' डॉ. दामोदर खडसे यांना प्रदान. पंचवीस हजार रुपये व प्रशस्तिपत्र असे या पुरस्काराचे स्वरूप आहे. साहित्यक्षेत्रातील उल्लेखनीय कार्याबद्दल हा पुरस्कार देण्यात येतो. हैदराबादमधील भारतीय विद्या भवनच्या सभागृहात १५ ऑगस्ट रोजी या पुरस्काराचे वितरण झाले. डॉ. खडसे यांची मराठी, कानडी, गुजराती, पंजाबी या भाषांमधून निरनिराळी ३४ पुस्तके प्रकाशित झाली असून, नामवंत मराठी लेखकांच्या १५ मराठी पुस्तकांचे त्यांनी हिंदीत भाषांतर केले आहे.

### \* सायली पानसेला युवा कलाकार पुरस्कार

“चांगला शिष्य आणि कलाकार घडविणे एवढ्यापुरते गुरूचे स्थान मर्यादित नाही, तर साधना करणारा साधक हा महान गुरू असतो. या अर्थाने पं. गंगाधरबुवा पिंपळखरे हे साधक गुरू होते,” अशी भावना ज्येष्ठ तबलावादक तालयोगी पं. सुरेश तळवलकर यांनी व्यक्त केली.

पं. गंगाधरबुवा पिंपळखरे स्मृती समितीतर्फे पं. तळवलकर यांच्या हस्ते युवा गायिका सायली पानसे यांना पं. गंगाधरबुवा पिंपळखरे उदयोन्मुख कलाकार पुरस्कार प्रदान करण्यात आला. सायलीच्या गुरू व प्रसिद्ध गायिका आरती अंकलीकर-टिकेकर आणि समितीचे शशिकांत पिंपळखरे या वेळी उपस्थित होते. याप्रसंगी [www.pimpalkhare.in](http://www.pimpalkhare.in) या संकेतस्थळाचे उद्घाटन पं. तळवलकर यांच्या हस्ते झाले. पं. तळवलकर म्हणाले, “संगीत ही गोष्ट परंपरेशिवाय उभी राहू शकत नाही. या परंपरेतून गुरू नेमके काय करतो आणि किती लोकांपर्यंत पोचतो, याची प्रचीती येते. प्रामाणिकपणा, मेहनत आणि चिकाटी ही पिंपळखरेबुवांच्या व्यक्तिमत्त्वाची वैशिष्ट्ये होती. ते वरकरणी रागीट वाटत असले, तरी आतून प्रेमळ होते. शिष्याला येत नाही याचा त्रास ज्या गुरूला होतो, तोच ‘तू माझ्यापेक्षा चांगला कलाकार हो’ हे मूल्यशिक्षण देऊ शकतो. तालाप्रमाणेच आलापीलाही लय असते, अशी त्यांची धारणा होती. पिंपळखरेबुवा या ऋषितुल्य गुरूने लावलेल्या बीजाचा आता वटवृक्ष झाला आहे.” पानसे म्हणाल्या, “माझी आई कुंदा पानसे ही पिंपळखरेबुवांची शिष्या आहे. त्यांच्याच शिष्या असलेल्या जयश्री रानडे आणि नंतर आरती अंकलीकर-टिकेकर यांच्याकडे मी गाणं शिकले आहे. त्यामुळे आजोबांकडून मिळालेला पुरस्कार त्यांचाच आशीर्वाद आहे, अशी माझी भावना आहे.”

पुरस्कार वितरणानंतर सायली पानसे यांचे, तर उत्तरार्धात प्रसिद्ध गायक राहुल देशपांडे यांचे गायन झाले.

### \* विखे पाटील साहित्य पुरस्कार

सहकारी साखर कारखानदारीचे जनक पद्मश्री डॉ. विठ्ठलराव विखे पाटील


यांच्या जयंतीनिमित्त देण्यात येणारा विखे पाटील साहित्य जीवनगौरव पुरस्कार ज्येष्ठ साहित्यिक व विचारवंत डॉ. आ. ह. साळुंखे यांना देण्यात येणार आहे. अन्य साहित्य पुरस्कारही जाहीर करण्यात आले, अशी माहिती पुरस्कार निवड समितीचे निमंत्रक प्रा. शंकरराव दिघे यांनी दिली.

पद्मश्री विखे पाटील साहित्य पुरस्काराचे हे विसावे वर्ष आहे. या वर्षी लेखिका प्रतिमा इंगोले यांच्या 'आत्मघाताचे दशक' या साहित्यकृतीस, लोकनाथ यशवंत यांच्या 'पुन्हा चाल करू या!' या काव्यसंग्रहास; तर जिल्हा उत्कृष्ट साहित्य पुरस्कार कैलास दौंड (पाथर्डी) यांच्या 'कापूस काळ' कादंबरीस, कलागौरव पुरस्कार वगनाट्य लेखक नाथामास्तर घोडेगावकर यांना, तर विखे पाटील विशेष साहित्य पुरस्कार पत्रकार विकास अंत्रे यांच्या 'झेंडूची फुले' या कथासंग्रहास देण्यात आला. २४ ऑगस्ट रोजी अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष डॉ. द. भि. कुलकर्णी यांच्या हस्ते प्रवरानगर येथील डॉ. धनंजयराव गाडगीळ सभागृहात पुरस्कार वितरण सोहळा संपन्न झाला.

श्री. साळुंखे यांना देण्यात येणाऱ्या विखे पाटील साहित्य जीवनगौरव पुरस्काराचे ५१ हजार रुपये व स्मृतिचिन्ह असे पुरस्काराचे स्वरूप होते. इंगोले यांना २५ हजार, यशवंत यांना १५ हजार, दौंड व घोडेगावकर यांना प्रत्येकी १० हजार व अंत्रे यांना ५ हजार तसेच स्मृतिचिन्ह देऊन गौरविले.

श्री. साळुंखे यांनी केलेले चिंतन व ग्रंथलेखन हे महाराष्ट्राचे वैचारिक श्रेष्ठत्व सिद्ध करणारे आहे. सामाजिक परिवर्तनात बाधा बनलेल्या धार्मिक, सांस्कृतिक व सामाजिक इतिहासाचे अभ्यासपूर्ण विश्लेषण करीत त्यांनी निर्भीडपणे विविध ग्रंथांतून विचार मांडले आहेत. त्यांचे सर्व साहित्य महाराष्ट्रातील पुरोगामी चळवळीचा मार्गदर्शक ग्रंथ ठरले आहे. धर्म आणि संस्कृतीच्या नावे सामान्य माणसाचे होत असलेले शोषण त्यांनी साहित्यातून मांडले आहे.

इंगोले यांनी विदर्भातील सहा जिल्ह्यांत फिरून आत्महत्या केलेल्या शेतकऱ्यांच्या कुटुंबांना भेट दिली. त्यांच्या समस्या व शेतकरी जीवन यांनी आत्महत्येचे दशक या




## वेस्टेड

**मार्क जॉन्सन अनु. स्नेहल जोशी**

एक हरवलं गेलेलं बालपण, सरळ स्वभावामुळे झालेला विश्वासघात, तारलं गेलेलं आयुष्य...

**२५० रु., पोस्टेज ३० रु.**



साहित्यकृतीत मांडले आहे. यासाठी त्यांनी आंदोलनाच्या माध्यमातून वेळोवेळी आवाज उठवला आहे. 'कापूस काळ'द्वारे दौड यांनी एका पिकाभोवती शेतकऱ्यांचे जीवन कसे फिरते, याचे चित्रण केले आहे. सर्वश्री रावसाहेब कसबे (अध्यक्ष), डॉ. गोपाळराव मिरिकर, प्राचार्य विजयराव कसबेकर, प्रा. मेधा काळे, प्रा. शंकरराव दिघे (निमंत्रक) व डॉ. राजेंद्र सलालकर यांच्या निवड समितीने वरील पुरस्कारासाठी साहित्यकृतीचे परीक्षण केले.

**\* डॉ. वडेर यांना 'डॉ. निर्मलकुमार फडकुले लोकहितवादी पुरस्कार'**

अलीकडच्या काळात सांस्कृतिक दहशतवाद वाढत असून, समीक्षेतील सभ्यता लोप पावत आहे, असे मत ज्येष्ठ समीक्षक डॉ. प्रल्हाद वडेर यांनी व्यक्त केले.

महाराष्ट्र साहित्य कला प्रसारिणी सभेतर्फे देण्यात येणारा 'डॉ. निर्मलकुमार फडकुले साहित्य पुरस्कार' डॉ. वडेर यांना, 'डॉ. निर्मलकुमार फडकुले लोकहितवादी पुरस्कार' ज्येष्ठ पत्रकार मधुकर भावे यांना आणि 'डॉ. निर्मलकुमार फडकुले स्नेहबंध पुरस्कार' ज्येष्ठ कामगार नेत्या मुक्ता मनोहर यांना प्रदान करण्यात आला. ८३व्या अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष डॉ. द. भि. कुलकर्णी यांच्या हस्ते पुरस्कारांचे वितरण करण्यात आले. या वेळी आमदार उल्हास पवार, ज्येष्ठ समाजवादी विचारवंत भाई वैद्य, संस्थेचे अध्यक्ष उद्धव कानडे, सचिन ईटकर उपस्थित होते.

डॉ. वडेर म्हणाले, "फडकुले यांच्याप्रमाणे मी माझ्या मताशी आणि साहित्याशी प्रामाणिक राहूनच साहित्यसेवा केली. त्यामुळे हा पुरस्कार स्वीकारताना मला आनंद होत आहे."

भावे म्हणाले, "आजचा पत्रकार दिशाहीन झाला असून, समाजाच्या प्रश्नांकडे त्याचे दुर्लक्ष होत आहे. त्यामुळे माझ्यासारख्या पत्रकाराला हा पुरस्कार पेलवत नाही."

"खरे तर कामगार नेता हा तिरस्काराचा धनी असतो; पुरस्काराचा नाही. त्यामुळे या पुरस्कारामुळे जबाबदारी वाढली आहे," असे मुक्ता मनोहर म्हणाल्या. आजचा समाज संवेदनाहीन होत असताना साहित्यच समाजाच्या संवेदना जागृत करते, असे डॉ. द. भि. कुलकर्णी यांनी नमूद केले. रंजना फडके यांनी कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन केले.

**\* 'क्रीडामहर्षी हरिभाऊ साने कला-क्रीडा पुरस्कार'**

"खेळाडूला मैदानावर आणि कलाकाराला मंचावर नेहमीच स्पर्धा करावी लागते. त्यात विजयही मिळतो. पण, स्वतःशी स्पर्धा करायला शिका. त्याद्वारे तुमची प्रगती अधिक वेगाने होईल आणि तुम्ही परिपूर्ण व्हाल," असा सल्ला चंद्रशेखर

---

आगाशे महाविद्यालयाच्या प्राचार्या प्रा. डॉ. नयना निमकर यांनी दिला.

क्रीडामहर्षी हरिभाऊ साने यांच्या स्मरणार्थ दिला जाणारा 'क्रीडामहर्षी हरिभाऊ साने कला-क्रीडा पुरस्कार' लिटल चॅम्प्स आर्या आंबेकर आणि कबड्डीपटू दीपिका जोसेफ यांना कीर्ती शिलेदार आणि अर्नवाझ दमानिया यांच्या हस्ते प्रदान करण्यात आला. त्या वेळी अध्यक्षस्थानावरून निमकर बोलत होत्या. त्या म्हणाल्या, "खेळ आणि कला हे हातात हात घालूनच चालणारे सोबती आहेत. मैदानावरील खेळाडूंच्या हालचालीत संगीतात असते तशी एक प्रकारची लय असते आणि कलाक्षेत्रात चमकताना खेळाडूंची जिगरबाजवृत्ती कलाकारांत असावी लागते. त्यामुळे या दोन्ही गुणांना एकमेकांपासून कधीही वेगळे करता येणार नाही."

कबड्डी आणि खो-खो पारंपरिक खेळाबद्दल निमकर म्हणाल्या. "आज हे खेळ कितीही आंतरराष्ट्रीय स्तरावर गेले असले, तरी त्यांचा अधिक प्रसार करण्यासाठी या खेळात शास्त्रीय दृष्टिकोन घेण्याची अधिक गरज आहे. शास्त्राचा आधार घेऊन या खेळावर अभ्यास झाल्यास त्यांचा अधिक प्रसार होईल. त्याचबरोबर सानेसरांसारखे झोकून देणारे संघटकही असायला हवेत."

आजची पिढी टीव्ही आणि संगणकामुळे बंदिस्त झाल्याने खेळापासून दूर जाऊ लागल्याबद्दल खंत व्यक्त करताना कीर्ती शिलेदार म्हणाल्या, "आजची पिढी मैदानावर कशी येईल, याविषयी प्रयत्न करण्याची गरज आहे. खेळ आणि कला हे कुठल्याही व्यक्तीमध्ये असणारे अंगभूत गुण आहेत. ते एकमेकांना पूरक असेच आहेत, त्यांचा विकास होण्याची गरज आहे." प्रसारमाध्यमांच्या गर्दीत भारतीय खेळांवर अन्याय होत असल्याचेही त्या म्हणाल्या.

राष्ट्रीय संघाच्या सरावासाठी लखनौ येथे दीपिका जोसेफ गेल्याने पुरस्कार सोहळ्यासाठी उपस्थित राहू शकली नाही. तिच्या वतीने तिची आई मीना जोसेफ यांनी पुरस्कार स्वीकारला. या वेळी आर्या आणि दीपिकाची आई मीना यांच्या मुलाखतीतून त्यांचा प्रवास उलगाडून दाखविण्यात आला. कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन डॉ. आरती दातार यांनी केले, तर नम्रता साठे यांनी आभार मानले.

#### \* अमीरा पाटणकर, शीतल कपोते यांना 'सिंगारमणी' पुरस्कार

'सूर सिंगार'तर्फे आयोजित 'कल के कलाकार' या 'नादरूप' संस्थेच्या अमीरा पाटणकर आणि शीतल कपोते या विद्यार्थिनींना 'सिंगारमणी' पुरस्कार प्रदान करण्यात आला. पं. बिरजूमहाराज, पं. सितारादेवी आणि शाश्वती सेन या नृत्यकलेतील दिग्गजांची उपस्थिती होती. पं. बिरजूमहाराज यांच्या हस्ते पाटणकर आणि कपोते यांना 'सिंगारमणी' पुरस्कार देण्यात आला.

शास्त्रीय संगीतातील गायन, वादन आणि नर्तन या तिन्ही कलांची उपासना


करणाच्या उद्देशाने आणि उदयोन्मुख कलाकारांना संधी मिळावी, यासाठी 'सूर सिंगार' संस्थेतर्फे 'कल के कलाकार' हे संमेलन दर वर्षी आयोजित केले जाते. या महोत्सवात 'सूरमणी', 'तालमणी' आणि 'सिंगारमणी' हे मानाचे पुरस्कार नवोदित कलाकारांना त्यांच्या उत्कृष्ट कामगिरीबद्दल प्रदान करण्यात येतात. या वर्षी 'सिंगारमणी' पुरस्कार पाटणकर आणि कपोते यांना मिळाला आहे. या दोघी 'ललित कला केंद्रा'च्या विद्यार्थिनी असून, गेली नऊ वर्षे गुरू शमाताई भाटे यांच्याकडे कथक नृत्याचे शिक्षण घेत आहेत. या संमेलनात गुरूंच्या मार्गदर्शनाखाली 'नादरूप' संस्थेच्या विद्यार्थिनींनी कथक नृत्यकलेतील वंदना, ताल-रूपक, गत-भाव, ठुमरी आणि चतरंग असे अनेकविध पैलू सादर करून रसिकांची दाद मिळविली.

### \* डॉ. अशोक रानडे यांना 'चतुरंग जीवनगौरव'

'चतुरंग प्रतिष्ठान' निर्मित 'जीवनगौरव पुरस्कारा'चे हे विसावे वर्ष असून यंदाच्या सांस्कृतिक क्षेत्रीय पुरस्कारासाठी निवड समितीने एकमताने संगीतज्ञ डॉ. अशोक दा. रानडे यांची निवड केली आहे.

डॉ. अशोक रानडे यांनी सातत्याने गेली अनेक वर्षे आपल्या बुद्धिमंत प्रतिभेने भारतीय संगीतशास्त्रामध्ये मूलभूत संशोधनातून संगीताचं दस्तावेजीकरण करून लेखन आणि व्याख्यानातून संगीतविचाराला व्यापक बैठक प्राप्त करून दिली आहे. तसेच संगीत प्रशिक्षण, संगीताचे सौंदर्यशास्त्र, आवाज साधना, तौलनिक संगीत परंपरा या आणि अशा सांगीतिक ज्ञान-विज्ञान परंपरांविषयी श्रोत्यांच्या-रसिकांच्या, जाणकारांच्या मनात नव्या जाणिवा निर्माण करण्याचे कार्य डॉ. रानडे यांनी केले आहे. महाराष्ट्राच्या सांस्कृतिक संचितात बहुमोल भर घालण्याच्या त्यांच्या कार्यकर्तृत्वाचा गौरव म्हणून चतुरंग जीवनगौरव पुरस्कारासाठी डॉ. रानडे यांची एकमताने निवड करित असल्याचे निवड समितीने आपल्या 'निर्णय ठराव'त नमूद केले आहे.

मानपत्र व सन्मानचिन्हासहित एक लाख रुपयांचा धनादेश असे स्वरूप असलेला हा चतुरंग जीवनगौरव पुरस्कार डॉ. अशोक रानडे यांना डिसेंबर २०१० मध्ये साकारणाच्या रंगसंमेलनात प्रदान करण्यात येणार आहे.




**त्रिधारा**

**डॉ. कमल चोपडा, मोहनलाल गुप्ता, सरला अग्रवाल**  
अनु. उज्वला केळकर

सर्व स्तरांतील स्त्री-पुरुषांच्या तरल भावना, त्यांची स्वत्व जपण्याची धडपड आणि दुःखाशी केलेला झगडा नेमकेपणाने दाखविणाऱ्या तीन हिंदी साहित्यिकांच्या वैविध्यपूर्ण कथांचा अनोखा संगम!

**१५० रु., पोस्टेज २५ रु.**



मेहता मराठी ग्रंथजगत : सप्टेंबर २०१० / ८५

---

**\* ज्येष्ठ गायिका पद्मा तळवलकर यांना कै. सौ. वसुंधरा पंडित पुरस्कार**

परब्रह्माची तुलना केवळ नादब्रह्माबरोबरच होऊ शकते. नादब्रह्माला अभिजात संगीताची दिग्गज परंपरा असून, अशा संगीताने भारताला मांगल्य प्रदान केले आहे. असे संगीतच सर्व दुःखांवरील रामबाण उपाय असून, विविध तत्त्वज्ञानांची अनुभूतीही केवळ संगीतातूनच घेता येते, या शब्दांत संतसाहित्याचे अभ्यासक डॉ. शंकर अभ्यंकर यांनी भारतीय अभिजात संगीताची अलौकिकता स्पष्ट केली.

पुणे भारत गायन समाजाच्या वतीने देण्यात येणारा कै. सौ. वसुंधरा पंडित पुरस्कार डॉ. शंकर अभ्यंकर यांच्या हस्ते ज्येष्ठ गायिका पद्मा तळवलकर यांना देण्यात आला; त्या वेळी ते बोलत होते. पुणे भारत गायन समाजाच्या उपाध्यक्षा सुनीताबाई खाडिलकर, कै. सौ. वसुंधरा पंडित ट्रस्टच्या शोभा गोखले या वेळी व्यासपीठावर उपस्थित होत्या.

ग्वाल्हेर, आग्रा, जयपूर, किराणा अशा विविध घराण्यांनी अभिजात संगीताला लोकोत्तर योगदान दिल्याचे सांगून डॉ. अभ्यंकर यांनी प्रत्येक घराण्याची वैशिष्ट्ये सांगितली. ते म्हणाले की, किराणा घराण्याने स्वरालाच ईश्वर मानले आहे. आग्रा घराण्याचा लयकारीवर भर आहे, तर जयपूर घराण्याच्या संगीतात स्वर आणि लय यांचा अतिविलक्षण समन्वय दिसतो.

पद्मा तळवलकर यांनी तीनही घराण्यांचा अभ्यास केला. त्यांची गायकी जयपूर घराण्यातील गायकीप्रमाणे दाणेदार मोत्याच्या सरीसारखी आहे, असे गौरवोद्गारही डॉ. अभ्यंकर यांनी या वेळी काढले. आपले गाणे तर प्रत्येक गायकच जपतो; पण समाजात गायकांना जपणारे फार थोडे असतात. कै. सौ. पंडित यांनी हयातभर गायक व गायन दोन्ही जपले आहे. अनेक गायकांना त्यांनी आधार दिला असल्याचे आणि त्यांचे 'आशियाना' हे घर म्हणजे कलावंतांचे माहेर होते, असेही ते म्हणाले.

डॉ. अभ्यंकर यांच्या हस्ते पुरस्कार स्वीकारताना विशेष आनंद होत असल्याचे श्रीमती तळवलकर यांनी सांगितले. बुजुर्गांचे आशीर्वाद आणि सदिच्छा खूप आनंदित करतात, असेही त्या सत्काराला उत्तर देताना म्हणाल्या. कै. वसुंधरा पंडित यांच्या बंगल्यावर केलेल्या संगीत मैफलींच्या आठवणींनाही त्यांनी या वेळी उजाळा दिला. अरुण नूलकर यांनी सूत्रसंचालन केले.

डॉ. अभ्यंकर यांनी आपल्या भाषणात अनेक कलावंतांच्या आठवणींना उजाळा दिला. कोलकता येथील संगीत महोत्सव कायमच पं. भीमसेन जोशी जिंकत असत. म्हणून तेथील काही संयोजकांनी एकदा मुद्दामच त्यांच्या गाण्यापूर्वी पं. रविशंकर यांच्या सतारवादनाचा कार्यक्रम ठेवला. 'तुम्हाला आता गाताच येणार नाही', असे सांगून सादरीकरणाला बसलेल्या पं. रविशंकर यांनी त्या वेळी तब्बल साडेतीन तास सतारवादन करून श्रोत्यांना मंत्रमुग्ध करून सोडले. त्यानंतर गाण्यास बसलेले पं.

---

भीमसेन जोशी यांनी पहिल्या दोन मिनिटांतच श्रोत्यांचा ताबा घेतला. स्वतः पं. रविशंकरही त्यांच्या गायकीने प्रभावित होऊन रडू लागले. पंडितजींचे गाणे संपेपर्यंत आपल्या डोळ्यांतून अश्रू पाझरत होते, असे खुद्द पं. रविशंकर यांनीच आपल्याला सांगितल्याचे अभ्यंकर म्हणाले.

**\* बी. आर. खेडकर यांचा सत्कार**

जीवनामध्ये कितीही वाईट प्रसंग आले, तरीही सर्वांनी न डगमगता आपले कार्य करत राहावे, असे मत शिल्पकार बी. आर. खेडकर यांनी व्यक्त केले.

शिल्पकार बी. आर. खेडकर प्रतिष्ठानतर्फे खेडकर यांच्या ८५व्या वाढदिवसानिमित्त शिल्पकार संजय परदेशी यांना शिवशाहीर बाबासाहेब पुरंदरे यांच्या हस्ते 'शिल्पगौरव' पुरस्कार देण्यात आला; त्या वेळी ते बोलत होते.

पुरंदरे म्हणाले की, खेडकर यांच्या जीवनाचे सविस्तर चित्रण घडवणारा चित्रपट निर्माण करण्याची गरज आहे. कारण त्यामुळे कलाकारांना प्रोत्साहन मिळेल, तसेच त्यांना शासनाने 'पद्मभूषण' पुरस्कार देण्याची गरज आहे.

**\* प्रा. डॉ. सुमन बेलवलकर यांना 'प्रा. रा. श्री. जोग पुरस्कार'**

“लीळाचरित्र हा संस्कृतीविषयक तपशिलांनी नटलेला एकमेव पुरातन ग्रंथ आहे. संस्कृतीचे सातत्य साहित्यातून कसे प्रकटते ते यांसारख्या ग्रंथांच्या अभ्यासातूनच स्पष्ट होते,” असे मत 'लीळाचरित्रातील समाजदर्शन' पुस्तकाच्या लेखिका प्रा. डॉ. सुमन बेलवलकर यांनी व्यक्त केले.

'लीळाचरित्रातील समाजदर्शन' पुस्तकाबद्दल त्यांना महाराष्ट्र साहित्य परिषदेतर्फे 'प्रा. रा. श्री. जोग पुरस्कार'ने गौरविण्यात आले. त्या वेळी बेलवलकर बोलत होत्या. ज्येष्ठ भाषातज्ज्ञ डॉ. कृ. श्री. अर्जुनवाडकर, परिषदेचे डॉ. वि. भा. देशपांडे, डॉ. माधवी वैद्य या वेळी उपस्थित होत्या. ज्येष्ठ विचारवंत डॉ. प्र. ल. गावडे कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी होते.

बेलवलकर म्हणाल्या, “ललित साहित्याचा सामाजिक दृष्टिकोनातूनही अभ्यास होऊ शकतो, हे या नव्या ग्रंथामुळे जाणवले. लीळाचरित्र लिहिला गेला नसता तर यादवकालीन महाराष्ट्र, त्या वेळची मराठी भाषा यांबद्दल कसलीच माहिती मिळू शकली नसती. संपूर्ण यादवकालीन समाजजीवनाचे दर्शन या ग्रंथाच्या अभ्यासातून घडले. या अभ्यासातूनच 'लीळाचरित्रातील समाजदर्शन' हा ग्रंथ तयार झाला. पुरस्कारामुळे त्या अभ्यासाचे सार्थक झाल्याचे समाधान आहे.”

डॉ. कृ. श्री. अर्जुनवाडकर यांनाही परिषदेतर्फे 'डॉ. गं. ना. जोगळेकर पुरस्कार'ने सन्मानित करण्यात आले. पुरस्काराला उत्तर देताना अर्जुनवाडकर म्हणाले, “हा पुरस्कार म्हणजे माझ्या हातून झालेल्या विद्यादानाचा गौरव आहे. शालेय तसेच

महाविद्यालयीन शिक्षणादरम्यान लाभलेल्या उत्तमोत्तम गुरुजनांमुळेच हे भाग्य मला लाभले.”

कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक डॉ. देशपांडे यांनी केले. डॉ. माधवी वैद्य यांनी सूत्रसंचालन केले. परिषदेचे ह. ल. निपुणगे यांनी आभार मानले.

### \* निनाद फाउंडेशन पुरस्कार उपेंद्र लिमये यांना प्रदान

“आजपर्यंत पुणेकर रसिकांनी मला भरभरून प्रेम दिले. पण अभिनयासारख्या अस्थिर क्षेत्रात करिअर करण्याच्या माझ्या निर्णयाला ठाम पाठिंबा देणाऱ्या माझ्या आई-वडिलांना पुणेकरांनी मला दिलेला हा निनाद पुरस्कार अर्पण करित आहे,” असे भावोद्गार राष्ट्रीय पुरस्कारप्राप्त अभिनेते उपेंद्र लिमये यांनी काढले.

निनाद फाउंडेशनतर्फे देण्यात येणारा ‘निनाद पुरस्कार’ लिमये यांना अभिनेते शरद पोंक्षे यांच्या हस्ते देण्यात आला. त्या वेळी लिमये बोलत होते. नगरसेविका शुभदा जोशी, विवेक गुळवणी, अनुप जोशी, डॉ. प्रशांत सुरू, राम शिंदे आदी या वेळी उपस्थित होते.

लियमे म्हणाले, “अशा पुरस्कारांनी कलाकारांना ऊर्जा मिळत असते. ज्या भरत नाट्य मंदिरात पुरुषोत्तम करंकाडापासून मी माझ्या करिअरला सुरुवात केली, त्याच ठिकाणी हा पुरस्कार मिळाल्याचा आनंद विशेष आहे. सदाशिव पेठेतील एकत्र कुटुंब-पद्धतीत वाढलेल्या मुलाने अभिनेत्याचे स्वप्न पाहणे म्हणजे भिकेचे डोहाळे लागल्याची टीका व्हायची; मात्र माझ्या आई-वडिलांनी मला सदैव पाठिंबा दिला. आज या क्षेत्रात मी बऱ्यापैकी स्थिर आहे; पण शिकण्याची प्रक्रिया अजूनही संपलेली नाही.”

“उपेंद्रसह एकाच मंचावर काम करण्याचा योग आजपर्यंत आला नाही; पण पुरस्कार देण्यासाठी तरी एका मंचावर आल्याचा आनंद झाला आहे,” असे पोंक्षे म्हणाले. उदय जोशी यांनी कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन केले. पुरस्कारानंतर रत्नाकर शेळके अॅकॅडमीच्या विद्यार्थ्यांनी नृत्याविष्कार सादर केला.

□



## गजल

प्रा. डॉ. सुरेशचंद्र नाडकर्णी

उर्दु गजलेची खूबसूरती पेश करणारे रसरशीत पुस्तक

२००० रु. पोस्टेज २५ रु.



# वाचकांचा प्रतिसाद



संपादक,

आपल्या लोकप्रिय मेहता मराठी ग्रंथजगत अंकाचा मी नियमित वाचक असून, आपल्या अंकातून आपण ग्रंथप्रसारासाठी करीत असलेले तळमळीचे प्रयत्न वाखाणण्यासारखे आहेत. आपल्या संपादकीयात आपण वारंवार ग्रंथप्रचार, परदेशात चालणाऱ्या ग्रंथचळवळीची माहिती सविस्तर देऊन आपली ग्रंथप्रसार चळवळीबद्दलची आस्था प्रकट करीत असता.

ग्रंथालयांसंबंधीची आपली आस्था आणि एकूण साहित्यविषयक चालणाऱ्या तमाम उपक्रमांची माहिती साहित्यवार्ता सदरातून मिळते. आपला हा अनोखा उपक्रम वाचकांच्या माहितीत निश्चितच भर टाकतो. पुस्तक परिचय अफलातून! या सदरातून पुस्तक परीक्षणाचा घेत असलेला आढावा आमच्यासारख्या ग्रंथप्रेमींना ग्रंथवाचनास प्रवृत्त करतो, हे नमूद करण्यास आनंद होत आहे. आपली अन्य सदरे देखील प्रेरणादायक आहेत.

मेहता मराठी ग्रंथजगत मासिकाला माझ्या हार्दिक शुभेच्छा!

**पु. ग. वनमाळी, वसई (ठाणे)**

सौ. सुरेखाताईस,

सप्रेम नमस्कार वि. वि.

अगदी आठवणीने मला पाठवलेली 'शेंबभर पाणी अनंत आकाश' या तुमच्या पुस्तकाची प्रत आजच मिळाली. मनःपूर्वक आभार व धन्यवाद.

पुस्तकातील सुरवाती-सुरवातीची काही प्रकरणं मी प्रूफांच्या स्वरूपात वाचली होती, तेव्हाच ही भट्टी फर्मास जमणार, अशी कल्पना आलीच होती. आता शांतपणे व्यवस्थित व संपूर्ण वाचेल.

कादंबरीचा ढाचा, मांडणी, प्रसंग रंगविण्याची तुमची शैली फारच छान. म्हणजे आमच्या अवधूतच्या भाषेत सांगायचं झाल्यास एकदम 'चाबूक!' त्यामुळेच वाचक सतत खिळलेलाच राहतो. पुस्तक खाली ठेवतच नाही.

ही कादंबरी यशस्वी होणारच. सिद्धहस्त लेखिका तर तुम्ही आहातच. तुम्हाला तुमच्या पुढच्या लेखनासाठी माझ्या हार्दिक शुभेच्छा.

**आनंद गुप्ते, मुंबई**

---

श्री. प्रशांत तळणीकर,  
स.न.वि.वि.

आपण बऱ्याच गोष्टी, आपल्या स्वतःच्या नैसर्गिकतेनुसार आचरणांत आणत असतो. व्यक्ती म्हणून मोठ्ठं होण्याचा सकारात्मक प्रयत्न करत असतो. उच्च ठिकाणी आत्मविश्वासाने प्रयत्न करून पोहोचतो, असे घडले आहे. पण या दीर्घ प्रयत्नांचे योग्य शब्दांकन, आपण अनुवादित केलेल्या 'द मॅजिक ऑफ थिंकिंग बिग' या अभ्यासपूर्ण पुस्तकात आहे. वाचलेली पाने पुनःपुन्हा वाचून, अनेक मुद्द्यांचं कोंदण केले. दहा दिवस अनेक उदाहरण व्यक्तींच्या जीवनांत डोकावल्याने अवर्णनीय आनंद झाला. पुनःप्रत्यय आला.

एकूणच, 'चिकटला (नोकरीत) आणि लटकला' ह्या मराठी बाण्याला आपण मार्ग दाखविला आहे. माझ्या अमूल्य ग्रंथांमध्ये एक असाधारण ग्रंथ सामील झाला. २५ ते ४० वयोगटातील व्यक्तींना मी हे पुस्तक अवश्य वाचावयास देईन.  
धन्यवाद!

**जयंत कोल्हटकर, बंगलोर ५६० ०७९.**

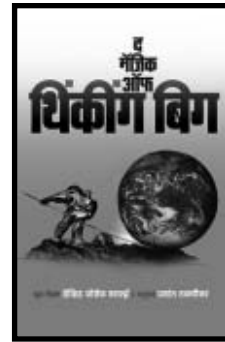
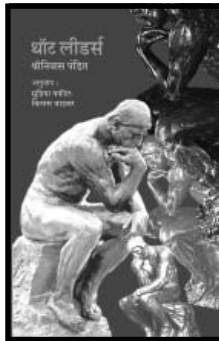
---

सौ. सुप्रियाताई,  
स.न.वि.वि

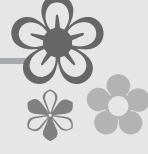
मी आपले नुकतेच 'थॉट लीडर्स' हे पुस्तक वाचले. श्रीनिवास पंडित व आपले पुस्तक खूपच छान आहे. उत्तम रेखाटलेली व्यक्तिचित्रे वाचायला मिळाली. मार्गदर्शक व उपयुक्त अशा विविध गुणवैशिष्ट्यांमुळे आपले थॉट लीडर्स खूपच छान आहे. पुस्तकाचे मुखपृष्ठही आकर्षक आहे.

**सौ. शकुंतला जोशी  
१२८ कसबा पेठ, पुणे ४११ ०११.**

---



# शब्दांजली



## \* कविवर्य नारायण सुर्वे

‘भाकरीचा चंद्र शोधण्यातच जिंदगी बरबदार झाली’सारख्या ओळींनी श्रमिक आणि कष्टकऱ्यांचा आवाज आपल्या कवितेतून बुलंद करतानाच त्यांच्या विकासाचा आशावाद रुजविणारे कविवर्य नारायण सुर्वे (वय ८४) यांचे सोमवार, दि. १६ ऑगस्ट रोजी सकाळी ठाण्याच्या हेल्थकेअर रुग्णालयात निधन झाले. त्यांच्या पश्चात पत्नी कृष्णाबाई, मुलगी कविता सुर्वे, कल्पना घारे, मुलगा रवींद्र सुर्वे, नातवंडे आणि पतवंडे असा परिवार आहे.

घरात पाय घसरून पडल्याने २८ जुलैला सुर्वे यांच्या पायावर शस्त्रक्रिया करण्यात आली होती. बरे वाटल्यानंतर अतिदक्षता विभागातून त्यांना बाहेर आणण्यात आले; पण नंतर हृदयविकार, दमा व श्वसनाचा त्रास होऊ लागला. त्यातच फुफ्फुसाला जंतुसंसर्ग झाल्याने त्यांना पुन्हा अतिदक्षता विभागात नेण्यात आले. श्वासोच्छ्वास घेण्यास त्रास होऊ लागल्याने आठ दिवसांपासून त्यांना व्हेंटिलेटरवर ठेवण्यात आले होते. मृत्यूशी २२ दिवस झुंज दिली.

कवी नारायण सुर्वे यांचा जन्म मुंबई येथे १५ ऑक्टोबर १९२६ रोजी झाला. मुंबईच्या गिरणगावात, गिरणी कामगारांच्या जगात नारायण सुर्वे यांचे बालपण गेले. महाराष्ट्राच्या वेगवेगळ्या प्रांतांमधून मुंबईत आलेल्या, पोटासाठी श्रम विकणाऱ्या आणि त्यासाठी पूर्णपणे गिरण्या-कारखान्यांवर अवलंबून असलेल्या कामगारांशी सुर्वे यांचा अगदी जवळून संबंध आला. हा कामगारवर्ग व्यवसायाने मूळचा शेतकरी असलेला, पण पोटासाठी शहरात आलेला आणि शहरावर पूर्णपणे अवलंबून असलेला असा होता; परंतु मनातून मात्र हा वर्ग आपल्या खेड्याशी आणि खेड्यातील जीवनपद्धतीशी नाते ठेवून होता. या वर्गाच्या या द्विधा अवस्थेचे आणि सुख-दुःखाचे अगदी जवळून निरीक्षण सुर्वे यांनी केले. १९५८ च्या सुमारास नारायण सुर्वे यांनी काव्यलेखनाला प्रारंभ केला. सुर्वे कविता लिहू लागले आणि बाबूराव बागुलांच्या प्रयत्नांमुळे ‘नवयुग’मध्ये त्यांची कविता छापूनही आली. त्यानंतर सुरुवातीच्या काळात नवयुग, युगांतर, मराठा इत्यादी नियतकालिकांमधून त्यांच्या कविता प्रसिद्ध झाल्या. १९६२ मध्ये ‘ऐसा गा मी ब्रह्म’ हा सुर्वे यांचा पहिला कवितासंग्रह प्रसिद्ध

झाला. समकालीन कवितेपेक्षा सुर्वे यांच्या कवितेचे असलेले वेगळेपण या संग्रहामुळे स्पष्टपणे जाणवू लागले. १९६३ मध्ये 'ऐसा गा मी ब्रह्म'ला महाराष्ट्र शासनाचा पुरस्कार जाहीर झाला. या पुरस्कारामुळे सुर्वे प्रसिद्धीच्या झोतात आले आणि वाचक-रसिकांचे लक्ष त्यांच्याकडे वेधले गेले. १९६६ मध्ये 'माझे विद्यापीठ' हा सुर्वे यांचा दुसरा कवितासंग्रह प्रसिद्ध झाला. 'ऐसा गा मी ब्रह्म'मध्ये दिसून येणारी कवीच्या सामर्थ्याची बीजे या दुसऱ्या कवितासंग्रहात अधिक विकसित रूपात प्रकट झाली. १९७५ मध्ये प्रसिद्ध झालेल्या 'जाहीरनामा' या तिसऱ्या संग्रहाने नारायण सुर्वे यांच्या कवितेचे स्वरूप अधोरेखित केले. यानंतर 'सनद' हा निवड कवितांचा संग्रह (१९८२), 'नव्या माणसाचे आगमन' (१९९५) आणि 'नारायण सुर्वे यांच्या गवसलेल्या कविता' हा अप्रकाशित कवितांचा संग्रह (१९५५) असे तीन संग्रह प्रसिद्ध झाले आहेत.

नारायण सुर्वे यांच्या कवितेतून मराठी कवितेत तोवर कधीच व्यक्त न झालेले असे कष्टकऱ्यांचे जग आपल्या सर्व पैलूसकट व्यक्त होते; हे सुर्वे यांच्या कवितेचे प्रथमदर्शनी जाणवणारे वैशिष्ट्य होय. या कष्टकऱ्यांच्या जगाला दाहक अशा राजकीय, सामाजिक आणि आर्थिक वास्तवाची आणि जीवनसंघर्षाची पार्श्वभूमी लाभली आहे. समकालीन सामाजिक परिस्थितीवर, त्यातील अन्याय्य गोष्टींवर, प्रश्नांवर, माणसाच्या माणूसपणाचा अपमान करणाऱ्या व्यवस्थेवर प्रत्यक्षाप्रत्यक्ष भाष्य करणे, हा सुर्वे यांच्या कवितेचा स्थायिभाव आहे. एका बाजूला गद्यसदृश लयीची कविता निर्माण करणाऱ्या सुर्वेनी सुरुवातीलाही गाणीही लिहिली. शाहीर अण्णा भाऊ साठे, शाहीर अमरशेख, शाहीर गवाणकर यांच्याबरोबर कलापथकांमध्ये वावरत असताना सुर्वे यांच्यावर जे संस्कार झाले, त्यांतून प्रेरणा घेऊन त्यांनी १९५६ मध्ये 'डोंगरी शेत' हे आपले पहिले गीत लिहिले.

आपल्या ८३ वर्षांच्या आयुष्यात नारायण सुर्वे यांना अनेक मोठे पुरस्कार, मानसन्मान, शिष्यवृत्ती आणि गौरववृत्ती मिळाल्या. १९९५ मध्ये परभणी येथे झालेल्या अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाचे अध्यक्षस्थान सुर्वे यांनी भूषविले होते. अनेक आंतरराष्ट्रीय संमेलनांमध्ये, परिषदांमध्ये सुर्वे सहभागी झाले. त्यांच्या कवितांचे अन्य अनेक भाषांमध्ये अनुवाद झाले आहेत. सुर्वे यांना अन्य भाषक रसिकांचीही भरघोस दाद मिळाली आहे. भारतातच नव्हे, तर जगभरात त्यांच्या कवितेचे चाहते आहेत. १९६० नंतरच्या मराठी कवितेचा विचार करताना नारायण सुर्वे यांची कविता हा एक महत्त्वाचा टप्पा ठरतो, यात शंका नाही.

#### \* ज्येष्ठ विचारवंत स. ह. देशपांडे

ज्येष्ठ विचारवंत, समीक्षक-साहित्यिक स. ह. देशपांडे यांचे २९ जुलै रोजी

पुण्यात राहत्या घरी प्रदीर्घ आजाराने निधन झाले. ते ८६ वर्षांचे होते. पारंपरिक हिंदुत्ववाद्यांप्रमाणे हिंदुत्वाच्या विचाराची मांडणी न करता स्वतंत्र विचार मांडणारा, बंडखोरीची वाट चोखाळणारा विचारवंत अशी त्यांची प्रतिमा होती.

प्राध्यापक, हिंदुत्व-राष्ट्रीयत्व अशा विषयांवर विपुल आणि परखड लेखन करणारा साहित्यिक-समीक्षक अशी त्यांची त्यांच्या पंच्याऐंशी वर्षांच्या आयुष्यातील प्रमुख कामगिरी होती. गेले काही महिने ते आजारी होते.

देशपांडे यांचा जन्म १७ डिसेंबर १९२४ला शिरवळ येथे झाला. प्राथमिक शिक्षण शिरवळ येथे घेतल्यावर ते पुण्यात आले. पुण्यातून नूतन मराठी विद्यालयात माध्यमिक शिक्षण घेतल्यावर स. प. महाविद्यालयातून कला शाखेची पदवी त्यांनी घेतली. त्यानंतर मुंबई विद्यापीठाच्या स्कूल ऑफ इकॉनॉमिक्समधून पीएच.डी. संपादन केल्यावर त्यांनी अध्ययन व संशोधनास सुरुवात केली. हिंदुत्व, राष्ट्रीयत्व या संकल्पनांची त्यांनी नव्याने मांडणी केली आणि कोणताही परंपरागत झापडबंद विचार करण्याचे नाकारले. त्यामुळे इतर हिंदुत्ववादी पक्ष, संघटनांपेक्षा ते वेगळे ठरतात. या त्यांच्या वैशिष्ट्यामुळेच कोणत्याही विशिष्ट विचारधारेशी जोडला न गेलेला तरुणवर्ग 'स.ह.' यांच्याकडे आकर्षित झाला.

स. ह. यांच्या लेखनापैकी काही महत्त्वाची पुस्तके पुढीलप्रमाणे - 'शारद्वत' (व्यक्तिचित्रे), 'भारतीय शेती', 'दलितमुक्तीची नवी दिशा', 'किबुट्झ - नवसमाजनिर्मितीचा एक प्रयोग', 'वर्किंग विथ ट्रायबल पीपल-द इन्स्टिट्यूट ऑफ कोसबाड हिल्स', 'पॉलिटी सोसायटी अँड इकॉनॉमी', 'संघातले दिवस आणि इतर लेख', 'व्हॉलियंट्री एजन्सीज इन अँड अराऊंड म्हैसाळ', 'रिपोर्ट ऑन रूरल फिमेल लेबर इन इंडिया', 'रिपोर्ट ऑन चाईल्ड लेबर इन इंडिया', 'विद्याधर पुंडलिक इन मेकर्स ऑफ इंडियन लिटरेचर', 'सावरकर ते भा.ज.प.- हिंदुत्ववादी विचाराचा चिकित्सक आलेख', 'संघाच्या इतिहासातला एक अल्पज्ञात अध्याय', 'काही आर्थिक काही सामाजिक', 'धर्मनिरपेक्षतेच्या दृष्टीतून हिंदुत्वविचाराची फेरमांडणी', 'भारताचा राष्ट्रवाद- डॉ. पु. ग. सहस्रबुद्धे यांचे निवडक लेख.'

#### \* ज्येष्ठ पत्रकार ल. ना. गोखले

ज्येष्ठ पत्रकार आणि पुणे विद्यापीठाच्या संज्ञापन व वृत्तपत्रविद्या विभागाचे माजी विभागप्रमुख प्रा. लक्ष्मण नारायण ऊर्फ ल. ना. गोखले (वय ८७) यांचे वृद्धापकाळाने निधन झाले. त्यांच्या मागे पत्नी, एक मुलगा आणि एक मुलगी असा परिवार आहे. पुरातत्त्वशास्त्र आणि नाणकशास्त्राच्या ज्येष्ठ अभ्यासक डॉ. शोभना गोखले या त्यांच्या पत्नी, तर दूरदर्शनचे संचालक राजीव गोखले हे चिरंजीव होत.

ल. ना. गोखले यांचा जन्म २४ नोव्हेंबर १९२२ रोजी झाला. त्यांचे मुख्य

शिक्षण फलटणच्या मुधोजी हायस्कूलमध्ये झाले. सकाळच्या 'कमवा आणि शिका' योजनेमध्ये ग्रंथप्रकाशन विभागासाठी त्यांची निवड झाली होती. 'काळ', 'त्रिकाळ' आणि 'भारत' या वृत्तपत्रांत बातमीदार, उपसंपादक, प्रमुख सहसंपादक म्हणून काम करतानाच त्यांनी स.प. महाविद्यालयातून एम.ए. पदवी संपादन केली. उमेदवारीचा काळ संपवून त्यांनी १९५१ मध्ये 'केसरी'च्या त्रिसाप्ताहिकात कामाची सुरुवात केली. उपसंपादक, वृत्तसंपादक, विविध विषय संपादक त्याचप्रमाणे 'सह्याद्री'चे कार्यकारी संपादक या नात्याने काम करताना भरपूर अनुभव संपादन केला. 'केसरी'त काम करताना ते वक्तृत्वोत्तेजक सभा आणि वसंत व्याख्यानमालेचे कार्यवाह होते. त्यानंतर गोखले यांनी 'किलोस्कर' मासिकाचे सहसंपादक म्हणून चार वर्षे काम केले.

त्यांच्या पत्रकारितेच्या जीवनातील दुसरा महत्त्वाचा कालखंड १९६८ मध्ये सुरू झाला. या वर्षी पुणे विद्यापीठाच्या वृत्तपत्रविद्या विभागाच्या संचालकपदी प्रपाठक म्हणून त्यांची नेमणूक झाली. विभागात १५ वर्षे प्राध्यापक म्हणून काम केल्यावर विभागप्रमुख पदावरून ते १९८३ मध्ये निवृत्त झाले. या विभागाला स्वरूप आणि कार्यपद्धती देण्यामध्ये त्यांचे महत्त्वपूर्ण योगदान आहे. कोलंबो, क्वालालंपूर, सिंगापूर, टोकियो, होनोलुलू, टोरांटो, फिलाडेल्फिया अशा सर्व परदेशातील संस्थांना भेटी दिल्या. या त्यांच्या अनुभवाचा फायदा पुणे विद्यापीठातील विद्यार्थ्यांना झाला. त्यांच्याच प्रयत्नांमुळे या विभागाचे पूर्णवेळ अभ्यासक्रमामध्ये रूपांतर झाले. गोखले यांनी मुलांसाठी जॉन रॉब यांच्या 'फ्रंट पेज स्टोरी'चा अनुवाद, 'अँटनी आणि क्लिओपात्रा' ही शेक्सपिअरच्या नाटकाची कथा, 'वाटेल ते' हा ललित स्फुटलेखनाचा संग्रह, 'पत्रकारितेचा स्वभाव' आणि 'यूज ऑफ एज्युकेशनल टीव्ही इन इंडिया अँड जपान' हे पुस्तक अशी त्यांची ग्रंथसंपादा आहे. ते १९५० पासून पुणे श्रमिक पत्रकार संघाशी संबंधित होते. महाराष्ट्र श्रमिक पत्रकार संघाचेही ते काही काळ अध्यक्ष होते. वृत्तविद्या प्रबोधिनीच्या कार्यकारी मंडळात कोशाध्यक्ष म्हणून त्यांनी काम केले.

#### \* प्रभाकर कारखानीस

विद्यार्थी सहायक समितीचे हितचिंतक प्रभाकर द्वारकानाथ कारखानीस (वय ८२) यांचे वृद्धापकाळाने निधन झाले. कारखानीस यांचा जन्म खोपोली येथे झाला. वडिलांच्या निधनानंतर लहान वयातच कौटुंबिक जबाबदारी आल्याने अनेक अडचणींना तोंड देऊन त्यांनी आपले एम.कॉम., एल.एल.बी.पर्यंतचे शिक्षण पूर्ण केले. नोकरीनिमित्त युगांडाला गेले असताना तेथे त्यांनी अनेक शैक्षणिक उपक्रम सुरू केले. अकाउंटन्सी या विषयावर त्यांनी तीन पुस्तके लिहिली आहेत. १९७९ मध्ये इदी अमीन यांच्या धोरणामुळे ते युगांडातून भारतात परत आले. अमेरिकेत जाऊन हॉटेल व्यवसाय

केला. हॉस्पिटलमध्ये कंट्रोलर, टॅक्स कन्सल्टंट, रिअल इस्टेट एजंट, इन्व्हेस्टमेंट मॅनेजर अशा स्वरूपाची कामे तेथे केली. अंबरनाथला महाविद्यालय व वाचनालय सुरू केले. विद्यार्थी सहायक समितीला त्यांनी दिलेल्या भरघोस देणगीतून २०० विद्यार्थ्यांच्या एका वसतिगृहाची उभारणी झाली.

**\* चित्रपट अभ्यासक प्रा. सतीश बहादूर**

‘फिल्म अँड टेलिव्हिजन इन्स्टिट्यूट ऑफ इंडिया’ (एफटीआयआय) संस्थेमध्ये प्राध्यापक म्हणून दोन दशकांचा अध्यापनाचा दीर्घ अनुभव असलेले प्रा. सतीश बहादूर यांचे २३ जुलै रोजी अल्पशा आजाराने निधन झाले.

‘एफटीआयआय’च्या स्थापनेच्या काळातील प्राध्यापक म्हणून संस्थेची ध्येयधोरणे आखून त्यानुसार संस्थेची वाटचाल करण्यात त्यांचा मोलाचा वाटा होता. चित्रपट विषयात त्यांनी केलेल्या दीर्घ संशोधनाचा लाभ आज भारतीय चित्रपटसृष्टीत नाव कमावलेल्या अनेक कलाकारांना मिळाला आहे. ‘एफटीआयआय’ आणि राष्ट्रीय चित्रपट संग्रहालयातर्फे (एनएफएआय) दर वर्षी घेण्यात येणारा प्रसिद्ध चित्रपट परीक्षण अभ्यासक्रम सुरू करण्यात त्यांचा महत्त्वाचा वाटा होता. प्रा. बहादूर यांचे अनेक शोधनिबंध प्रसिद्ध आहेत.

दूरदर्शनवरील ‘बाते फिल्मों की’ आणि ‘एज्युकेशनल मल्टिमीडिया रिसर्च सेंटर’ (ईएमआरसी) संस्थेसाठी ‘अंडरस्टँडिंग सिनेमा’ या मालिकांचे संयोजक म्हणूनही त्यांनी आपली स्वतंत्र ओळख निर्माण केली होती. ‘एफटीआयआय’मध्ये रुजू होण्यापूर्वी काही वर्षे त्यांनी फिल्म सोसायटी चळवळीसाठी काम केले; तर त्यापूर्वी अर्थशास्त्र विषयाचे प्राध्यापक म्हणून पदव्युत्तर पदवी शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांना अकरा-बारा वर्षे अध्यापन केले होते. ‘एफटीआयआय’मध्ये प्राध्यापक म्हणून ते १९६३ मध्ये रुजू झाले होते. देशभरातील विविध चित्रपट महोत्सवांत त्यांचा सक्रिय सहभाग होता.

**\* ‘मल्याळ मनोरमा’चे मुख्य संपादक के. एम. मॅथ्यू**

ज्येष्ठ पत्रकार आणि ‘मल्याळ मनोरमा’ या वृत्तपत्राचे मुख्य संपादक के. एम. मॅथ्यू यांचे वृद्धापकाळाने वयाच्या ९३ वर्षी त्यांच्या राहत्या घरी निधन झाले. २ जानेवारी १९१७ रोजी जन्मलेले मॅथ्यू हे मल्याळ समूहामध्ये १९५४ मध्ये व्यवस्थापकीय संपादक म्हणून रुजू झाले व १९७३ मध्ये ते या नियतकालिकाचे मुख्य संपादक झाले. अनेक प्रकाशने सुरू करून त्यांनी या समूहाला लोकप्रिय बनवले. पद्मभूषण पुरस्कारासहित त्यांना अनेक मानाचे पुरस्कार लाभले होते. मुख्य संपादक झाल्यानंतर त्यांनी मल्याळम आणि इंग्रजीमध्ये महिलाविषयक नियतकालिक ‘वनिता’, इंग्रजी साप्ताहिक ‘द वीक’, शेतकऱ्यांचे मासिक ‘कर्शकाश्री’, लहान

मुलांचे मासिक 'बलराम चित्र कथा', 'मनोरमा इयर बुक' हे चार भाषांमधील वार्षिक, मल्याळममध्ये 'कलिकुडुक्का' व इंग्रजीमध्ये 'मॅजिक पॉट' अशी अनेक नियतकालिके सुरू केली. या सर्व नियतकालिकांना जाणकार वाचकांचा उदंड प्रतिसाद लाभला होता. १९८८ मध्ये 'पद्मभूषण' या मानाच्या पुरस्काराने त्यांना सन्मानित करण्यात आले होते. त्याखेरीज १९९१ मध्ये फाउंडेशन ऑफ इन्फर्मेशन अँवॉर्ड, १९९२ मध्ये नॅशनल सिटिझन्स अँवॉर्ड, १९९५ मध्ये रामकृष्ण जय दयाळ अँवॉर्ड, १९९६ मध्ये दुर्गाप्रसाद चौधरी अँवॉर्ड, १९९६ मध्येच बी. डी. गोएंका पुरस्कार तसेच केरळ प्रेस अकादमी अशा विविध पुरस्कारांनी त्यांना गौरविण्यात आले होते. पी.टी.आय. चे अध्यक्ष, इंडियन न्यूजपेपर सोसायटीचे अध्यक्ष, ऑडिट ब्युरो ऑफ सर्क्युलेशनचे अध्यक्ष, इंडियन लॅंग्वेज न्यूजपेपर सोसायटीचे उपाध्यक्ष अशा विविध मानांच्या पदांवरही त्यांनी काम केले होते. त्यांच्या पत्नी अन्नाम्मा (१९२२-२००३) या पाकतज्ञ होत्या व वनिताच्या मुख्य संपादक म्हणून काम करताना त्यांनी विपुल लेखन केले होते. 'अन्नाम्मा' या नावाने त्यांच्या आठवणी पेंग्विन प्रकाशनाने प्रसिद्ध केल्या होत्या. मल्याळम भाषेत त्यांनी आपले आत्मचरित्रही लिहिले होते.

#### \* 'कलावैभव'चे निमति मोहन तोंडवळकर

मराठी नाट्यसृष्टीत 'मोहनशेठ' या भारदस्त नामाभिधानाने ओळखले जाणारे 'कलावैभव' नाट्यसंस्थेचे ज्येष्ठ निमति मोहन तोंडवळकर यांचे ६ ऑगस्ट रोजी राहत्या घरी हृदयविकाराच्या तीव्र झटक्याने आकस्मिक निधन झाले. ते ७७ वर्षांचे होते. त्यांच्या पश्चात पत्नी, पुत्र, कन्या, नातवंडे आदी परिवार आहे. नव्या आशय-विषयांवरील प्रयोगशील नाटकांच्या सतत शोधत राहणारे मोहन तोंडवळकर हे मराठी व्यावसायिक रंगभूमीवरील एक जाणते 'प्रायोगिक' निमति म्हणून प्रायोगिकवाल्यांमध्येही आदराचे स्थान बाळगून होते. 'कलावैभव' निर्मित निवडक नाटकांची यादी जरी नुसती नजरेखालून घातली, तरी त्यांच्या रत्नपारखी नाट्यदृष्टीची प्रचीती येते. 'काचेचा चंद्र', 'हिमालयाची सावली', 'वाडा चिरेबंदी', 'मला उत्तर हवंय', 'महासागर', 'पुरुष', 'जास्वंदी', 'माणसाला डंख मातीचा', 'सावित्री', 'पर्याय', 'दुसरा सामना', 'गोष्ट प्रेमाची', 'नातीगोती', 'राहिले दूर घर माझे', 'राव जगदेव मार्तंड', 'शॉर्टकट', 'एक हड्डी मुलगी', 'अपूर्णांक', 'कस्तुरीमृग', 'नांदा सौख्यभरे', 'नल-दमयंती', 'पाऊलखुणा', 'महायोग', 'मी राष्ट्रपती', 'सौभाग्य', 'वन रूम किचन', 'कार्टी काळजात घुसली', 'लफडा सदन', 'गेला माधव कुणीकडे', 'लपंडाव', 'अचानक', 'प्रासंगिक करार', 'शंभुराजे'... अशी कितीतरी! प्रायोगिक नाटक - व्यावसायिक नाटक असला भेद न करता आपल्याला भावलेली नाटके त्यांनी बेधडक रंगभूमीवर आणली. आयुष्याच्या अखेरपर्यंत ते नाट्यव्यवसायात



---

सक्रिय होते. सध्याही ते एका नव्या नाटकाच्या जुळवाजुळवीत व्यग्र होते.

मोहन तोंडवळकर मूळचे मालवण तालुक्यातील 'रेवंडी' गावचे. घरच्या यथातथा परिस्थितीमुळे नाटकधंद्यात येण्यापूर्वी तोंडवळकरांनी अनेक उद्योग केले. पल्लवी अॅडव्हर्टायझिंग ही जाहिरात संस्थाही ते चालवीत होते. मुंबई पोर्ट ट्रस्टमध्ये नोकरी करत असतानाच जुन्या नाटकांचे कंत्राटी प्रयोग लावण्यापासून सुरुवात करून त्यांनी पुढे 'कलावैभव' या स्वतःच्या नाट्यसंस्थेची स्थापना केली. राज्य नाट्यस्पर्धेत महाराष्ट्राच्या कानाकोपऱ्यातील हरहुन्नरी रंगकर्मी आपली सकस नाटके सादर करीत असतात. तोंडवळकर या स्पर्धेला आवर्जून हजेरी लावत आणि त्यातले गुणी लेखक, दिग्दर्शक आणि कलावंत हेरून त्यांना ते व्यावसायिक रंगभूमीवर आणत. विजय मेहता, जयवंत दळवी, सुरेश खरे, नाना पाटेकर अशा अनेक रंगकर्मींना व्यावसायिक रंगभूमीवर आणण्यात आणि स्थिर करण्यात त्यांचा महत्त्वाचा वाटा होता. त्यांच्या नाट्यक्षेत्रातील या प्रदीर्घ वाटचालीत अनेक बहुमानाचे पुरस्कार, मानसन्मान त्यांच्याकडे चालून आले. वसईत झालेल्या नाट्यसंमेलनाचे अध्यक्षपदही त्यांनी भूषविले.

अलीकडेच त्यांची पंचाहत्तरी मोठ्या थाटात साजरी झाली होती. तेव्हा 'मोहनशेठ' हा त्यांच्या नाट्यकार्याचा परामर्श घेणारा देखणा गौरवग्रंथ प्रकाशित करण्यात आला होता.

#### \* ज्येष्ठ चित्रपट दिग्दर्शक बाळ सराफ

ज्येष्ठ चित्रपट निर्माते, दिग्दर्शक, लेखक बाळ सराफ यांचे (वय ८६) २ ऑगस्ट रोजी दीर्घ आजाराने निधन झाले. त्यांचे मागे दोन मुले, एक मुलगी आणि नातवंडे असा परिवार आहे.

मराठी चित्रपटसृष्टीत सराफ ४५ वर्षे कार्यरत होते. त्यांच्या या कार्याचा गौरव करण्यासाठी भारतीय चित्रपट महामंडळाने त्यांना २००६ मध्ये 'चित्रकर्मी' पुरस्कार प्रदान केला. सराफ यांनी दिग्दर्शित केलेले अनेक चित्रपट लोकप्रिय ठरले आहेत.

मराठी, हिंदी यांसह उत्तर प्रदेश सरकारच्या चित्रपटाची पटकथा आणि दिग्दर्शनाचे काम त्यांनी केले. राजा परांजपे दिग्दर्शित 'गंगेत घोडं न्हालं' या चित्रपटाचे ते सहदिग्दर्शक होते. 'तीन मुलं', 'कही देबे संदेस', 'सौभाग्यकांक्षिणी' या चित्रपटांचे त्यांनी दिग्दर्शन आणि संकलन केले.

'मैं अगला नहीं हूँ', 'जागा भाड्याने देणे', 'बलिदान साकार सपना' या चित्रपटांचे ते सहसंकलक होते. 'बिस्किट कारखाना' आणि 'उत्तर प्रदेश के किसान' या चित्रपटांचे ते दिग्दर्शक होते. वालचंदनगर, कूपर एजन्सी, साठे बिस्किट यांच्यासाठीच्या लघुपटांचीही सराफ यांनी निर्मिती केली.

---

### \* ऑस्करविजेत्या अभिनेत्री पॅट्रिशिया नील

हॉलिवूडच्या लोकप्रिय व ऑस्कर विजेत्या अभिनेत्री पॅट्रिशिया नील यांचे (वय ८४) १२ ऑगस्ट रोजी निधन झाले. हॉलिवूडचा एक काळ गाजविल्यानंतर त्या पूर्णतः दुर्लक्षित झाल्या होत्या. निधन झाल्यानंतर दोन दिवसांनी त्यांचा मृतदेह घराबाहेर काढण्यात आला.

‘हूड’ या १९६३च्या गाजलेल्या चित्रपटासाठी त्यांना ऑस्कर पुरस्कार मिळाला होता. नील यांनी कारकिर्दीमध्ये विविध प्रकारच्या भूमिका केल्या. रोनाल्ड रेगन, जॉन वेन, टॅरोन पॉवर या हॉलिवूडच्या एकेकाळच्या प्रसिद्ध अभिनेत्यांसोबत त्यांनी केलेले चित्रपट लोकप्रिय होते. निधनावेळी त्यांच्यासोबत कोणीही नातेवाईक नव्हते. त्या फुफ्फुसाच्या कर्करोगाने आजारी होत्या. हॉलिवूडमधील अनेकांसोबत त्यांचे प्रेमसंबंध होते. गॅरी कूपर यांच्यासोबत त्या काही काळ राहत होत्या. गॅरी व नील यांनी ‘द फाउंटनहेड’ व ‘ब्राइट लाइफ’ या चित्रपटांत भूमिका केल्या होत्या. रोआल्ड हॅल्ड या ब्रिटिश लेखकाशी त्यांनी लग्न केले होते. दोघांना ५ मुलेही झाली. मात्र, त्यांपैकी तीन मुले एका अपघातात मरण पावली. त्यांनी सुरू केलेल्या पुनर्वसन केंद्राच्या संकेतस्थळावर त्यांचे आत्मचरित्रही प्रसिद्ध झाले आहे.

### \* ज्येष्ठ पत्रकार गोपाळराव पटवर्धन

ज्येष्ठ पत्रकार, कामगार चळवळीतील ज्येष्ठ कार्यकर्ते आणि स्वातंत्र्यसैनिक गोपाळराव पटवर्धन यांचे १७ ऑगस्ट रोजी रात्री हृदयविकाराच्या झटक्याने निधन झाले. तत्त्वनिष्ठ पत्रकारिता जपत आयुष्याच्या अखेरपर्यंत कार्यरत असलेले पटवर्धन यांनी विविध दैनिकांमध्ये काम केले ते ८८ वर्षांचे होते.

गोपाळरावांचा जन्म ५ जून १९२२ ला रत्नागिरी येथे झाला. त्यांचे प्राथमिक शिक्षण सांगली आणि मुंबईला झाल्यानंतर त्यांनी पुण्यात पुढचे शिक्षण घेतले. पुण्यात शिक्षण घेताना ते सानेगुरुजींच्या भाषणाने प्रभावित झाले. १९४२ च्या स्वातंत्र्यलढ्यात ते सहभागी झाले होते. तुरुंगवासात असताना त्यांना कॉ. श्रीपाद अमृत डांगे यांच्यासह अनेक नेत्यांची व्याख्याने ऐकायला मिळाली.

टेलिफोनच्या तारा तोडणे, टपाल जाळणे अशी आंदोलने त्यांनी केली. त्यात त्यांना तुरुंगवासही भोगावा लागला.

त्यानंतर त्यांनी पत्रकारितेमध्ये पदार्पण केले. त्यांची सुरुवात १९५० च्या सुमारास ‘मन्वंतर’ मधून झाली. कालांतराने त्यांनी ‘तरुण भारत’, ‘विशाल सद्वाद्री’, ‘गावकरी’, ‘प्रभात’, ‘लोकशक्ती’ आदी वृत्तपत्रांमध्ये काम केले. ‘केसरी’मध्येही त्यांनी काही काळ लेखन केले. पानशेत धरण फुटण्याची शक्यता असून, त्याचा पुण्याला धोका असल्याची पहिली बातमी गोपाळरावांनी दिली होती. १९५२ पासून

---

झालेल्या सार्वत्रिक निवडणुकींची वार्तापत्रे त्यांनी लिहिली होती. निष्पक्ष वार्तापत्रे हे त्यांचे वैशिष्ट्य होते.

कामगार चळवळीतील कार्यकर्त्यांचा मूळ पिंड असल्याने पत्रकारितेतही गोपाळरावांनी पत्रकार संघाच्या कामात हिरिरीने भाग घेतला आणि प्रदीर्घ काळ ते त्यात सहभागी झाले. १९७५ मध्ये पुणे श्रमिक पत्रकार संघाचे अध्यक्षपद त्यांनी भूषविले होते. १९७४ मध्ये इंडियन फेडरेशन ऑफ वर्किंग जर्नालिस्टचे अधिवेशन आयोजित करण्यात त्यांनी महत्त्वाचा वाटा उचलला. महाराष्ट्र श्रमिक पत्रकार संघाचे अध्यक्ष म्हणूनही त्यांनी काम केले. पुणे विद्यापीठाचा पदविका अभ्यासक्रम सुरू करण्यात त्यांचा महत्त्वाचा वाटा होता. पुणे श्रमिक पत्रकार संघाच्या स्वतंत्र वास्तूच्या निर्मितीसाठी त्यांनी भरपूर प्रयत्न केले. त्यातूनच पत्रकार भवनाची निर्मिती झाली. पत्रकारांसाठीच्या विविध योजनांमध्ये त्यांचा सहभाग होता. पुणे श्रमिक पत्रकार संघाचे अध्यक्ष म्हणून काम करताना सभासद नोंदणी करण्यात तसेच संघटनेचे काम उभे करण्यात त्यांनी पुढाकार घेतला.

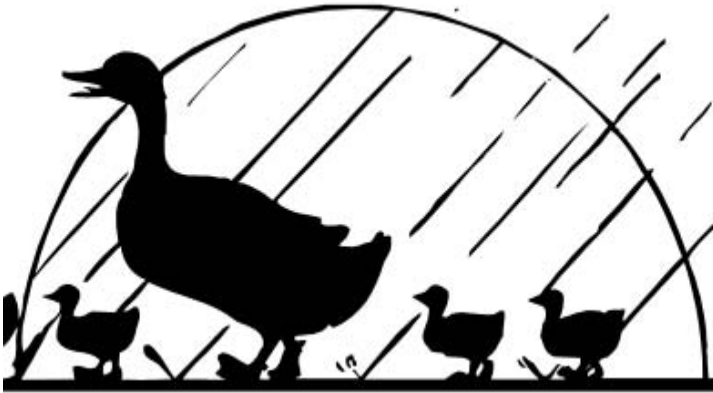
विविध कायद्यांबाबतचा गोपाळरावांचा दांडगा अभ्यास होता. तसेच अनेक विषयांवरील बारीक वाचन ते अखेरपर्यंत करित होते. त्यांचा स्वतःचा ग्रंथसंग्रह मोठा होता. त्यांतील अनेक पुस्तके त्यांनी पत्रकार संघाला तसेच पुणे विद्यापीठाच्या वृत्तपत्रविद्या विभागाला भेट दिली होती. तरुण पत्रकारांना अनेक विषयांवर मोलाचे मार्गदर्शन ते करित असत. अखेरपर्यंत उत्साही आणि कार्यरत असलेल्या गोपाळरावांच्या मृत्यूची बातमी पत्रकारिता तसेच सामाजिक, राजकीय क्षेत्रातील अनेकांना धक्का देणारी ठरली. श्रीमंत दगडूशेठ हलवाई गणपती ट्रस्टने गोपाळरावांच्या प्रेरणेमुळे गणेशोत्सव मंडळांची स्पर्धा १९८३ मध्ये सुरू केली होती.

□

# बालगरी

## अनुक्रमणिका

नेताजी सुभाषचंद्र बोस	१०१
उपकाराची फेड अपकारानं केली	११२



---

नेताजी सुभाषचंद्र बोस



“या वकीलसाहेब.”

“बोला मॅजिस्ट्रेटसाहेब, का बोलावणं केलंत?”

“तुमच्याविरुद्ध फार तक्रारी आहेत.”

“कोणाच्या?”

“पोलिस खात्याच्या. ते गुन्हेगार पकडतात, खटले भरतात आणि तुम्ही ...”

“आम्ही काय?”

“सरकारी वकील असूनही ...”

“गुन्हेगार सुटतात; असंच ना? साहेब, कायदा सत्य पाहतो, सत्ता नव्हे. तो न्यायाची बाजू घेतो, अन्यायाची नाही. खोटे पंच, भोंगळ पुरावे यावर—”

“मग मला वरिष्ठांकडे तुमच्याविरुद्ध दाद मागावी

---

लागेल.”

“तुम्हाला तुमचा मार्ग मोकळा आहे.”

“आपण जाऊ शकता.”

कटकचे जिल्हा मॅजिस्ट्रेट व एक तरुण सरकारी वकील जानकीनाथ बोस यांच्यात मोठा खटका उडाला. स्वाभिमानी जानकीनाथांनी अपमान सहन न झाल्यामुळे सरकारी वकीलीचा राजीनामा त्वरित दिला. प्रकरण एवढ्यावरच थांबले नाही, तर दडपशाहीला कंटाळून त्यांनी आपल्या रायबहादूरकीचाही त्याग केला.

अशा तेजस्वी, तडफदार पित्याच्या पोटी सुभाषचंद्रांचा जन्म झाला. वेळ होती दुपारी सव्वाबारा. २३ जानेवारी १८९७. सुभाषचंद्र आपल्या आई-वडिलांचे नववे अपत्य. त्यांतील सहावे पुत्र.

जानकीनाथ नावाजलेले वकील असल्यामुळे व समाजकार्याची त्यांना गोडी असल्यामुळे ते सतत कोर्ट-कचेऱ्या, सभा-संमेलनं व छोटे मोठे प्रवास यात मग्न असत. लक्ष्मीची त्यांच्यावर मर्जी होती. घरी नोकर-चाकर भरपूर होते. मुलांच्याकडे लक्ष देण्यास त्यांना वेळ नव्हता. त्याहूनही, तशी त्यांची वृत्ती नव्हती. आपले कार्यक्षेत्र चार भिंतींच्या पलीकडे आहे, असे त्यांना वाटे. गुंतागुंतीचे खटले चालवावेत, नामांकित वकिलांना बुद्धिजेताने हरवावे, मानमरातब मिळवावा, याच

---

विचारात ते सदैव असत. उत्कृष्ट वकील, सरकारी वकील, कटक नगरपालिकेचे अध्यक्ष, बंगाल कायदेमंडळाचे सभासद व रायबहादूर पदवीची प्राप्ती अशी त्यांची उन्नती होत गेली. पण मनातून त्यांना ब्रिटिशांच्या जुलमी राजवटीचा कंटाळा होता. यथाशक्ती ते गोरगरिबांना मदत करीत. माता-पित्यांच्या स्मरणार्थ त्यांनी एक धर्मार्थ दवाखाना चालविला होता. अनेक सार्वजनिक संस्थांशी त्यांचा सक्रिय संपर्क होता.

प्रभावतीदेवी घर चालवीत. मुलांचे करायचे, नोकर-चाकरांकडून कामे करून घ्यायची, उजाडलेला दिवस मावळलेला त्यांना कळतही नसे. रीतीरिवाजाप्रमाणे इतर मुले नोकरांकडून करून घेत, पण सुभाष ..

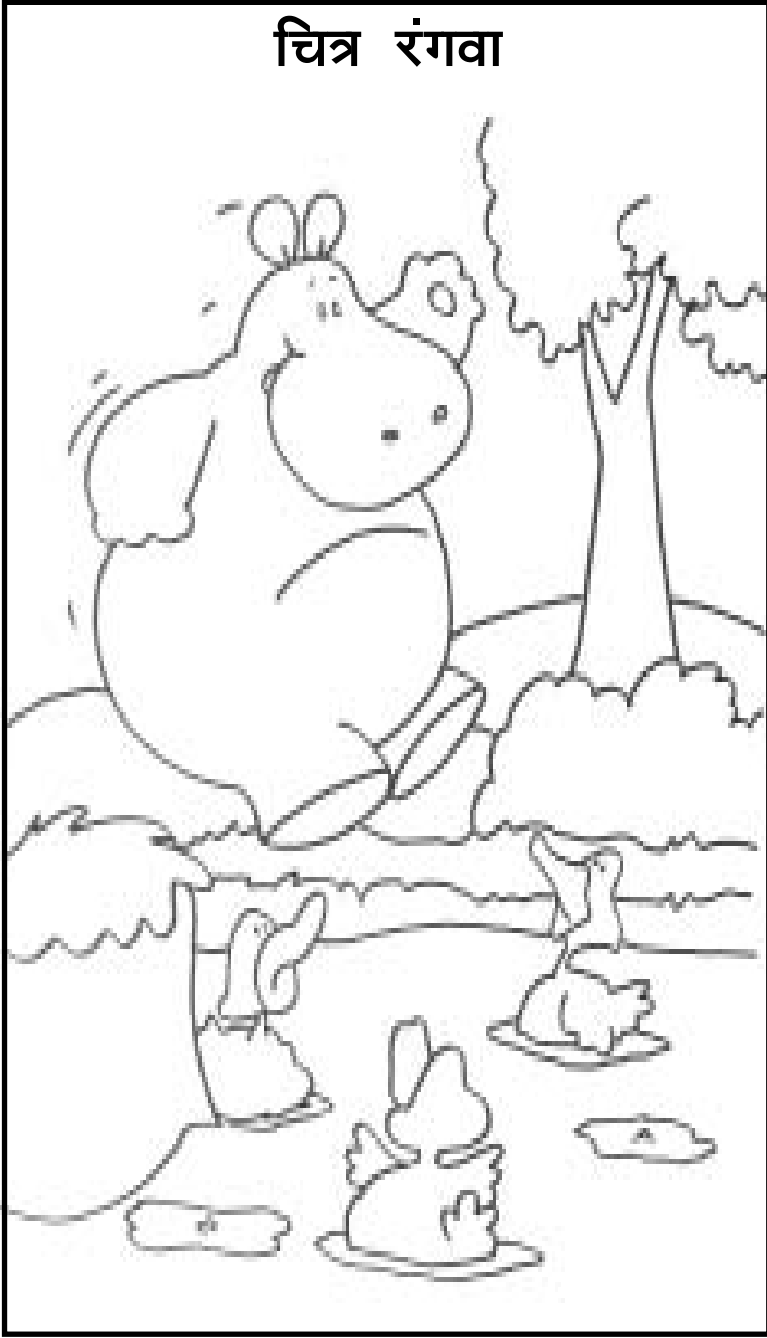
आईने सारे केल्याशिवाय सुभाषला समाधानच वाटत नव्हते.

धडाडीचे आकांक्षी वडील, प्रेमळ व कष्टशील माता, बंगालसारखी तेजस्वी तपोभूमी की जिने भारताला महाकवी, थोर चित्रकार, समाजसुधारक, शास्त्रज्ञ व क्रांतिवीर दिले- अशा पावनभूमीत बाल सुभाषचा आत्मा विकसित होत होता.

नेताजी सुभाषचंद्र बोस  
- रा. वा. शेवडे गुरुजी

---

## चित्र रंगवा



१०४ / सप्टेंबर २०१० : मेहता मराठी ग्रंथजगत



## बालसाहित्य

पुस्तकाचे नाव	लेखक	किंमत
<b>चित्रमय रंगतदार कथा</b>		
चतुर बोकोबा आणि इतर कथा	वृषाली पटवर्धन	३०
नशीबवान शेखर आणि इतर कथा	वृषाली पटवर्धन	३०
लोखंड खाणारे उंदीर आणि इतर कथा	वृषाली पटवर्धन	३०
सुंठ बिस्किटाचा माणूस आणि इतर कथा	चारुता पुराणिक	३०
हस्तिदंती छडी आणि गोष्टी देशोदेशीच्या	चारुता पुराणिक	३०
सूर्याची चोरी आणि गोष्टी देशोदेशीच्या	चारुता पुराणिक	३०
लैलाचा दिवा आणि गोष्टी देशोदेशीच्या	चारुता पुराणिक	३०
निद्राराणी आणि इतर कथा	विजया देशपांडे	३०
जादूचं खीरपात्र आणि इतर कथा	अरुंधती पंडित	३०
टिंबक टू आणि इतर कथा	मंजूषा आमडेकर	३०
गम्मत गोष्टी	मंजूषा आमडेकर	३०
धमाल गोष्टी	मंजूषा आमडेकर	५०
मजेदार लोककथा	मंजूषा आमडेकर	३०
आदर्श लोककथा	मंजूषा आमडेकर	३०
राजाचं गुपित आणि इतर कथा	मंजूषा आमडेकर	३०
दुम् दुम् दुमाक दुम्SSS आणि इतर कथा	मंजूषा आमडेकर	३०
सोन्याचा पाऊस आणि मजेदार गोष्टी	मंजूषा आमडेकर	३०
ड्रॅगनचं घर आणि मजेदार गोष्टी	मंजूषा आमडेकर	३०
बुडबुड्यांचे विमान आणि इतर गोष्टी	अर्चना ओक	३०
चालणारा हिमपुतळा आणि इतर गोष्टी	अर्चना ओक	५०
छोटुसा पांढरा ससुकला आणि इतर गोष्टी	अर्चना ओक	५०

छोटू किल्लीवाला उंदीर		
आणि इतर गोष्टी	अर्चना ओक	३०
गंपू चिंपू आणि इतर कथा	उमा खरे	३०
मैत्रीचे मोल आणि इतर कथा	उमा खरे	३०
सिंड्रेला आणि इतर कथा	उमा खरे	३०
घारीची चलाखी आणि मस्त मस्त गोष्टी	उमा खरे	३०
गर्विष्ठ घोडा आणि मस्त मस्त गोष्टी	उमा खरे	३०
बदकाचे बूट आणि गम्मत गोष्टी	उज्ज्वला केळकर	३०
गर्विष्ठ सूर्यफूल आणि गम्मत गोष्टी	उज्ज्वला केळकर	३०
बंटू बसला ढगात आणि इतर कथा	राजीव तांबे	५०
बंटूचा टिकटिक मित्र आणि इतर कथा	राजीव तांबे	५०
घड्याळातली कोकिळा आणि		
गडबड गोष्टी	निर्मला मोने	३०
अस्वलाची शेपटी आणि गडबड गोष्टी	निर्मला मोने	३०
खट्याळ खलाशी आणि गडबड गोष्टी	निर्मला मोने	३०
जादूचं बटण आणि इतर गोष्टी	निर्मला मोने	३०
जादूचं रबर आणि इतर गोष्टी	निर्मला मोने	३०
जादूचं तळं आणि इतर गोष्टी	निर्मला मोने	३०
गोष्टी पानोपानी	ईशान पुणेकर	३०
गोष्टी मनोमनी	ईशान पुणेकर	३०
गोष्टी कानोकानी	ईशान पुणेकर	३०
चालणारे बूट आणि मजेदार गोष्टी	संस्मिता गुप्ते	५०
जादूचा अंगरखा आणि मजेदार गोष्टी	संस्मिता गुप्ते	५०
पतंगाची करामत आणि मजेदार गोष्टी	संस्मिता गुप्ते	५०
पिनू-चिनूची चतुराई आणि मजेदार गोष्टी	संस्मिता गुप्ते	५०
<b>फ्रँकलिन मालिका : पोलेत बूज्वा</b>		
फ्रँकलिन आणि दंतपरी	अनु. मंजूषा आमडेकर	५०
फ्रँकलिन थाप मारतो	अनु. मंजूषा आमडेकर	५०
फ्रँकलिन आणि अंधारगुडुप	अनु. मंजूषा आमडेकर	५०

फ्रँकलिनची दादागिरी	अनु. मंजूषा आमडेकर	५०
फ्रँकलिन हरवतो	अनु. मंजूषा आमडेकर	५०
फ्रँकलिनचा पसारा	अनु. मंजूषा आमडेकर	५०
फ्रँकलिन आणि फुटबॉल स्पर्धा	अनु. मंजूषा आमडेकर	५०
फ्रँकलिन आणि पाळीव प्राणी	अनु. मंजूषा आमडेकर	५०
चल, आटप लवकर, फ्रँकलिन	अनु. मंजूषा आमडेकर	५०
फ्रँकलिन आणि हरवलेला कॅमेरा	अनु. मंजूषा आमडेकर	५०
फ्रँकलिन शाळेत जातो	अनु. मंजूषा आमडेकर	५०
फ्रँकलिनचं पांघरूण	अनु. मंजूषा आमडेकर	५०
फ्रँकलिन आणि सण	अनु. मंजूषा आमडेकर	५०
फ्रँकलिनचा वाईट दिवस	अनु. मंजूषा आमडेकर	५०
फ्रँकलिन सायकल चालवतो	अनु. मंजूषा आमडेकर	५०
फ्रँकलिनचा नवा मित्र	अनु. मंजूषा आमडेकर	५०
फ्रँकलिन आणि वादळी पाऊस	अनु. मंजूषा आमडेकर	५०
फ्रँकलिन आणि रात्रीची धमाल	अनु. मंजूषा आमडेकर	५०
शाळेच्या नाटकात फ्रँकलिन	अनु. मंजूषा आमडेकर	५०

### आजीनं सांगितलेल्या चातुर्यकथा

हितोपदेश : बोधप्रद कथा	मोहन वेल्हाळ	३०
हितोपदेश : मनोरंजक कथा	मोहन वेल्हाळ	३०
हितोपदेश : प्रेरक कथा	मोहन वेल्हाळ	३०
हितोपदेश : रोचक कथा	मोहन वेल्हाळ	३०
जातक कथा : मनोरंजक	निर्मला सारडा	३०
जातक कथा : प्रेरक	निर्मला सारडा	३०
जातक कथा : रोचक	निर्मला सारडा	३०
जातक कथा : शिक्षाप्रद	निर्मला सारडा	३०
शेखचिल्लीचे किस्से	निर्मला सारडा	२५
मन्त्रो	मंजूषा आमडेकर	२५
मोठ्यांच्या छोट्या गोष्टी	माधव मोर्डेकर	३०
रमज्या गमज्या आणि जम्मत गोष्टी	अरुंधती महाम्बरे	३०

ठकुबाई ठेंगे आणि जम्मत गोष्टी	अरुंधती महाम्बरे	३०
बुटकबैंगण विसरभोळे आणि जम्मत गोष्टी	अरुंधती महाम्बरे	३०

### तेनालीराम मालिका

बुद्धिमान तेनालीराम	मंजूषा आमडेकर	३०
जगावेगळा तेनालीराम	मंजूषा आमडेकर	३०
चतुर तेनालीराम	मंजूषा आमडेकर	३०
न्यायप्रिय तेनालीराम	मंजूषा आमडेकर	३०
समयसूचक तेनालीराम	मंजूषा आमडेकर	३०
लाडका तेनालीराम	मंजूषा आमडेकर	३०
प्रसंगावधानी तेनालीराम	मंजूषा आमडेकर	३०
निर्भय तेनालीराम	मंजूषा आमडेकर	३०
राज्याचे भूषण तेनालीराम	मंजूषा आमडेकर	३०
हजरजबाबी तेनालीराम	मंजूषा आमडेकर	३०
हुशार तेनालीराम	मंजूषा आमडेकर	३०
विनोदवीर तेनालीराम	मंजूषा आमडेकर	३०
मजेदार तेनालीराम	मंजूषा आमडेकर	३०
परोपकारी तेनालीराम	मंजूषा आमडेकर	३०

### बिरबल मालिका

विनोदवीर बिरबल	निर्मला सारडा	३०
लाजवाब बिरबल	निर्मला सारडा	३०
बुद्धिमान बिरबल	निर्मला सारडा	३०
चतुर बिरबल	निर्मला सारडा	३०

### छोटुश्या बब्बडच्या गमतीदार गोष्टी

चंपी मालीश आणि था..था..था!	राजीव तांबे	३०
दांडोबा राक्षस आणि गुळगुळीत मावशी	राजीव तांबे	३०
गुळाची ढेप आणि सरबत	राजीव तांबे	३०
सू सुटका आणि रंगीत डोंगर	राजीव तांबे	३०

---

### ससोबा-हसोबा मालिका

शेपटीवालं झाड आणि इतर कथा	राजीव तांबे	५०
ससुल्या आणि इतर कथा	राजीव तांबे	५०
शूर ससोबा आणि इतर कथा	राजीव तांबे	५०
चला चहा पिऊया आणि इतर कथा	राजीव तांबे	५०
छत्रीची जादू आणि इतर कथा	राजीव तांबे	३०
(महाराष्ट्र राज्य पुरस्कार - कवी दत्त पुरस्कार - २००८-२००९)		
झॅकपॅक शोध आणि इतर कथा	राजीव तांबे	३०

### जंगल जंमत मालिका

जांभळे आंबे आणि जंमत गोष्टी	वैशाली कार्लेकर	३०
फट्फजिती आणि जंमत गोष्टी	वैशाली कार्लेकर	३०
गाढवाचं गाणं आणि जंमत गोष्टी	निर्मला मोने	३०
सिंहाचं उड्डाण आणि जंमत गोष्टी	निर्मला मोने	३०
सोनेरी चोच आणि जंमत गोष्टी	निर्मला मोने	३०
पिंटू पेलिकन आणि जंमत गोष्टी	निर्मला मोने	३०
तल्लख मोती आणि जंमत गोष्टी	निर्मला मोने	३०
लालतोंडी चोर आणि जंमत गोष्टी	निर्मला मोने	३०
उंटाची मान आणि जंमत गोष्टी	निर्मला मोने	३०
बूम बूम बैल आणि जंमत गोष्टी	अरुंधती महाम्बरे	५०
तीन छोटे मासे आणि जंमत गोष्टी	अरुंधती महाम्बरे	५०

### जंगल कथा

इमानी मित्र आणि इतर गोष्टी	शरद दळवी	३०
पंचरंगी खार आणि इतर गोष्टी	शरद दळवी	३०

### गुरुशिष्य कथा

कसोटी आणि इतर कथा	शरद दळवी	३०
सत्त्वपरीक्षा आणि इतर कथा	शरद दळवी	३०

### बोधकथा

महाकवि कालिदास आणि बोधकथा	शरद दळवी	३०
मोह आणि बोधकथा	शरद दळवी	३०

---

---

न्याय आणि बोधकथा	शरद दळवी	३०
------------------	----------	----

### चातुर्यकथा

बुद्धिरामाचा न्याय आणि चातुर्यकथा	शरद दळवी	३०
-----------------------------------	----------	----

प्रधानाची निवड आणि चातुर्यकथा	शरद दळवी	३०
-------------------------------	----------	----

### विज्ञान नवलाई

अंतराळ	डॉ. बाळ फोंडके	३०
--------	----------------	----

आपले पूर्वज	डॉ. बाळ फोंडके	३०
-------------	----------------	----

भूगोल	डॉ. बाळ फोंडके	३०
-------	----------------	----

खगोल	डॉ. बाळ फोंडके	३०
------	----------------	----

पशू-पक्षी	डॉ. बाळ फोंडके	३०
-----------	----------------	----

प्राणिजगत	डॉ. बाळ फोंडके	३०
-----------	----------------	----

### कुमार साहित्य

प्रल्हाद	संपादक : अनंत पै	२५
----------	------------------	----

श्रीरामाची कथा	संपादक : अनंत पै	२५
----------------	------------------	----

कर्ण	संपादक : अनंत पै	२५
------	------------------	----

चाणक्य	संपादक : अनंत पै	२५
--------	------------------	----

खरा मित्र आणि इतर गोष्टी	शरद दळवी	३०
--------------------------	----------	----

एकमेका साह्य करु आणि इतर गोष्टी	शरद दळवी	३०
---------------------------------	----------	----

आजीचं घर आणि इतर गोष्टी	शरद दळवी	३०
-------------------------	----------	----

पत्राचा प्रवास आणि इतर गोष्टी	शकुन्तला फडणीस	३०
-------------------------------	----------------	----

पैज जिंकली छोट्यांनं आणि इतर गोष्टी	शकुन्तला फडणीस	३०
-------------------------------------	----------------	----

आजीचा धडा आणि इतर गोष्टी	शकुन्तला फडणीस	३०
--------------------------	----------------	----

### युद्ध चित्रकथा

दहशतीचे बेट (इवो जिमाची लढाई)	अनु. प्रसाद बर्वे	६०
-------------------------------	-------------------	----

साम्राज्याच्या पाडाव (सिडवेची लढाई)	अनु. निर्मला मोने	६०
-------------------------------------	-------------------	----

### सीक्रेट सेव्हन मालिका मूळ लेखिका : एनिड ब्लायाटन

द सीक्रेट सेव्हन	अनु. प्रियंका कुलकर्णी	८०
------------------	------------------------	----

सीक्रेट सेव्हनची साहसी मोहीम	अनु. प्रियंका कुलकर्णी	८०
------------------------------	------------------------	----

शाब्बास, सीक्रेट सेव्हन	अनु. प्रियंका कुलकर्णी	८०
-------------------------	------------------------	----

---

रहस्याच्या मागावर सीक्रेट सेव्हन	अनु. प्रियंका कुलकर्णी ८०
आगे बढो, सीक्रेट सेव्हन	अनु. प्रियंका कुलकर्णी ८०
सीक्रेट सेव्हनची यशस्वी कामगिरी	अनु. प्रियंका कुलकर्णी ८०
सीक्रेट सेव्हनची सरशी	अनु. प्रियंका कुलकर्णी ८०
सीक्रेट सेव्हन झिंदाबाद	अनु. प्रियंका कुलकर्णी ८०
सीक्रेट सेव्हन आणि रहस्य	अनु. प्रियंका कुलकर्णी ८०
सीक्रेट सेव्हन समोर कोडं	अनु. प्रियंका कुलकर्णी ८०
सीक्रेट सेव्हनची आतषबाजी :	अनु. प्रियंका कुलकर्णी ८०
'गुणवान' सीक्रेट सेव्हन	अनु. प्रियंका कुलकर्णी ८०
सीक्रेट सेव्हनला धक्का	अनु. प्रियंका कुलकर्णी ८०
सावधान! सीक्रेट सेव्हन	अनु. प्रियंका कुलकर्णी ८०
सीक्रेट सेव्हनची गम्मत जम्मत	अनु. प्रियंका कुलकर्णी ८०

### संस्कारक्षम कथा / कविता

सूर्यास्त	वि. स. खांडेकर	३०
यज्ञकुंड	वि. स. खांडेकर	३०
मध्यरात्र	वि. स. खांडेकर	४०
घरटे	वि. स. खांडेकर	४०
अस्थी	वि. स. खांडेकर	३०
सैनिक हो, तुमच्यासाठी...	आनंद यादव	३०

### हॅरी पॉटर मालिका मूळ लेखिका : जे. के. रोलिंग

हॅरी पॉटर आणि परीस	बाळ उध्वरिषे	१६५
हॅरी पॉटर आणि रहस्यमय तळघर	मंजूषा आमडेकर	१९५
हॅरी पॉटर आणि अडकबानचा कैदी	प्रियंका कुलकर्णी	१९५
हॅरी पॉटर आणि अग्निचषक	मंजूषा आमडेकर	३२५

[www.mehtapublishinghouse.com](http://www.mehtapublishinghouse.com)

मराठी व इंग्रजी वेबसाइट आता अद्ययावत माहितीसह आणि  
नवीन आकर्षक स्वरूपात!

**आजच भेट द्या. व आपली मागणी नोंदवा.**

मेहता मराठी ग्रंथजगत : सप्टेंबर २०१० / १११

## उपकाराची फेड अपकारानं केली

पु. ग. वनमाळी

आजीची कोंबडी  
लांडग्यानं पळवली  
तडक रानाची  
वाट त्यानं सुधारली

मनात म्हणाला  
फडशा पाडतो  
दोन दिवसांचा  
उपास सोडतो



आधाशी होऊन  
झडप घातली  
कोंबडीची धडपड  
क्षणात निमाली

घास गिळताना  
गडबड झाली,  
हाडाची नळी  
घशात अडकली

अन्न गिळण्याची  
पंचाईत झाली,  
घसादुखीची  
व्याधी जडली

तिकडून आला  
शुभ्र बगळा  
थांबवून त्याला  
लांडगा म्हणाला,



‘घशातल्या नळीनं  
झालोय बेजार  
चोचीनं काढल्यास  
होतील उपकार’

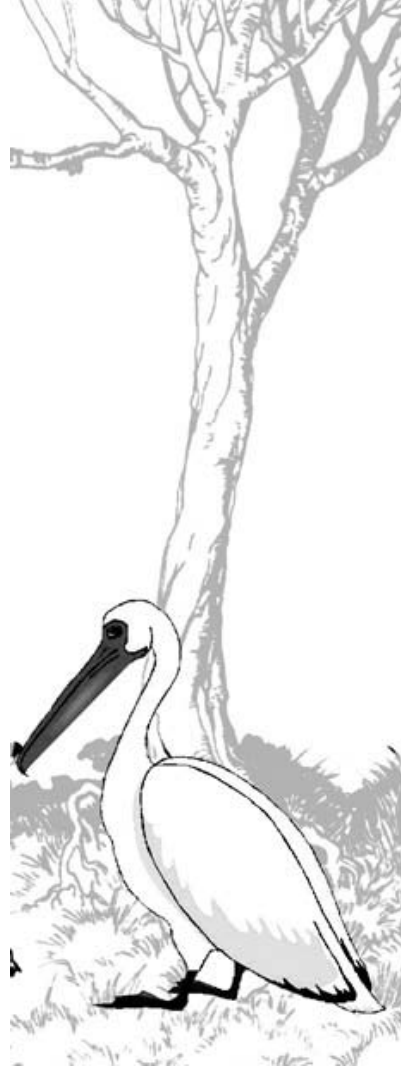
बगळ्याला त्याची  
कणव आली,  
लांबलचक चोच  
घशात खुपसली

लबाड लांडग्यानं  
संधी साधली  
बगळ्याची चोच  
दातात दाबली

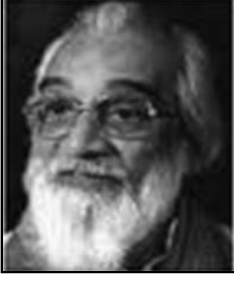
लक्षात आला  
लांडग्याचा कावा,  
कडकडून घेतला  
जिभेला चावा

चोच काढून  
बगळा म्हणाला,  
‘कृतघ्नपणाचा  
कळसच झाला’.

उपकाराची फेड  
अपकारानं केली  
लांडग्याला चांगली  
अद्दल घडली.



## ओळखा पाहू



शिवछत्रपतींच्या 'जाणता राजा'चे  
निर्मति

विजेत्यास रु. १०१ चे रोख पारितोषिक  
दिले जाईल.

आपली उत्तरे दिनांक ५ ऑक्टोबर २०१० पर्यंत आम्हाला मिळायला हवीत.  
बरोबर उत्तरे देणाऱ्यांपैकी एकाची ड्रॉ पद्धतीने निवड करण्यात येईल.  
निकाल डिसेंबर २०१०च्या अंकात जाहीर होईल.

**उत्तरे पाठविण्याचा पत्ता :**

मेहता पब्लिशिंग हाऊस, माडीवाले कॉलनी, १९४१ सदाशिव पेठ, पुणे-४११ ०३०.

**'जुलै' अंकातील 'ओळखा पाहू'चे उत्तर**

अर्थशास्त्राचे नोबेल पारितोषिक विजेते - डॉ. अमर्त्य सेन

स्पर्धेचे विजेते - **कु. रजनी दैठणकर - ठाणे**

अनिल मानकर - बुलढाणा, शि.वा.आठवले, उदय हर्षे, माधुरी कुलकर्णी, रमेश  
थेटे, व्यंकटेश काळे- पुणे, बी.व्ही.जोशी, भीमराव गुंडे, व्यंकटेश माणेकरी, सुधन्ता  
सूर्यवंशी, दिवाकर रेळेकर- सोलापूर, डॉ. रवींद्र कुंटे - श्रीरामपूर, मिलिंद संकपाळ,  
सेजल पाटील, अर्चना ठोके, अनुराधा साळवेकर, कौस्तुभ आठल्ये - ठाणे, सच्चिदानंद  
भोसले - सातारा, अर्चित असनारे - अकोला, श्रीकांत खंडकर, रवींद्र जोशी -  
कोल्हापूर, पुंडलिक गवांदे, संजय इंगळे - नाशिक, अॅड.मनोहर दसनूरकर, चंद्रकांत  
अंबाडे, रवींद्र सराफ - जळगाव, माणिक काळे, मानसी कर्नाटकी, पराग मांजरेकर -  
मुंबई, अनिता दाते - रायगड, सुरेश कात्नेश्वरकर - नांदेड, उषा कंठे, वैशाली  
कुन्हेकर, गिरिजा कंठे - अमरावती, केशव मराठे - अहमदनगर, पुरुषोत्तम व्यवहारे  
कोमल मीठावाला - औरंगाबाद, द.तु.नन्दापुरे - यवतमाळ, उग्रावण्या पावरा, नानसिंग  
पावरा - नंदुरबार

**प्रायोजक :** श्री.राजू जगदीशचंद्र मेहता, मे. हिराचंद नानचंद अॅड कंपनी,  
(साडी आडतीचे व लुंगीचे होलसेल व्यापारी) टिळक चौक, मालेगाव, जि.नाशिक.

सूचना - प्रायोजकांच्या पत्त्यावर उत्तरे पाठवू नका.

११४ / सप्टेंबर २०१० : मेहता मराठी ग्रंथजगत

# मेहता मराठी ग्रंथजगत

एप्रिल २००९ पासून वर्गणीदारांसाठी पुस्तक खरेदीवर सवलत

एक वर्षाला २०% तीन वर्षांना २५% पाच वर्षांना ३०%

एक वर्षाची

वर्गणी १५० रु.

तीन वर्षाची

वर्गणी ३५० रु.

पाच वर्षाची

वर्गणी ५०० रु.

तीन किंवा पाच  
वर्षांसाठी वर्गणीदार झाल्यास पुस्तक भेट

३ वर्षाची वर्गणी पाठवल्यास  
'चतुर बोकोबा' आणि 'नशीबवान शेखर'

लेखिका : वृषाली पटवर्धन

प्रत्येकी ३० रु. ची

पुस्तके भेट!

पोस्टेज २० रु.



५ वर्षाची वर्गणी पाठवल्यास  
'शिवणकला-एक छंद'

(सलवार कमीज | स्कर्ट-ब्लाऊज

इव्हिंगिंग गाऊन्स | मिडी)

लेखिका : हेमा कळके

हे ८० रु. चे

पुस्तक भेट!

पोस्टेज २० रु.



भेट पुस्तके  
प्रती शिल्लक  
असेपर्यंतच

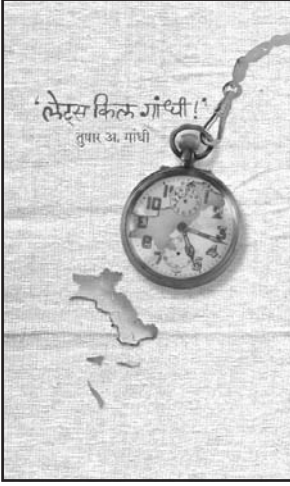
मेहता मराठी ग्रंथजगत, द्वारा मेहता पब्लिशिंग हाऊस,  
१९४१ सदाशिव पेठ, माडीवाले कॉलनी, बाजीराव रोड,  
टेलिफोन भवन समोर, पुणे ४११ ०३०. फोन - (०२०) २४४७६९४

वर्गणी मनीऑर्डर अथवा डिमांड ड्राफ्टने वरील पत्त्यावर पाठवावी.

## न लेट्स किल गांधी

वी  
न

अशी व्यक्ती कधीच मरत नाही. ती जगते, ती उठते तिच्यासमोर मृत्यूच मरतो, ती व्यक्ती नाही. प्रत्येकाच्याच वाट्याला छोटीमोठी कामं असतात, नशिबानंच त्याला ती दिलेली असतात; पण जो वैश्विक जिणं जगतो आणि वैयक्तिक जीवनाचा त्याग करतो, तो मृत्यूनंतरही जिवंतच राहतो. विचित्र जगाचं अवजड ओझं जो स्वतःच्या पाठीवर घेतो, ... आणि वाहूनही नेतो. ती दुःखही जो आनंदानं भोगतो, तो जरी माणसाचं नशीब भोगत असला, तरी तो कसा बरं मरेल? मृत्यूचा त्याच्याशी काहीही संबंध नसतो,



त्याची सत्ता त्याच्यावर चालत नाही हे दिसल्यावर,  
त्यानं मृत्यूनंतरच्या अनंत काळाला एका छोट्याशा  
तासातच बंदिस्त केलं... आणि त्याला मृत्यू आलाच नाही.  
तासभर शोधाशोध केल्यावरही तो सापडला नाही  
एका तासाच्या कालावधीतही! मग आता त्याच्यावरच नजरा  
रोखा आणि त्याचा 'मृत्युहीन' चेहेरा पाहा.  
सर्व माणसांच्या डोळ्यांतून वाहणाऱ्या  
आणि स्मृतिगंधानं दरवळणाऱ्या वसंतवाऱ्यांतून  
भूतकाळातील प्रत्येक गोष्टीला त्याच्या आयुष्याच्या तेजानंच  
व्यापल्याचं दिसतं... मग तिथं... फक्त मृत्यूचाच मृत्यू होतो!

**अल्जरनॉन सी. स्विनबर्न**

(‘सुपर फ्ल्युमिना बॅबीलॉनीज’मधून)

**तुषार गांधी**

किंमत- ६९५रु. पोस्टेज -६०रु.

**मेहता पब्लिशिंग हाऊस**

१९४१, सदाशिव पेठ, माडीवाले कॉलनी, बाजीराव रोड,  
टेलिफोन भवन समोर, पुणे - ३०. फोन - (०२०) २४४७६९२४

प्रति,

संपादक, मुद्रक, प्रकाशक : सुनील अनिल मेहता यांनी हे मासिक १९४१, सदाशिव पेठ, माडीवाले कॉलनी,  
पुणे ४११ ०३० येथून प्रसिद्ध केले. मुद्रण स्थळ : जय गणेश ऑफसेट, ३५६, अ गणेश पेठ, पुणे २.